

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI**

**SAMSUN'UN ETNİK EKONOMİSİ: IRAKLI VE SURİYELİ
GÖÇMENLERİN ESNAFLIK DENEYİMLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Meral YILMAZ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Meriç KIRMIZI

SAMSUN
2023

TEZ KABUL VE ONAYI

Meral YILMAZ tarafından, **Dr. Öğr. Üyesi Meriç KIRMIZI** danışmanlığında hazırlanan “**SAMSUN’UN ETNİK EKONOMİSİ: IRAKLI VE SURİYELİ GÖÇMENLERİN ESNAFLIK DENEYİMLERİ**” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 08/02/2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı Üniversitesi Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	Sonuç
Başkan	Dr. Öğr. Üyesi Meriç KIRMIZI Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyoloji Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Doçent Dr. İlyas SUCU Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyoloji Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Figen UZAR ÖZDEMİR Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyoloji Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

Prof. Dr. Ahmet TABAK
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım Yüksek Lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

Etik Kurul Gerekli mi?

Evet ☒

Hayır ☐

02/01/2023
Meral YILMAZ

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı: SAMSUN'UN ETNİK EKONOMİSİ: IRAKLI VE SURİYELİ GÖÇMENLERİN ESNAFLIK DENEYİMLERİ

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 02/01/2023 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgürlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : %5

Tek kaynak oranı : %1 çıkmıştır.

02/01/2023
Dr. Öğr. Üyesi Meriç KIRMIZI

ÖZET

SAMSUN'UN ETNİK EKONOMİSİ: IRAKLI VE SURİYELİ GÖÇMENLERİN ESNAFLIK DENEYİMLERİ

Meral YILMAZ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Sosyoloji Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans, Ocak/2023

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Meriç KIRMIZI

Göç insanların bir yaşam alanından bir başka yaşam alanına doğru yaptıkları yer değiştirme hareketidir. İnsanlık tarihi boyunca insanlar politik, ekonomik, toplumsal, vb. gerekçelerle göç hareketliliklerine katılmışlardır. Göç veren yerlerin yanında göç alan yerler de bu hareketlilikten doğrudan etkilenmektedir. Türkiye 2011 yılından başlayarak, yoğun bir dış göç almaktadır. Suriyelilerin kitlesel göçleriyle birlikte, Irak, İran, Afganistan gibi ülkelerden de düzensiz göçler almaktadır.

Göçmenler Türkiye’de çoğunlukla kentsel alanlara yerleşmişlerdir. Türkiye’ye yerleşen göçmenler yaşamlarını sürdürebilmek için, bir süre sonra işgücü piyasasına katılmışlardır. Kimi göçmenler ücretli birer çalışan olurken, kimi göçmenlerse, kendi işletmelerini açarak girişimci olma kararı almışlardır. Etnik girişimcilerle görüşmelere dayanan bu tez çalışmasında, Pierre Bourdieu’nün alan, habitus ve sermaye kavramlarından yararlanılmıştır.

Bu tez çalışmasında, Samsun’a yerleşen ve burada esnafılık yapan, geçici koruma altındaki Suriyeliler ve sığınmacı statüsündeki Iraklıların çalışma alanları üzerinden kenti nasıl deneyimledikleri ilgili bir araştırma yapılmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemleri ve görüşme sorularına dayalı görüşme tekniği kullanılmıştır. Kimi göçmen girişimcilerle Türkçe, kimileriyle de çevirmen desteği alınarak, görüşmeler yapılmıştır. Samsun’un İlkadım ilçesinde dokuz Suriyeli ve altı Iraklı olmak üzere toplam on beş girişimciyle görüşülmüştür. Böylece göçmenlerin Samsun’daki kentsel deneyimleri esnafılık yapan Suriyeliler ve Iraklılar üzerinden politik-ekonomik ve toplumsal yönleriyle anlaşılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada Samsun’da esnafılık yapan Suriyeli ve Iraklı göçmenlerin bu kentteki ekonomik, politik ve toplumsal deneyimlerine yönelik bilgiler elde edilmiştir. Göçmenlerin genel olarak, Samsun’da yaşamaktan hoşnut oldukları ve burada kalmayı düşündükleri öğrenilmiştir. Öte yandan, çeşitli nedenlerle kendilerine ev ve işyeri bulmakta güçlük çektikleri ve göçmen mahallelerinde yoğunlaştıkları saptanmıştır. Bunda ekonomik durum, danışma merkezlerinin yönlendirmeleri ve sosyal dışlanma gibi gerekçeler etkilidir. Birçok ayrı etnik kimlikten gelen göçmenler arasında yoğun bir göçmen dayanışmasının olmamasına karşın, kendi içlerinde ev alışverişlerinin yapıldığı bir sektörün doğduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmada edinilen bütün bilgiler, göçmenlerin çeşitli nedenlerle kentlerin yalnızca belirli bölümlerini deneyimleyebildikleri sonucu elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Etnik İşletme, Etnik Girişimcilik, Sermaye Türleri, Göçmenler, Samsun

ABSTRACT

THE ETHNIC ECONOMY OF SAMSUN: TRADESMAN EXPERIENCES OF IRAQI AND SYRIAN IMMIGRANTS

Meral YILMAZ

Ondokuz Mayıs University

Institute of Graduate Studies

Department of Sociology

Master, January/2023

Supervisor: Dr. Lecturer Meriç KIRMIZI

Migration is a movement of place change that people make from one living environment to another. Throughout the history of humanity, people joined migration movements for political, economic, social, etc. reasons. In addition to the places that give out migration, places that receive migration are also directly affected by this movement. Türkiye has been receiving intense foreign migration since 2011. Along with Syrians' mass migration, the country is also receiving irregular migration from countries, such as Iraq, Persia and Afghanistan.

The migrants have settled mostly in urban areas in Türkiye. Migrants, who had settled in Türkiye, joined the labour market after a while to be able to make a living. While some migrants became paid workers, other migrants decided to become entrepreneurs by establishing their own businesses. In this thesis work, which is based on interviews with ethnic entrepreneurs, Pierre Bourdieu's concepts of field, habitus and capital were used.

In this thesis, a research is done on how Syrians under temporary protection and Iraqis having refugee status that settled and work as shopkeepers in Samsun experience the city via their workspaces. The interview technique, based on an interview guide, is used in this study among the qualitative research methods. Interviews were made in Turkish with some migrant entrepreneurs and by receiving translator support with others. In Samsun's İlkadım district, altogether fifteen interviews were made with entrepreneurs, including nine Syrian and six Iraqis. In this way, migrants' urban experiences in Samsun are aimed to be understood through Syrian and Iraqi shopkeepers with their political-economic and social dimensions.

In this study, information regarding economic, political and social experiences of Syrian and Iraqi immigrants who work as tradesmen in Samsun have been obtained. It is found that the immigrants are in general satisfied to live in Samsun and they are thinking of staying here. On the other hand, for various reasons it is found that they have difficulty in finding themselves a home and workplace and they concentrate in immigrant neighbourhoods. Factors such as economic situation, guidance of consulting centres and social exclusion influence this outcome. Although there is not an intensive solidarity among immigrants of different ethnic origins, it is revealed that a sector where housing exchanges are made among them has emerged. All the information achieved through this research shows that immigrants could only experience certain parts of the city for various reasons.

Keywords: Ethnic Business, Ethnic Entrepreneurship, Forms of Capital, Immigrants, Samsun.

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Öncelikle, tez çalışmamın konusunun belirlenmesinden araştırmamın bitimine kadar her noktasıyla özenle ilgilenen ve sabırla yöneten, araştırmamın gelişebilmesi için yapıcı eleştiriyiyle yanımda olan, maddi ve manevi desteğini hiç esirgemeyen, çalışmamın her aşamasında motivasyonumu yükselten, değerli hocam ve tez danışmanım Sayın Meriç KIRMIZI'ya çok teşekkür ederim.

Üniversite yaşamımın ilk gününde tanıştığım, tez çalışmamın her aşamasında görüş ve düşüncelerini benimle paylaşan ve saha çalışmam boyunca benimle Samsun'un bütün ara sokaklarını birlikte yürüyen, canım arkadaşım Emel TOPAK'a teşekkür ederim. Yine, saha çalışmamın bir bölümünde bana desteğini sunan, arkadaşım Merve ÜÇOKLAR'a teşekkür ederim.

Yaşamım boyunca her kararında beni destekleyen, anlayışı ve koşulsuz sevgisiyle beni hiç yalnız bırakmayan, değerli annem Emine YILMAZ'a teşekkür ederim.

Meral YILMAZ

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI	i
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	ii
TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
ŞEKİLLER DİZİNİ	viii
TABLolar DİZİNİ.....	ix
1.GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı	2
1.2. Araştırmanın Özgün Değeri	4
1.3. Araştırmanın Yöntemi	5
1.4. Araştırma Verilerinin Çözümlemesi	7
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	8
2.GÖÇ OLGUSU VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	9
2.1. Göçmen, Mülteci ve Sığınmacı	11
2.2. Uluslararası Göç	13
2.3. Uluslararası Göç ve Türkiye.....	15
2.4. Türkiye’de Mülteciliğin Yasal Boyutu	16
2.4.1. Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme	17
2.4.2. Mülteciliğin Yasal Statüsüne ilişkin 1967 Protokolü	18
2.4.3. 1994 Yönetmeliği ve Uygulaması.....	19
2.4.4. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK).....	20
2.4.4.1. Geçici Koruma	21
2.4.4.2. Geçici Koruma Yönetmeliği.....	22
2.5. Etnik Kimlik.....	23
2.6. Etnik Ekonomi.....	26
2.7. Türkiye’deki Mültecilerin Sosyoekonomik Yapısı.....	32
2.8. Mültecilerin Yerleşim Yerleri	35
2.9. Göçmen Girişimcilik Kuramları.....	37
3.BOURDIEU’NÜN İLİŞKİSEL TOPLUMBİLİM KURAMI	39
3.1. Alan	40
3.2. Habitus	42
3.3. Sermaye.....	44
3.3.1. Ekonomik Sermaye	45

3.3.2.	Kültürel Sermaye	46
3.3.2.1.	Bedenselleşmiş Durum	47
3.3.2.2.	Nesnelleşmiş Durum.....	47
3.3.2.3.	Kurumsallaşmış Durum	48
3.3.3.	Toplumsal Sermaye.....	50
3.3.4.	Simgesel Sermaye.....	53
4.	BULGULAR VE YORUM.....	56
4.1.	Samsun'daki Göçmen Girişimcilerin Toplumsal Alandaki İlişkileri	57
4.1.1.	Göçmen Girişimcilerin Demografik Özellikleri ve Türkiye'deki Yaşam Koşulları 58	
4.1.2.	Göçmen Girişimcilerin Etnik Ağlarını Kullanmaları	59
4.1.3.	Göçmen Girişimcilerin Ayrı Toplumsal Konumdakilerle Olan İlişkileri.....	61
4.2.	Samsun'daki Göçmen Girişimcilerin Ekonomik Alanda Yer Edinmeleri.....	64
4.2.1.	Girişimcilerin Suriye ve Irak'taki İş Deneyimleri.....	64
4.2.2.	İşletme Açmaya İlişkin Resmi İşlemlere Yönelik Deneyimleri.....	66
4.2.3.	Göçmen Girişimcilerin İşletmeleri İçin Çalışan Seçimleri.....	68
4.2.4.	Göçmen Girişimcilerin Ürün Sağlama (Tedarik) Zincirleri	70
4.2.5.	Göçmen Girişimcilerin Bankacılık ve Kredi İşlemlerini Kullanmaları.....	71
4.3.	Samsun'daki Göçmen Girişimcilerin Kültürel Habituslarının Çalışma Alanındaki İzdüşümleri	73
4.3.1.	Göçmenlerin Etnik Kimliklerinin Girişimci Etkinliklerine ve Yaşantılarına Etkileri	73
4.3.2.	Göçmenlerin Dil Becerilerinin Etnik Girişimciliğe Etkileri.....	74
4.3.3.	Göçmen Girişimcilerin Kendi Ülkeleri ve Türkiye'de Girişimciliği Karşılaştırması	77
4.4.	Samsun'daki Göçmen Girişimcilerin Konut Alanında Varlık Gösterişi	78
4.4.1.	Göçmen Girişimcilerin Samsun'da Ev Bulma Deneyimleri.....	78
4.4.2.	Göçmen Girişimcilerin Samsun'da Yaşama ve Çalışma Koşullarını Değerlendirmeleri.....	81
4.4.3.	Göçmen Girişimcileri Samsun'a Çeken Yapısal ve Değişken Etmenler	82
4.4.4.	Göçmenlerin Girişimcilik Alanına Yönelmelerinin Nedenleri	84
4.4.5.	Girişimcilerin Geleceğe Yönelik Görüşleri ve Planları.....	85
4.5.	Covid-19'un Etnik İşletmelere Etkileri.....	87
5.	SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	91
	KAYNAKÇA.....	98
	EKLER.....	108
	ÖZGEÇMİŞ	111

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Etnik İşletmelerin Yoğunlaştığı Saadet Caddesi	4

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 4.1. Katılımcıların Genel Bilgileri.....	56
Tablo 4.2. Görüşmecilerin Türkiye’deki Girişimcilik Süresi.....	57
Tablo 4.3. Etnik Girişimcilerin Geçmiş ve Şimdiki İş Deneyimleri	65

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihinin en eski ve önemli olgularından birisi göçtür. İnsanların bireysel ya da toplu hareketlilikleriyle hem kendi hem de gittikleri yerlerin yaşamları için yeniliklerin ortaya çıkmasına yol açarlar. Bu yenilikler bütün toplumlar için aynı sonuçları ortaya çıkarmamaktadır; göçlerin sonuçları toplumdan topluma değişebilmektedir. Bu sonuçlar göç edenlerin özellikleriyle ilişkili olduğu kadar, göç edilen yerin özellikleriyle de ilişkilidir (Düzkaya ve Yazıcı, 2017).

Türkiye ve Suriye'nin ortak bir tarihi bulunmasının yanında, iki ülke arasında komşuluk ilişkileri ve kültürel bağlar da geliştirilmiştir. Suriye'de savaşın başlamasının ardından Türkiye Suriye'den gelen kitlesel insan akını için "açık kapı politikası" uygulamıştır ve 29 Nisan 2011 tarihinde Türkiye'ye ilk Suriyeli göçmen topluluk giriş yapmıştır. Suriye'nin öteki komşu ülkelere göre, Türkiye uyguladığı bu "açık kapı politikası" nedeniyle en çok Suriyeliyi konuk eden ülke konumuna gelmiştir (Tunç, 2015). Suriye'den bu kitlesel göç akını politik nedenlere dayanması ve ayrı coğrafyaları etkilemesi nedenleriyle bir dış göçtür. Suriye'den yoğun kitlesel göçlerin yaşandığı dönemde Irak, İran ve Afganistan gibi ülkelere de Türkiye'ye göçler sürmüştür (Tunç, 2015). Suriyeliler için oluşturulan "Geçici Koruma Statüsü" konukluk söylemiyle birlikte ele alınıp, korunmak istense de, 2012 Yönergesi'nin ve 2014 Yönetmeliği'nin tanıdığı haklarla birlikte, artık geçici bir durumu tanımlamamaktadır. Ortak sorunsal toplumlar arasında oluşan uyum ve kalıcılık konularına doğru ilerlemektedir. Öte yandan, geçici koruma statüsü tanımı yalnızca Suriyeliler için kullanılan bir tanım olarak kabul edilmiştir. Irak, İran ve Afganistan gibi ülkelere gelen göçmenler için ayrı yasal tanımlamalar kullanılmıştır (Düzkaya ve Yazıcı, 2017).

Göçler ekonomik gerekçelerle gerçekleşmelerinin yanında, kültürel, toplumsal, politik baskı, zorlama, savaş ve başka iç karışıklıklar gibi pek çok nedenle ortaya çıkmaktadır. Ülkelerindeki iç karışıklıklarda yalnızca, yoksullar göç hareketliliklerine katılmamaktadır; aynı zamanda, eğitim düzeyleri yüksek olup, kendi ülkelerinin işgücü piyasalarında yer alan pek çok kişi de göç hareketlerine katılmaktadır. Ülkelerini geride bırakıp, yeni yerlere göç etmeye başlayan insan toplulukları gittikleri ülkelere, kentlere ve semtlere kendi kültürlerini, alışkanlıklarını, eğitimlerini, dinsel inançlarını, etnik yapıları, gelenek ve göreneklerini de götürmektedir (Atılman vd., 2015).

Ayrıca göçmenler göç ettikleri ülkelerde bir süre sonra çalışma yaşamına eklenmektedirler (Aslan ve Lordoğlu, 2016). Yeni ülkelerindeki işgücü piyasalarına içlerinden kimileri ücretli çalışan olarak katılırken, kimileri de girişimcilik gibi bağımsız çalışma alanlarına yönelmektedirler. Göçmenlerin girişimcilik etkinlikleri onların ekonomik ve toplumsal değerlerini göç ettikleri ülkelerde ortaya koydukları alanlardan önemli bir tanesidir (Nişancı, 2015).

1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Günümüzde zorunlu göçler sıklıkla karşılaşılan ve bu nedenle, küresel ölçekte bir sorun olarak algılanan toplumsal bir gerçeklik olarak tanımlanmaktadır. Mülteciler ve sığınmacılar güç koşulların etkisi altında komşu ülkelerde daha iyi bir yaşam düzeyi yakalama umuduyla göç etmektedirler. Bireyleri göçe zorlayan koşulların başında savaşlar gelmektedir. Ülkelerin gerek yaşadıkları iç savaşlar, gerekse de, başka ülkelerle savaşmaları bu ülkelerden zorunlu göçün yaşanmasına ve komşu ülkelere mülteci ve sığınmacı akının başlamasına neden olur (Göker ve Keskin, 2015). Özellikle, kitlesel göçlerin etkisiyle, göç edenlerin sayısı yüksek olduğunda, varış kentleri göç eden bütün bu insanları kendi içinde kolayca eritemez. Bunun sonucunda ortaya çıkan ekonomik yoksunluğa ek olarak, sağlık, barınma ve eğitim gibi alanlardaki sorunlar göçmenlerin yerleştikleri kente uyumlarını geciktirebilmektedir.

2011 yılında Tunus'ta başlayan ayaklanmalarla birlikte Arap ülkelerindeki geçerli yönetimlere karşı değişim isteyen toplumsal hareketler ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda kimi ülkelerde yönetimler düşerken, kimilerindeyse, gösteri ve protestolar daha uzun sürmüştür. Suriye'de toplumsal çalkantılar geç başlamakla birlikte, hâlâ şiddetini korumaktadır. Bu olaylar nedeniyle 2011 Mart ayından başlayarak, her geçen gün artan sayıda Suriyeli göçmenler ülkemize akın etmeye başlamıştır (Mor, Bulut ve Yüksel, 2014). Suriyelilerin ve diğer milletlerin zorunlu göçlerle gelişyle birlikte, her geçen gün geldikleri kentlerdeki kiralarda artış gözlenirken, aynı zamanda, konut sıkıntısı da baş göstermektedir. Özellikle, sınır kentlerinde konut, vb. gereksinimlerde yüksek fiyat artışları olurken, aynı zamanda, küçük işletmelerde göçmenlerin kaçak işçi olarak çalıştırılmaları sorunu da yaygınlaşmıştır. Bu sorunlar karşısında yerel halk çalışma olanaklarının elinden alındığını düşünebilmektedir. Ancak iş dünyası açısından bu savların yersiz olduğu anlaşılmaktadır, çünkü Suriyeli göçmenler ağırlıkla yerel halkın çalışmak istemediği

alanlarda çalıştırıldığı görülmektedir. Bu bakımdan işverenler açısından gerçekte niteliksiz işgücünde ortaya çıkan açık düşük giderlerle kapatılmaktadır. Böylesi gelişmeler bir yandan bölgedeki yatırımların artmasını sağlarken, öte yandan, genel anlamda ücretlerin düşmesine neden olmaktadır. Bu koşullara karşılık, Suriyeli ve Iraklı göçmenlerin küçük işletmeler yoluyla da üretim ve ticarete katılabildikleri görülmektedir. Ancak, etnik işletmelerin çoğunun kaçak olması ve vergi gibi yasal yükümlülüklerini yerine getirmemesi nedeniyle, bu işletmeler yerli esnafla eşitlikli koşullarda iş görebilmektedir (Çoltu ve Öztürk, 2018).

Göç edenlerin bir bölümü vardıkları kentin yaşam koşullarına uyum sağlarken, oldukça önemli bir bölümüyse, ekonomik yoksunluk gerekçesiyle kendi yaşam alanlarını ve kültürlerini yaratmışlardır. Göçmenlerin işsiz olanlarının yanında, çeşitli sektörlerde çalışanları da vardır. Suriyelilerin çoğunlukla yapı (inşaat), ticaret, tarım ve sanayi gibi sektörlerde çalıştıkları görülmektedir (Türk Tabipler Birliği, 2016).

Son yıllarda yaygınlaşan göç araştırmalarında etnik girişimcilerin kişisel özellikleri, girişimcilğe yönelik motivasyonları, bölgesel piyasadaki ekonomik etkileri gibi pek çok konu çalışılmıştır. Nisan 2011 tarihinden başlayarak, Türkiye'nin birçok kenti gibi Samsun'a da, çok sayıda Suriyeli ve Iraklı göçmen yerleştirilmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, Samsun'da 24.636 yabancı uyruklu kişi vardır. Bu kişilerden 10.000'i aşkını Iraklılardan oluşmaktadır (TÜİK, 2022). T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı'nın resmi sitesindeki verilere göre, Samsun'da 08.12. 2022 tarihinde kayıtlı Suriyeli sayısı 9.204'tür. Kayıtlı Suriyeliler Samsun nüfusunun 0,67%'sini oluşturmaktadır (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, 2022). Samsun'a ilişkin olarak, zorunlu göçlerin göçmenlere ve Samsun'un yerli halkına toplumsal ve ekonomik etkilerini saptama ve değerlendirme (Assida, 2016); Türkiye'de bulunan Suriyelilerin yasal haklarına ilişkin bilgileri (Kuşçuoğlu, 2019) ve mülteci kavramının nasıl algılandığı ve nelerle ilişki kurularak anlaşıldığı gibi konulardaki çalışmalar ön plana çıkmaktadır.

Bu çalışmada Samsun'a yerleşen ve burada esnaflık yapan Suriyeli ve Iraklı göçmenlerin çalışma alanları üzerinden kenti nasıl deneyimledikleriyle ilgili bir araştırma yapılmıştır. "Samsun'un Etnik Ekonomisi: Iraklı ve Suriyeli Göçmenlerin Esnaflık Deneyimleri" başlıklı bu çalışmanın amacı, Türkiye'ye zorunlu göçler sonucunda yerleşmiş Suriyeliler ve Iraklıların Samsun'daki kentsel deneyimlerini

esnaflık yapan Suriyeliler ve Iraklılar üzerinden politik-ekonomik ve toplumsal yönleriyle anlamaya çalışmaktır.

1.2. Araştırmanın Özgün Değeri

“Samsun’un Etnik Ekonomisi: Iraklı ve Suriyeli Göçmenlerin Etnik Deneyimleri” adlı çalışmada Nisan 2011 tarihinden başlayarak Türkiye’nin birçok kenti gibi Samsun’a da çok sayıda Suriyeli ve Iraklı göçmen yerleşmiştir.

Suriyelilerin yanı sıra Irak, İran, Afganistan gibi pek çok farklı ülkeden Türkiye’ye çokça göçmen gelmeye devam etmektedir. Suriyeli ve diğer ülkelerden gelen yabancıların Samsun’daki işgücü piyasalarına ücretli çalışanlar olarak katılmalarının yanı sıra esnaf olarak çalışanlar da vardır. Samsun kentine Suriyelilerin ve diğer yabancıların yerleşmesiyle birlikte yabancılarla ilgili yapılan çalışmaların sayısında artış görülmektedir. Aynı zamanda yabancı esnafın Samsun kentinin mekânsal dokusunun da bir parçası olmaya başladıkları gözlemlenmektedir. Tezin özgün değeri bu çalışmanın öncesinde Samsun’da Suriyeli ve Iraklı esnaflarla yüz yüze görüşmeler yapılan çalışmaların yazında yer almamasının yanı sıra Suriyeliler ve Iraklılarla Samsun kentinde politik-ekonomik ve toplumsal alan deneyimlerinin sosyolojik olarak Pierre Bourdieu’nün sermaye kavramıyla incelenmesidir. Böylelikle çalışma sonucunda elde edilen veriler Bourdieu’nün kavramlarıyla yorumlanarak sosyoloji bilimine kavramsal ve kuramsal katkı sağlayacaktır.

Araştırma Samsun kentinin İlkadım İlçesi’nde Suriyeli ve diğer yabancı işletmelerin yoğunlaştığı Saadet Caddesinde esnaf olarak çalışan Suriyeli ve Iraklı etnik girişimcileri kapsamaktadır.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Nitel yöntem anlamacı-yorumsamacı yaklaşıma dayanır. Bu yaklaşımla bireylerin ve toplulukların toplumsal eylemlerine dikkat çekilerek, bu eylemlerin tarihselliği ve toplumsallığı içinde değerlendirilmeleri amaçlanır. Bu yaklaşıma göre, toplumlar toplumsal eylemlerin oluşumundan sürekli etkilenen ve değişim içinde olan birer bütündür. Bu nedenle, toplumbilimlerinin amacı toplumsal olguları eylemler üzerinden anlamaya çalışmak olmalıdır (Bal, 2015). Nitel araştırmacılar aynı zamanda kuramlar ortaya çıkarmak için çalışırlar. Kuramlar verilerden oluşmaktadır ya da aynı düşünce kuramlar verilerde saklıdır diye de belirtilebilmektedir. Verilerin toplanıp kuramsallaştırılmasıyla birlikte, yeni oluşturulan kuram ve eski kuramlar arasında bir köprü kurulmaktadır. Elde edilen yeni veriler ve daha öncesinde var olan veriler değerlendirilerek kuramsal sorulara yanıt aranmaktadır (Neuman, 2014). Bu yöntemle incelenen bir olayın altında yatan nedenlerin daha ayrıntılı olarak anlaşılma olasılığı artmaktadır (Huberman ve Miles, 2016). Bunun nedeni nitel yöntemlerin örnek olaylar ve bağlamlardan yola çıkılarak, toplumsal yaşamda var olan olayları incelemeye yaramasıdır. Gündelik yaşamın içerisinde gerçekleşen olaylar onlara ilişkin bağlamlarda incelenerek, anlamlar çıkarmaya ve yorumlanmaya çalışılır.

Nitel yöntemler nicel yöntemler gibi sayısal verilerden daha çok, insanları ve olayları doğal ortamlarında inceleyip, değerlendirmektedir (Neuman, 2014). Bu bakımdan nitel araştırma yöntemlerini kullanan araştırmacılar bağlamlara çok önem vermektedirler. Bağlamlar toplumsal olayların anlaşılmasında çok etkilidir. Nitel araştırmacılar bir toplumsal olay gerçekleştiği bağlamdan bağımsız düşünüldüğünde, bunun o toplumsal olayın anlamının öneminin çarpıtılmasına yol açacağına inanmaktadırlar. Olaylar gerçekleştikleri bağlamla birlikte değerlendirildiğinde anlaşılması güç olmaktan uzaklaşır ve araştırmacılarca daha kolay kavranır. Aynı zamanda, nitel yöntemlerde verilerin oldukları gibi belgelenmesi, kaydedilmesi, gözlemlenmesi ve görsel öğelerin incelenmesi gerekmektedir (Neuman, 2014).

Özetle, nitel araştırma yöntemi insanların dünyayı algılama biçimleri, yaşama yönelik deneyimleri, yorumları ve ürettiklerinin anlaşılmasını amaçlayan tutum ve stratejileri içeren bir araştırma yöntemi çeşididir (Sandelowski, 2004). İnsanların

düşüncelerinin ve davranışlarının yorumlanabilmesi için, nitel araştırma yöntemleri önemlidir. Nicel veri toplama yöntemleri bu etnik girişimcilerin kentsel yaşamda edindikleri deneyimleri tanımlamada yetersiz kalacağı için, kişilerle görüşmeler yapmak ve buna yönelik çıkarımlarda bulunmak bu araştırmanın güvenilirliğini yükseltmektedir. Bu gerekçelerle, kavramsal çerçevenin oluşturulmasında, Pierre Bourdieu'nün alan, habitus ve sermaye kavramlarından yararlanılan bu çalışma için, değişkenlerin anlaşılması, yorumlanabilmesi ve karşılaştırılabilmesi için nitel yöntemler uygun görülmüştür.

Araştırmada kartopu örneklem tekniği kullanılmıştır. Kartopu örneklem tekniği ulaşmak istenen kişilere ulaşmanın çoğunlukla güç olduğu durumlarda kullanılmaktadır. Örnekleme uygun olan bir ya da birkaç kişiye ulaşıldıktan sonra onların yönlendirmeleriyle örnekleme uyan başka kişilerle iletişime geçilmektedir. Daha sonra bu işlem yinelenmekte ve araştırmacı veri doygunluğuna ulaştığında bitmektedir (Creswell, 2013). Bu tez çalışmasında ilk önce ulaşılan Suriyeli ve Iraklı esnafın yönlendirmeleriyle yeni etnik girişimcilere erişilmiştir. Böylece, tez çalışmasının saha bölümü yapılmıştır.

Araştırma kapsamındaki veriler nitel araştırmaların yaygın veri toplama tekniği olan görüşme yöntemiyle elde edilmiştir. Çalışmaya katılmayı kabul eden görüşmecilere öncelikle demografik sorular, ardından Samsun'daki yaşamları ve birer etnik girişimci olarak, kenti nasıl deneyimlediklerine ilişkin görüşme soruları yöneltilmiştir. Görüşme sorularının anlaşılabilir, yanıtlanabilir ve birbiriyle bağlantılı olmasına özen gösterilmiştir.

Araştırmanın saha çalışması 13-21 Ağustos 2022 tarihleri arasında Samsun ilinin İlkadım İlçesi'nde gerçekleşmiştir. Görüşmeler öncesinde göçmen işletmelerinin yoğunlaştığı sokaklar gezilerek, yabancı işletmeler sayılmıştır. Bu ilk saha gezisinde Saadet Caddesi çevresinde neredeyse 60'a yakın yabancı işletme sayılmıştır. Kimi işletmelerin üzerinde Arapça işletme adları ve işletmelerin iş kollarına ilişkin yazılar görülürken, kimi işletmelerinse, tabelasının bile olmadığı ve dükkân camlarında işletmeye yönelik hiçbir bilginin yer almadığı görülmüştür. Dükkân sayma aşamasının ardından, T.C. Samsun Valiliği İl Göç İdaresi Müdürlüğü'nün bulunduğu sokaktan başlayarak, alt sokaklar başta olmak üzere Saadet Caddesi çevresinde görüşmeler yapılmıştır.

Görüşmeciler görüşme sırasında ses kaydı alınmasında sorun olmadığını belirtmişlerdir. Ancak mekânlarının fotoğraflarının çekilmesine olumsuz yaklaşmışlardır. Görüşmelerden sonra görüşmecilerin jest ve mimiklerine ek olarak, işletmelerin fiziksel özelliklerine ilişkin saha gözlem notları tutulmuştur. Görüşmeler sırasında, iki farklı işletmede Türk kişiler etnik girişimcilere bilgi vermemeleri gerektiği konusunda uyarılarda bulunmuş ve görüşmeleri engellemeye çalışmışlardır. Ayrıca görüşülmek istenen kimi etnik girişimciler görüşmelere olumlu yaklaşmamış ve görüşme isteğini geri çevirmişlerdir. Görüşülmek istenen başka kimi girişimcilerse, görüşme isteğini çok olumlu bir tutumla kabul etmişlerdir. Görüşmelerin süresi görüşülen kişilerin ağırlıklı olarak esnaf olması ve görüşmeler sırasında bir yandan da iş yapıyor olmaları nedeniyle ortalama olarak 20-25 dakika sürmüştür.

Toplam on beş görüşmenin dokuzu Suriyeli etnik girişimcilerle, altısı da Iraklı etnik girişimcilerle yapılmıştır. Çalışmanın başında yalnızca, Suriyeli etnik girişimcilerle görüşmek üzere yola çıkılmıştır, ancak Samsun'da danışılan çeşitli kişilerden elde edilen bilgiler ışığında göçmen girişimcilerin neredeyse hepsinin Suriyeli olduğu yaygın kanısının tersine, saha çalışmasının başında çoğunun Iraklı olduğu görülmüştür. Çalışmaya katılmayı kabul eden etnik girişimcilerle yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak görüşülmüştür. Verdikleri yanıtları daha anlaşılabilir kılmak için, araştırmacı gerektiğinde ek sorular da yöneltmiştir. Kimi durumlarda görüşmeler sırasında görüşmecinin yanında yer alan başka göçmenler de görüşlerini paylaşmışlardır.

Görüşmelerin ardından ses kayıt cihazındaki görüşme verisi yazıya dökülmüştür. Ses kayıt cihazı kullanmaya ek olarak, araştırmacı saha gözlem notları da tutmuştur. Görüşmeler öncesinde kişi adları alınmamış ve kimlik bilgilerinin kullanılmayacağı konusunda katılımcıların bilgilendirilmesi sağlanmıştır. Buna yönelik olarak kişi adları kodlanarak gizlenmiştir.

1.4. Araştırma Verilerinin Çözümlemesi

Öncelikle, görüşme kayıtları tek tek yazıya geçirilmiştir. Ardından görüşmelerdeki bütün veriler kodlanmış ve bu kodlar karşılaştırılarak, ortak temalar altında sınıflandırılmıştır. Görüşme verileri doğrudan alıntılarla desteklenen betimsel çözümleme yöntemiyle temalaştırıldıktan sonra kuramsal çerçeveye

ilişkilendirilerek yorumlanmıştır. Bu yaklaşımla görüşmeler ve gözlem sonucu elde edilen veriler düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunulmak istenmiştir. Ana temalar katılımcıların verdiği yanıtlardan oluşturulan kodlardan yola çıkılarak elde edilmiştir.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Yapılan bu araştırmada araştırma bölgesi Samsun’la sınırlı tutulmuştur. Coğrafi bakımdan Samsun’a göçle gelip yerleşmiş ve girişimci olarak etkinlik gösteren işletmelerin yoğunlaştığı alanlara odaklanılmıştır. Araştırma sahası Samsun’daki Suriyeli ve Iraklı etnik işletmecilerin yoğun olarak bulunduğu sokaklarla sınırlandırılmıştır. Araştırma örneklemini kendi işletmesini açmış değişik sektörlerde hizmet sunan on beş Suriyeli ve Iraklı girişimciyle sınırlıdır. Katılımcı dokuz Suriyeli etnik girişimciden yalnızca biriyle Türkçe iletişim kurulmuştur. Sekiz katılımcıyla çevirmen eşliğinde görüşülmüştür. Altı Iraklı katılımcıdan ikisiyle Türkçe iletişim kurulmuştur. Geri kalan dört Iraklı girişimciyle çevirmen aracılığıyla görüşülmüştür. Türkçe bilmeyen katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular çevirmen aracılığıyla sağlanmıştır.

Saha araştırması sırasında dükkânlarıyla ilgili işlem yapılacağı, işletmelerinin kapatılacağı, belediyenin onlarla ilgili bilgi topladığı gibi birçok korku ve kaygıyla görüşmeleri geri çeviren birçok etnik girişimci olmuştur. Aynı zamanda, görüşmeler boyunca da hem işletmelere gelen Suriyeli ve Iraklı tanıdıklar hem de kimi Türk tanıdıklar görüşmelere engel olmak istemişlerdir.

Görüşmeciler ses kaydı alınmasına izin vermişlerse de, mekânsal fotoğraf çekimine izin vermemişlerdir. İşletmelerde hem geldikleri ülkelere hem de Türkiye’ye ilişkin görseller ve simgeler gözlemlense de, mekânsal fotoğraf çekimine izin verilmediği için, bunlar çalışma içerisine eklenememiştir.

2. GÖÇ OLGUSU VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Türk Dil Derneği göç olgusunu bireylerin ya da toplumların toplumsal, ekonomik ya da siyasi gerekçelerle bir ülkeden bir başka ülkeye, bir yerden bir başka yere gitme eylemi, taşınması olarak tanımlamaktadır (Türk Dil Derneği, 2020). Yalçın (2004) göç olgusunu sosyo-kültürel, bireysel ya da politik dinamiklerden kaynaklanan, kısa, orta ya da uzun süreli olabilen, geriye dönüş hedefi içeren ya da yerleşme planlarıyla gerçekleştirilen bir yer değiştirme hareketi olarak dile getirmektedir. Erbaş'a (2019: 323) göreyse, "en genel anlamıyla göç, bir yerden başka bir yere gitme, yer değiştirme; göçmen ise yer değiştirme ve değiştirdiği yere "yerleşme" çabasında olan kişiler olarak" anlaşılmalıdır. Göç bireylerin yaşamlarının ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda tehlike altında olduğunu duyumsadıkları zamanlarda gerçekleştirdikleri bir hareket olarak da nitelendirilmektedir (Şimşek, 2017). Ancak, ilk başta tek yönlü bir hareket olarak anlaşılmasının tersine, toplumsal, siyasal, ekonomik, vb. birçok etmenin etkisi göz önüne alındığında, göçün pek çok dinamiği bulunan, çok boyutlu bir olgu olduğu görülmektedir (Yılmaz, 2014).

Göç olgusu gerçekleşme biçimi, nedeni ve sonucuna bağlı olarak birçok biçimde sınıflandırılabilir. Göçü gerçekleştirmenin gerekçeleri arasında ekonomik koşullardan savaşlara, daha iyi yaşam koşullarında yaşama isteğinden, daha iyi bir eğitim alma isteğine, doğal yıkımlardan, baskı ve kısımlara kadar çeşitli gerekçeler sıralanabilir. Öte yandan, yer değiştirme olgusu istence bağlı olarak gerçekleşen göçler ya da zorunlu göçler başlıkları altında incelenmektedir (Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi, 2015). Geçmiş zamanlarda göç hareketlerinin genellikle açlık, savaş, coğrafi nedenler, kıtlık ve iklim koşulları gibi insanları göç etmek zorunda bırakan olaylardan kaynaklandığı görülürken, bugünlerde insanların daha çok kültürel, siyasal, ekonomik, eğitim, dinsel, sanayileşme gibi etkenlerden doğan, isteğe bağlı göçler gerçekleştirdikleri görülmektedir (Akıncı, Gedik ve Nergiz, 2015). Kitlesele göçlerse, yalnızca savaşlar nedeniyle ortaya çıkmaktadır (Atılğan, Günay ve Serin, 2017).

Göç önceleri de sınıflandırılan ve pek çok çeşidi olan bir olgu olsa da, günümüzde eski dönemlerde gerçekleşen göçlerden farklı özellikleri olan yeni göç çeşitleri oluşmaktadır. Ancak göçlerin sınıflandırılması yöntembilimsel tutuma ve bakış açısına göre farklılıklar göstermektedir. Örneğin, ekonomik göçler gönüllü göç olarak dile getirilse de, bu durumun sınırları oldukça belirsizdir. Yine, isteğe bağlı ve

zorunlu göçler arasındaki sınırlar da belirsizlik taşımaktadır (Erbaş, 2019). Kapsam açısından incelendiğinde, göçlerin birey, topluluk ya da kitlesel biçimde gerçekleştirilmesi de, bir başka ayrımı ortaya koymaktadır. Göçün kapsamını göçü gerçekleştiren birey ya da bireyler belirlemektedir (Bahçeci ve Uzun, 2017). Göç bireysel olarak gerçekleştirilebilecek bir süreç olduğu gibi, aile, toplumsal grup ya da kitleler olarak da gerçekleştirilebilir (Ekici ve Tuncel, 2015). Çağlayan'a (2006) göre, "Göç ve göçmen ilişkisinin girift, kompleks ve kavranması zor bir ilişki olduğu açık bir gerçekliktir." Göçün etki alanının iyi bilinmesi göçün boyutunun nereye ulaşacağını anlaşılması için, çok önem taşımaktadır, çünkü göçe neden olan etmenler güçlendikçe, göçün kapsamı da o ölçüde genişlemektedir (Bahçeci ve Uzun, 2017; Ekici ve Tuncel, 2015).

İnsanlık tarihi boyunca insanların yer değiştirmelerine yol açan göç niteliği taşıyan pek çok olay gerçekleşmiştir (Akıncı vd., 2015). Ancak kitlesel göç ya da sürekli göç olarak gerçekleştirilse bile, göçlerin her birinin değişik nitelikler taşıdığı görülmektedir. Bu özellikler her bir göçü kendine özgü kılmakta ve diğer göçlerden ayırmaktadır. Her bir göçü kendi özellikleriyle değerlendirirken, bir yandan da göçün tarihte yaşanmış diğer olgu ve olaylarla bağlantılar kurarak, çözümlenmesi o göçü anlamak için yararlı bir yöntem olacaktır (Çağlayan, 2006). Bunun nedeni göçlerin ayrışık bir yapıları ve her bir toplum için, o topluma özgü sonuçlar açığa çıkarmalarıdır (Düzkeya ve Yazıcı, 2017).

Göç yalnızca, göç edenlerin gerçekleştirdiği fiziksel ya da toplumsal bir çevre değişimini dile getirmemektedir. Göç hem göçmenlerin, hem de göç ettikleri mekânda yaşayan yerlilerin yaşamsal etkinliklerinde önemli değişimlere yol açan bir süreçtir (Aydemir ve Şahin, 2018). Buradan hareketle, göçün göçmenler için önemli dönüşümleri içeren bir süreç olmasının yanında, göç alan toplum için de, yeni bir ilişkiler ağı anlamına geldiği söylenilebilir. Göç olgusu hem göçmenlerin göçü gerçekleştirdikleri toplumla uyum süreçlerini, hem de göç alan toplumun göçmenleri kabul etme süreçlerini barındıran toplumsal, ekonomik, siyasal, vb. birçok sorunu içermektedir. Bu sorunlar ağırlıklı olarak, uluslararası göçlerde görülmektedir (Sezgin ve Yolcu, 2016).

2.1. Göçmen, Mülteci ve Sığınmacı

Göçmen çoğunlukla ekonomik gerekçelerle ya da yaşadığı toplumsal ortamdan hoşnut olmamasından kaynaklı olarak ülkesinden ayrılıp, yasal ya da yasa dışı yöntemlerle farklı bir ülkeye giderek, oraya yerleşen kişidir (Ziya, 2012). Yasalarla belirlenmiş ve bütün dünyada geçerliliği olan bir göçmen tanımı yoktur. Ancak genel olarak, göçmen kavramı zorlayıcı bir dış etmenin etkisi olmadan kendi hür istekleriyle aldıkları kararları kapsayan bir biçimde anlaşılmaktadır. Birleşmiş Milletler göçmeni gönüllü ya da gönüllü olmayan nedenlerle düzenli ya da düzensiz bir biçimde göç etmiş olmanın önemi olmaksızın, kendi ülkesi dışında bir ülkede bir yılı geçkin bir süredir yaşayan kişi olarak tanımlamaktadır (Çiçekli, 2009). Bir kişi ülkesinden ayrılma sürecinde ulaşmayı hedeflediği ülkeden önce uğradığı ülkelerde ya da göç ettiği ülkenin sınırında ya da o ülkeye yerleştikten sonra yasalara uygun davranıyorsa yasal göçmen olarak yasalara uygun davranmıyorsa, yasa dışı göçmen olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2014). Zorunlu ve gönüllü göçmen ayrımını yapmak ülkelerin sınıflandırmalarıyla ilişkilidir. Bu ayrım bireylerin kendi ülkelerinden ayrılma süreçlerini, hedeflerindeki ülkeye varma ve kabul edilme koşullarını kapsamaktadır (Valtonen, 2008).

20. yüzyılda başlayan ve süren savaşlar, yıkımlar, siyasi düzensizlikler göç olgusuyla birlikte mülteci ve sığınmacı gibi birçok kavramı açığa çıkarmıştır (Sezgin ve Yolcu, 2016). Farklı gerekçelerle farklı biçimlerde ülkelerinden ayrılıp, başka ülkelere yerleşen bireyler uluslararası belgeler ve kurumlarca mülteci, sığınmacı ve göçmen olarak tanımlanmaktadır (Aslan ve Demirhan, 2015). Bir göçün göç çeşitlerinden hangisinin içerisinde yer aldığı göçü tanımlayanın hangi ülkede olduğuna ve kim olduğuna göre değişiklik göstermektedir. Türkiye yasalarında hedef ülkeye ulaşmadan önce başka bir ülkede belli bir süre kalan göçmenler “transit göçmen” biçiminde tanımlanırken, Avrupa ülkelerine sığınma isteğinde bulunduklarında “sığınmacı” biçiminde tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2014).

Mülteciler ve sığınmacılar kendi ülkelerinde korunma hakkından yoksun bırakılan kişilerdir (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, 2016). İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nde bir mülteci tanımı yapılmamıştır, ama herkesin sığınma talebinde bulunma ve sığınma hakkı alma hakkına sahip olduğundan söz edilmiştir (Barkın, 2014). Mülteci statüsünü kimlerin alabileceğini daha iyi anlayabilmek için, mültecilerle ilgili ilk düzenleme olan 1951 Cenevre

Sözleşmesi'ne bakılmalıdır (Ziya, 2012). Ancak 1951 Sözleşmesi'nde bütün ülkeler için geçerli olan belirli bir yol ve yöntem belirtilmemiştir. Bu nedenle, ülkeler kendilerine özgü izlek ve standartlar geliştirmişlerdir. Buna göre 1951 Cenevre Sözleşmesi'nden yola çıkılarak oluşturulmuş birçok bölgesel mülteci tanımı yapılmıştır (United Nation High Commissioner for Refugees, 2011).

Türkiye gibi birçok ülkenin imzaladığı Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair 1951 Tarihli Cenevre Sözleşmesi'nin birinci maddesinin ikinci paragrafında kimlerin mülteci olarak nitelendirileceğine yönelik bir tanımlama bulunmaktadır (Erdem, 2017). Bu tanıma göre mülteci, ülkesinden var olan kırım ve çatışma ortamı nedeniyle ayrılan, ülkesine dönmek istemeyen ve dönmeyi istemeyen kişi olarak anlaşılmaktadır (Şimşek, 2017). Ancak bir süre sonra bu tanımın yeterli olmadığına karar verilmiş ve Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü imzalanmıştır. New York Protokolü olarak da bilinen bu protokolle mültecilere yönelik tanımlama ve konumlandırma değişikliğe uğramıştır (Bozbeyoğlu, 2015).

Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü'ne göre mülteci:

Irkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahıstır (Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü, 1968: Md. 1).

Sığınmacı, ülkelerinde var olan kırımdan ve ciddi zararlardan korunmak amacıyla ülkelerinden ayrılıp, üçüncü bir ülkeye giderek, o ülkede sığınma isteğinde bulunan kişi olarak tanımlanırken; mülteci statüsü ise, sığınma isteğinin yapıldığı ülkenin kişinin sığınma isteğini kabul etmesi sonucunda elde edilir (Alancıoğlu, Arslan ve Bozgeyik, 2016). Sığınmacı kavramı mültecilik kavramıyla aynı nitelikleri taşımaktadır. 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nde belirtilen gerekçelerle ülkelerinden ayrılmak durumunda kalmış, ancak sığınma isteğinde bulundukları ülkenin resmi yerlerince kendilerine mültecilik statüsü verilmemiş bireyler sığınmacı olarak tanımlanmaktadır (Barkın, 2014). Bu nedenle, sığınmacı mülteci olduğunu ileri süren, ama henüz bu düşüncesi resmi kurumlarca kabul edilmemiş kişi olarak da tanımlanabilir (United Nation High Commissioner for Refugees, 2011). Sığınmacılar da, mülteciler gibi 1951 Sözleşmesi'nde belirtilen gerekçelerle ülkelerini bırakırlar.

Öte yandan, yine aynı sözleşmede yer alan belli koşullara uyum sağlamadıkları için, mülteci statüsü alamayan kişilerdir. Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği mülteci, sığınmacı ve göçmen kavramları arasında ayrım yapmayı önemli bulmaktadır, çünkü bu üç kavram arasında ortaklıklar çoktur (Abadan-Unat, 2017).

2.2. Uluslararası Göç

Göçün tarihi çok eskilere dayanmakla birlikte, sosyal bilimlerde uluslararası göç kavramı özellikle sanayi devrimiyle başlamıştır. Ancak milyonlarca insanın içerisinde yer aldığı büyük çaptaki göç hareketleri yirminci yüzyılda yaşanan iki büyük dünya savaşının sonuçlarıdır (Abadan-Unat, 2017). 1980’li yılların ardından insanların zorunlu gerekçelerle kaçarak, göç etmek zorunda bırakılması göç türleri arasında en yaygınının uluslararası göç olmasına yol açmıştır (Erbaş, 2019). 1990’lı yıllardan başlayarak, yaygınlaşan teknoloji olanaklarıyla göç hareketlilikleri küresel ölçekte yaygınlaşmıştır (Görgün, 2017).

Uluslararası göç hareketliliklerine yol açan önemli gelişmeler olarak küreselleşme, İran’da gerçekleşen İran Devrimi, İran-Irak Savaşı, Sovyetler Birliği’nin ve Yugoslavya’nın parçalanması, Afganistan Savaşı, Körfez Savaşı, Arap Uyanışı ve ardından gelişen olaylar, son olarak ise, Suriye’de gerçekleşen iç savaş olarak sıralanabilir (Deniz, 2014). 2019 yılında dünya üzerinde 272 milyon uluslararası göç olayı vardır. Bu neredeyse dünya nüfusunun yüzde 3,5’idir. (International Organization for Migration, 2020). Bu nedenle, Erdem (2017) 2000’li yılları uluslararası göç yüz yılı olarak nitelendirmektedir.

Farklı kültürlerle sahip bireyler, toplumsal gruplar ve örgütlerin katılımıyla ortaya koyulan etkileşim süreci uluslararası göçün etkisiyle birlikte bir hareketlilik kazanmakta ve yoğunlaşmaktadır (Aksoy, 2012). “Göçler Çağı” biçiminde dile getirilen göç olgusu günümüzde eski biçimlerinin yanında, yeni biçimlerde de, ortaya çıkmaktadır (Bahçeci ve Uzun, 2017). Uluslararası göç Avrupa ülkelerinin tarihinin her döneminde var olan bir olgu olsa da, zamanla birlikte uluslararası göçün kalıplarında kimi değişiklikler olmuştur. Daha önceleri ekonomik gerekçelerle gerçekleşen uluslararası göç günümüz koşulları altında ağırlıkla göçmen ve sığınmacı olan bireyler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Son 20 yıl içerisinde göçmen ve sığınmacı olarak Batı ülkelerine giriş yapmak isteyen insan sayısı tarihin diğer

dönemlerine göre oldukça çoktur; aynı zamanda, Avrupa ülkelerine yoğun bir mülteci göçü gerçekleşmektedir (Erbaş, 2019).

Uluslararası göç hareketlilikleri yasal yönden incelendiğinde, yasal ya da yasa dışı göç olarak ikiye ayrılmaktadır. Düzenli göç olarak da adlandırılan yasal göç tanınan yasal kanallar aracılığıyla gerçekleştirilen göç hareketleri olarak tanımlanmaktadır. Ulusal otoritelerin tanıdığı belgelerle ya da sağladığı belirli ayrıcalıklardan yararlanarak, ülkelere gelen yabancılar yasal göç kavramına uygun bir giriş sağladıkları için, düzenli göçmenler olarak adlandırılmaktadırlar. Yasa dışı göçlerse, göç veren, transit ve göç alan ülkelerin düzenlemelerinden farklı biçimlerde gerçekleşen göçlerdir (Çiçekli, 2009). Günümüzde çok sayıda ülke yasa dışı göçmen sorunuyla ilgilenmektedir (Bahçeci ve Uzun, 2017).

Küreselleşme süreci uluslararası göçün gelişmiş, gelişen ve gelişmekte olan bütün ülkeler için önemli bir boyut kazanmasını sağlamıştır. Bu durumun başlıca gerekçesi uluslararası göçün daha çok, işgücü akınlarıyla gerçekleşmesidir (Aksoy, 2012). Ekonomik koşullar açısından bakıldığında göçün bazen yoksulluktan kaynaklanan bir sorun olduğu, sürgün göçleri açısından bakıldığında, siyasal koşullardan kaynaklandığı görülmektedir. Bu özellikleriyle göç Batı Avrupa ülkeleri için dikkate değer bir soruna dönüşmektedir. Ekonomik koşullardan kaynaklanan ya da gönüllü olarak gerçekleştirilen göçler “gelişimci göç” olarak adlandırılırken, sığınmacı ya da mülteci olarak gerçekleştirilen göçlerse, “tepkisel göç” olarak nitelenmektedir (Erbaş, 2019). Göç hareketleri yalnızca, ekonomik gerekçelerle gerçekleştirilmediği için, siyasal, kültürel, toplumsal ya da bölgesel olarak da tartışılmalıdır (Çağlayan, 2006).

Küreselleşme süreci ve uluslararası ağların göçmen ve mültecilerce etkin bir biçimde kullanılmasıyla devletlerarasındaki etkileşim hız kazanmıştır. Küreselleşme süreci ve uluslararası göçlerin ortaya çıkması göçlerin bir yönünü ortaya koyarken, ülkelerin sınırlarından doğan yasal boyut da, göçün bir başka yönünü açığa çıkarmaktadır. Bu nedenle, göçmenler yalnızca, göçlerin hedefi olan ülkeleri ilgilendirmemektedir, günümüzde bütün ülkeler göçmen sorunuyla karşı karşıya kalmışlardır (İçduygu ve Şimşek, 2017). 2000’li yıllardan başlayarak, göç olgusu dünyanın en önemli gündem konularından biridir, çünkü 2010 yılında Kuzey Afrika ülkelerinde görülen ve sonrasında Arap Baharı olarak dile getirilen süreçle birlikte Suriye’de ortaya çıkan iç savaş Türkiye’yi ve bütün ülkeleri doğrudan ya da dolaylı

olarak etkilemektedir. Suriye’den kaynaklanan kitlesel göçün etki alanı her geçen gün genişlemektedir (Ekici ve Tuncel, 2015).

2.3. Uluslararası Göç ve Türkiye

Türkiye’nin hem ulusal, hem de uluslararası göç hareketlilikleri için önemli bir konumu vardır (Aksoy, 2012). Türkiye uluslararası haritada göçmenlerin başka ülkelere ulaşmalarını sağlayan bir geçiş ülkesidir (Deniz, 2014). Bu özelliğinin yanında, Cumhuriyet’ten başlayarak, göç veren bir ülke olmakla birlikte, aynı zamanda, göçmenler için hedef niteliği taşıyan bir ülkedir (Bahçeci ve Uzun, 2017). Türkiye’nin göç tarihi incelendiğinde, ilk insan hareketliliği Kurtuluş Savaşı’nın ardından Yunanistan’la gerçekleştirilen nüfus değişimidir. Öne çıkan bir diğer insan hareketliliği ise, çoğunluğun içinde erimemeleri için Osmanlı topraklarına yerleştirilen, sonrasında o toprakların yitilmesiyle Türkiye’ye yerleştirilen Bulgar Türkleridir (Erdem, 2017). Türkiye’nin en çok karşı karşıya kaldığı göç mülteci ve sığınmacı göçüdür. Bu durumun Osmanlı’dan başlayarak, coğrafi konum ve kimi bölgesel ortaklıklardan kaynaklandığı görülmektedir (Aslan ve Demirhan, 2015).

Göçlerin hedefleri genellikle gelişmiş ülkelerdir. Azgelişmiş ya da gelişme sürecinde olan bir ülke olarak tanımlanan Türkiye genel olarak, göç veren bir ülke olarak tanınmaktaydı. Son yıllarda büyük çoğunluğu Ortadoğu ülkelerinden doğan göç hareketleri için, Türkiye’nin ya gelişmiş ülkelere ulaşma hedefiyle durak noktası seçilen bir transit ülke ya da göç hareketi sonucunda ulaşılmak istenen hedef ülke olduğu görülmektedir (Erbaş, 2019). Günümüzde büyük bir Suriyeli nüfusun yaşadığı Türkiye göçler için transit ülke olmaktan çok, hedef ülkesi niteliği kazanmıştır (Erdoğan ve Sirkeci, 2012).

Tarihsel süreç içerisinde Türkiye’ye göç edenlerin Suriye’deki iç savaşa kadar çoğunlukla Türk soyundan gelen insanlar olduğu görülmektedir ve bu bireylerin sayısı iki milyonu geçmemektedir (İçduygu, 2017). Türkiye uluslararası göç hareketleri bağlamında Doğu Bloğu’nun yıkılmasıyla birlikte eski SSCB, Doğu Avrupa ve Üçüncü Dünya ülkelerinden göçler almıştır. Ancak Türkiye’nin bu alandaki en büyük deneyimi Suriye’de yaşanan iç savaş sonrasında gerçekleşen göç akımıdır (Erbaş, 2019).

Uluslararası göçün Türkiye için hem araştırma alanı, hem de politik anlamda önem kazanması Suriyelilerin Türkiye’ye göç etmesiyle birlikte gerçekleşmiştir

(Erbaş, 2019). Suriye’de ortaya çıkan iç savaştan sonra Suriyeli halk 2011’den başlayarak, ülkelerinden ayrılarak, Türkiye, Irak, Lübnan, Mısır ve Ürdün gibi ülkelere göç etmektedirler (İçduygu ve Şimşek, 2017). Suriye’deki iç savaş dünya tarihinde görülmüş en büyük kitlesel insan hareketliliklerinden birisine yol açmıştır (Alancioğlu vd., 2016). Türkiye bu insan hareketliliğinden birçok yönde etkilenen ülkelerin en başında gelmektedir (Erdem, 2017), çünkü Türkiye; Irak, İran, Türkmenistan, Azerbaycan gibi birçok ülkeden göç almasına karşın daha öncesinde Suriyeliler kadar büyük bir insan kitlesine kapılarını açmamıştı. Türkiye ve Suriye sınır komşusu olan iki ülkedir. Türkiye ve Suriye ortak bir tarihinin bulunmasının yanında, iki ülke arasında komşuluk ve kültürel bağlar da gelişmiştir. Türkiye bütün ülkeler arasında en çok Suriyeli sığınmacıya kapılarını açan ülke olmuştur (Adar, 2018). Türkiye Suriye’den gelen akın için “açık kapı politikası” uygulamıştır ve 29 Nisan 2011 tarihinde Türkiye’ye ilk Suriyeli topluluk giriş yapmıştır. Türkiye, Suriye’nin diğer komşu ülkelerine göre uyguladığı bu “açık kapı politikası” nedeniyle en çok Suriyeliyi barındıran ülke konumuna gelmiştir (Tunç, 2015).

Şimdilerde geçici koruma altında olan Suriyeli nüfusun çoğunluğu ülkelerindeki savaşın bitmesi ya da batı ülkelerinin ülkelere giriş yapılmasına izin vermesi durumunda yine de, Türkiye’de yaşamaya sürdürecektir (Erdem, 2017). Bu büyük göçmen nüfusun belirli bir bölümü Türkiye’deki kamplarda kalırken, büyük bir bölümü de ülke içerisinde ayrıışık bir biçimde dağılmış durumdadır (Ekici ve Tuncel, 2015). Bu durumda toplumsal kabul ve uyum süreciyle ilgili sorunlar ortaya çıkmaktadır (Sezgin ve Yolcu, 2016). Irkçılığa, ayrımcılığa uğramak, ekonomik yetersizlikler, yasal statülerdeki belirsizlikler gibi etkenler Türkiye’de Suriyeli nüfus için başlıca sorunlar olarak görülmektedir (Ünal, 2014).

Yasal konum açısından bakıldığında mülteciler ve sığınmacıların yasal konumları uluslararası yasalarca belirlenmektedir. Öte yandan, Türkiye yasalarının da bu konularda belirli düzenlemeleri vardır. Bu düzenlemeler uluslararası yasalar, Avrupa Birliği yasaları ve ulusal yasalar çerçevesinde anlaşılabilir (Poyraz, 2012).

2.4. Türkiye’de Mülteciliğin Yasal Boyutu

Türkiye tarihine bakıldığında, Türkiye’nin sürekli olarak insan hareketliliklerinin yaşandığı bir coğrafi konumda bulunduğu görülmektedir.

Türkiye'nin mültecilere ilişkin yasal düzenlemeleri açısından, 28 Temmuz 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme ve Mülteciliğin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü'nü imzalayan devletlerden biri olunduktan sonra uzun bir süre ülke yasalarında mültecilerle ilgili bir düzenleme yapılmadığı anlaşılmaktadır (Ergüven ve Özturanlı, 2013). Ancak, II. Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası boyutta mültecilik yasalarının varlığı ve geçerliliği Türkiye'yi farklı dönemlerde mülteci haklarıyla ilgili çalışmalar yapmaya ve bir yasal çerçeve (mevzuat) oluşturmaya yöneltmiştir (Bozbeyoğlu, 2015).

2.4.1. Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme

Cenevre Sözleşmesi olarak da adlandırılan Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme mültecilerin uluslararası hukuktaki konumlarının belirlenmesi için düzenlenmiş önemli bir sözleşmedir (Çiçekli, 2014). 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme, toplam 46 maddeden oluşmaktadır. Taraf devletlerce 1951 Cenevre Sözleşmesinde mülkiyet edinme (m. 13), çalışma (m. 17), ve işyeri açma (m. 18), konut edinme (m. 21), eğitim (m. 22), mültecilere yönelik sosyal yardım ve besleme (iaşe) (m. 23) gibi haklar düzenlenmiştir (Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme, 1961).

Birleşmiş Milletler Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmesi'nde mülteci kavramını şu biçimde dile getirilmiştir:

(...) mülteci; din, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korunmasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyendir kişidir (Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme, 1961).

1951 Cenevre Sözleşmesi öncelikli hedef olarak, savaş mağdurlarının sorunlarına çözüm bulmak için oluşturulmuştur. Olabildiğince çok ülkenin sözleşmeyi imzalaması için, imzalayacak ülkelere iki açıdan kısıtlama getirme hakkı tanınmıştır: tarihsel kısıtlama ve coğrafi kısıtlama. Bu kısıtlamalar sözleşmeyi imzalayan ülkelerin 1951 tarihinden önce Avrupa'da yaşanan olaylar nedeniyle sığınma isteğinde bulunabilmesine olanak tanımıştır. (Çiçekli, 2014).

1 Ocak 1951'den önce gerçekleşen olaylar tarihsel kısıtlamalarken, bunun 1 Ocak 1951'den önce Avrupa'da gerçekleşen olaylar ya da 1 Ocak 1951'den önce

“Avrupa” ya da “başka bir ülkede gerçekleşen olaylar” biçiminde anlaşılabilceğı ve kararın imzacı ülkelere bırakıldığı dile getirilmiştir. New York Protokolü’yle zaman kısıtlaması kaldırılmışsa da, Türkiye ve birkaç ülke bu kısıtlamayı uygulamayı sürdürmektedir (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, 2015). Türkiye yeni anlaşmaya 31.07.1968 tarihinde katılmıştır (Erdem, 2017).

2.4.2. Mülteciliğın Yasal Statüsüne ilişkin 1967 Protokolü

Cenevre Sözleşmesi’ne göre zaman olarak, 1 Ocak 1951’den önce gerçekleşmiş bir olay nedeniyle mülteci statüsüne sahip olunabilirken, mekânsal olarak getirilen kısıtlama ise, Avrupa’da gerçekleşmiş bir olay nedeniyle mülteci statüsünün elde edilebileceğini dile getirmektedir. Ancak Cenevre Sözleşmesi’nin imzalanmasından sonra zaman ve mekân üzerinde gerçekleştirilen kısıtlamalar nedeniyle gereksinim duymasına karşın, mültecilik statüsüne erişemeyen birçok insan olduğu görülmüştür. Bu durumu engellemek amacıyla 1967 yılında New York Protokolü adı da verilen, “1951 Sözleşmesine Ek Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Protokol” hazırlanmış ve Birleşmiş Milletler’de imzalanmıştır (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, 2015).

Cenevre Sözleşmesi ve New York Protokolü mülteci yasasına ilişkin iki önemli belgedir. Türkiye Cumhuriyeti Cenevre Sözleşmesi’nde yer alan iki kısıtlamadan zaman kısıtlamasını New York Protokolü’nü imzalayarak geride bırakmıştır. Ancak coğrafi kısıtlama yasal belgelerde geçerliliğini korumaktadır. Buna göre, Türkiye’de “Avrupa’dan” gelenlere mülteci statüsü verilirken, “Avrupa’nın” farklı bir bölgesinden gelenlereyse, mülteci statüsünü verilmemektedir. Bu nedenle, Türkiye’de mülteci statüsü alamayan bireyler üçüncü bir ülkeye gidene kadar sığınmacı olarak tanımlanmaktadır. Sığınmacı bireylerin Türkiye’de kaldıkları süre boyunca barınma, sağlık, eğitim, vb. başlıca insan haklarının sağlanmasından Türkiye Cumhuriyeti devleti sorumlu olmaktadır (Reçber, 2014).

New York Protokolü Cenevre Sözleşmesi’ne ek olarak çıkarılmış bir belge olsa da, yalnızca Cenevre Sözleşmesi’ni imzalayan devletlere yönelik bir belge değildir. 1967 Protokolü’nün amacı ülkesinden ayrılmak zorunda kalmış bireyleri uluslararası koruma altına almak ve onlara yeni yaşam alanlarında sürdürecekleri yaşamlarında onlara kolaylık sağlamaktır (Ergüvenli ve Özturanlı, 2013).

2.4.3. 1994 Yönetmeliği ve Uygulaması

Türkiye’de mülteciler ve sığınmacılara yönelik düzenlenen ilk belge olan 1934 İskân Kanunu’nda göçmen, “Türk soyu ve kültüründen olan kişi” olarak anlaşılmaktadır. 1991’de Irak’tan Türkiye’ye giriş yapan neredeyse beş yüz bin sığınmacıyla birlikte 1994 yönetmeliği ve uygulaması oluşturulmuştur (Şimşek, 2017). Türkiye Cumhuriyeti yasalarında sığınma ve geçici koruma kavramlarıyla ilgili hükümlere ilk kez 1994 İltica ve Sığınma Yönetmeliği’nde yer verilmiştir (Çiçekli, 2014).

1994 yönetmeliğinde mülteci kavramı şu biçimde tanımlanmaktadır:

Avrupa’da meydana gelen olaylar sebebiyle ırkı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkudan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyruğu yoksa ve önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönmeyen veya korkusundan dolayı dönmek istemeyen yabancısıdır (1994 Yönetmeliği ve Uygulama Kararı, 1999: Md. 3).

Sığınmacı kavramı ise, şu biçimde dile getirilmiştir:

İrki, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkudan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyruğu yoksa ve önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönmeyen veya korkusundan dolayı dönmek istemeyen yabancısıdır (1994 Yönetmeliği ve Uygulama Kararı, 1999: Md. 3).

Türkiye’nin mültecilere yönelik yasalarında öncelikle, Cenevre Sözleşmesi, sonradan ona ek olarak, 1967 Protokolü’yle coğrafi kısıtlama koşuluyla mülteci ve sığınmacı kavramları oluşturulmuştur. Buna göre, Türkiye yalnızca, Avrupa ülkelerinden gelenlere mülteci statüsü vermektedir ve Avrupa dışındaki ülkelere gelen bireyler üçüncü bir ülkeye yerleşene kadar Türkiye’de 1994 İltica Yönetmeliği’nden hareketle “geçici koruma” kapsamına alınmaktadır (Şimşek, 2017).

Türkiye öncelikle 1951 Cenevre Sözleşmesi’ni ve 1967 Protokolü’nü imzalamıştır. Daha geç bir tarihte 1994 Yönetmeliği oluşturulmuştur. Ancak sözleşme ve yönetmelik dışında Türkiye’de uluslararası korumaya yönelik bir yasa yoktur. Türkiye’nin son yıllarda etkilendiği kitlesel zorunlu göçler nedeniyle 1994 Yönetmeliği de artık yetersiz kalmıştır. Türkiye’de yasal alanda ortaya çıkan sorunlar Nisan 2013 tarihinde Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun (YUKK)

çıkartılmasına yol açmıştır ve son olarak, bu yasa yürürlüğe girmiştir (Baran-Çelik, 2015).

2.4.4. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)

Türkiye’de sığınmacı haklarına yönelik geniş ölçekli bir yasal düzenlemenin olmamasından kaynaklanan eksikliği gidermek amacıyla yaratılan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ilk önemli düzenlemelerden birisi olma özelliği taşır (Reçber, 2014). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) beş bölüm ve toplam 126 maddeden oluşmaktadır. 13 Nisan 2013 tarihinde kabul edilen bu yasanın kabul edilme amacı şu biçimde dile getirilmektedir: Türkiye’ye gelen yabancı kişilerin Türkiye’ye giriş, kalış ve çıkışları ile ilgili olarak yasal sürecin nasıl işleyeceğini belirtmek, Türkiye’ye gelen yabancılar arasında kimleri tanımladığını açıklamak ve tüm bu süreç sırasında Göç İdaresi Müdürlüğü’nün kuruluş ve işleyişine ilişkin hükümler tanımlanmaktadır (YUKK, 2013: Md. 1). YUKK’un oluşturulmasındaki ana hedeflerden birisinin de, uluslararası yasalardan doğan yükümlülüklerden kaynaklanan yasal bir bakış açısının uygulamayla bütünleşmesi olduğu anlaşılmaktadır (Erten, 2015).

YUKK Cenevre Sözleşmesi ve New York Protokolü’yle birlikte öncesinde var olan düzenlemelere uyumlu olması, birleştirici bir nitelik taşıması, Türkiye’nin göç alma serüveninde ortaya çıkan sorunlara uygun çözümler geliştirmesi açısından oldukça önemlidir. Bu yasayla uluslararası koruma statüleri açık bir biçimde belirlenmiş ve geri gönderme konusunda var olan sorunlar giderilmiştir. Bireysel olarak gerçekleştirilen göçler için, koşullu mülteci ve ikincil koruma, kitlesel olarak gerçekleştirilen göçler içinse, geçici koruma statüsü tanımlanmıştır (Ergüven ve Özturanlı, 2013: 1054). Bu yasa daha önce de var olan sığınmacı ve mülteci ayırımına yeni bir düzenleme getirerek, sığınmacı kavramının yerine, koşullu mülteci kavramına yer vermiştir (Erdem, 2017).

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nda koşullu mülteci kavramı şu biçimde tanımlanmıştır:

Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri

sonrasında şartlı mülteci statüsü verilir. Üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar, şartlı mültecinin Türkiye’de kalmasına izin verilir (YUKK, 2013: Md. 62).

Belirtildiği gibi YUKK koşullu mültecilerin Türkiye’de geçici olarak kalabileceğine vurgu yapmış ve üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar Türkiye’de kalmasını öngörmüştür (Çelik, 2015). 1951 Cenevre Sözleşmesi’nde YUKK’un geri gönderme hükümleri yer almaktadır; aynı zamanda, YUKK’ta daha önce 1994 Yönetmeliği’nde yer verilmeyen bir uluslararası koruma statüsü olan “ikincil koruma” statüsü tanımlanmaktadır (Ergüven ve Özturanlı, 2013).

YUKK’ta tanımlanan “ikincil koruma” statüsünün mülteci ya da sığınmacı olmayan, ama kendi ülkesinden haklı nedenlerle ayrılan ve başka bir ülkeye sığınma isteğinde bulunan kişileri kapsadığı anlaşılmaktadır. Bu kişilerin ülkelerine geri gönderilmeleri ölüm, ceza uygulama, işkence, onur kırıcı hareketler, vb. gerekçelerle suç olarak kabul edilmektedir. Bu statünün verilmesi için, bu kişilerin kaynak (menşe) ülkesi ve kendi ülkelerince korunamıyor olması ya da söz konusu bir tehdit nedeniyle korunmak istemiyor olması gerekmektedir (YUKK, 2013: Md. 63/1). İkincil koruma statüsüne Afrika’da uygulanan kadın sünneti geleneğinden kaçmak ya da Hindistan’ın kimi yerlerinde sürdürülen bir geleneğe göre eşi ölen kadınların eşleriyle birlikte yakılmak istememeleri nedeniyle Türkiye’ye sığınmaları örnek verilebilir (Erdem, 2017).

YUKK Cenevre Sözleşmesi’nde yer alan geri göndermeye yönelik ilkelerle birebir örtüşmekte olup, Cenevre Sözleşmesi’nden ayrı olarak bu hakkı yalnızca, mültecilere değil, yasalara göre uluslararası koruma hakkından yararlanan koşullu mülteci ve ikincil koruma statüsündeki kişilere de vermektedir. Bu durumda öne çıkan bir diğer statüye, geçici koruma olmaktadır (Ergüven ve Özturanlı, 2013).

2.4.4.1. Geçici Koruma

Geçici koruma silahlı çatışma, şiddet olayları, doğal yıkımlar ve insan haklarının çiğnenmesi gibi gerekçelerle ülkesinden ayrılmak zorunda kalmış kitlelerin korunmasında önemli bir işlevi olan ve insana ilişkin krizlere yanıt niteliği taşıyan bir koruma biçimidir (United Nation High Commissioner for Refugees, 2012: 1-3). Aynı zamanda, geçici koruma, ülkesini bırakmak zorunda kalmış olan bu bireylerin güvenli bir alanda yaşamlarını sürdürmelerini hedefleyen ve geri gönderilmelerini önlemenin yanında, diğer insan haklarını da korumayı amaçlayan bir uluslararası koruma statüsüdür (Düzgaya ve Yazıcı, 2017).

Geçici korumanın kitlesel akınlar gibi bireysel başvuruların yapılması ya da değerlendirilmesi için olanak olmayan zamanlarda uygulanan geçici ve esnek bir uluslararası koruma statüsü olduğu anlaşılmaktadır (Pirjola, 1995). Avrupa Birliği Geçici Koruma Direktifi söz edilen bu kitlesel akını, “Avrupa Birliği’ne belirli bir ülke ya da coğrafi bölgeden gelen çok sayıda yerinden edilmiş kimse” olarak tanımlamaktadır (Council Directive, 2001: Md. 2/d). Geçici Koruma Yönetmeliği’ye, kitlesel akını aynı ülkeye ya da bölgeye çok sayıda insanın kısa süre içerisinde gelmesiyle birlikte bireysel başvuruların değerlendirilemeyeceği durumların ortaya çıkması olarak tanımlamaktadır (Geçici Koruma Yönetmeliği, 2014: Md. 3/f).

Aynı zorunlu gerekçelerle insanlar başka ülkelerde mülteci statüsü için başvurma ve mültecilere verilen hakları isteme hakkına sahiptirler. Bu kişiler uluslararası yasal düzenlemelerin sonucunda mülteci statüsünü elde edemeseler de İnsan Hakları Beyannamesi’nin 14 maddesinin 1. fıkrasına göre “de-facto mülteci” konumuna gelmektedirler (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 1948: Md. 14/1). Aynı biçimde, Geçici Koruma Yönetmeliği’nde de, bireysel olarak mülteci statüsüne başvurabilme ve geçici koruma için, belirli bir süre belirlenmemesi gibi etmenler “de-facto mülteciliğe” yol açmaktadır (Düzkaya ve Yazıcı, 2017).

Suriye’deki iç savaştan kaçan ve Türkiye’ye sığınan yüz binlerce insanın 2012 yılından başlayarak yaşamlarını kampların dışında sürdürmeleriyle birlikte 2013 yılında Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu yasalaştırılmıştır (Düzkaya ve Yazıcı, 2017). YUKK’tan sonra geçici koruma statüsünde olan bireylerin haklarını Bakanlar Kurulu’nun açıklayacağı belirtilerek, 2014 yılında Geçici Koruma Yönetmeliği yasalaştırılmıştır (YUKK, 2013: Md. 91). 2022 yılı Aralık ayında beş kentteki yedi tane geçici barınma merkezindeki yabancı sayısı 47.763’tür. Geçici barınma merkezlerinde yaşamayan geçici koruma altındaki birey sayısı ise, 3.496.074’tür. (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, 2022).

2.4.4.2. Geçici Koruma Yönetmeliği

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun 91. maddesinde, kendi ülkelerini kitlesel akınlar biçiminde bırakmak zorunda kalan ve acil olarak geçici korunma isteğinde bulunan ve uluslararası koruma istekleri bireysel olarak değerlendirilemeyen kişilere haklar tanımlanacağı belirtilmiştir. Bu hakların ne

biçimde uygulanacağı ise, Geçici Koruma Yönetmeliği'nde açıklanmıştır (Geçici Koruma Yönetmeliği, 2014: Md. 1).

2014 yılında yayınlanan Geçici Koruma Yönetmeliği geçici korumayla ilgili hakları detaylı bir biçimde açıklamaktadır. Bunun yanında, Türkiye Cumhuriyeti geçici koruma statüsü verdiği bireylerin haklarının tanımlandığı ve yasal durumlarının açıklandığı bir çalışma yönetmeliği ve Suriye'den gelen çocukların eğitimlerini sürdürebilmeleri için bir genelge yayınlamıştır. Bu yönetmelikler geçici koruma statüsü bulunan bireylerin hak ve yükümlülüklerini temsil eden yasal bir düzenlemeye dönüştürülmüştür (Erdem, 2017).

Geçici Koruma Yönetmeliği'nde Suriyelilere geçici korumanın bitmesiyle birlikte işlevini yitirecek olan bir kimlik kartı sağlandığı belirtilmiştir (Geçici Koruma Yönetmeliği, 2014: Md. 22). Yerleşim adresleri valiliklere bağlı olan barınma merkezleri olarak dile getirilmişse de, bu merkezlerde kalmak istemezlerse, kimlik kartları çıkartılana kadar aktarım (sevk) merkezlerinde kalabilecekleri belirtilmiştir. Barınma merkezlerinde kalmak istemeyenlerin kamu düzenini bozmamak ve toplum sağlığını tehdit edecek bir durum oluşturmamak koşuluyla genel müdürlüklerce belirlenen kentlerde kalmalarına izin verilmektedir (Çelik, 2015). Geçici koruma altında olan Suriyeli bireyler için, YUKK'ta eğitim, barınma, çalışma ve sağlık hizmetleri tanımlanmıştır (Kaya, 2017).

2.5. Etnik Kimlik

Göç yalnızca göç eden bireylerin ya da toplumsal grupların etkilendiği bir süreç değildir; aynı zamanda, göç alan mekânlar için de önemli dinamiklere sahip bir olgudur. Göç edenler ve göç ettikleri yerde yaşayan yerlilerin etnik farklılıkları, dışlanma, siyasal etkenler vb. çokça etmen göçü etkilemektedir (Atılğan vd., 2017). Kendi ülkelerini terk eden insanlar, göçü gerçekleştirdikleri mekânlara yalnızca kendileri gitmemektedir. Aynı zamanda, kendilerine ait kültürlerini, eğitimlerini, inançlarını, yaşam biçimlerini ve etnik yapılarını da beraberlerinde taşımaktadırlar (Atılğan vd., 2017). Örneğin, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ucuz iş gücü sağlamak amacıyla çağırılan göçmenlerin kültürel, dini ve etnik özellikleriyle günümüz Avrupa toplumlarının çok kültürlü altyapılarını ortaya koydukları görülmektedir (Güllüpnar, 2012). Etnik kimlik belirli bir topluluğun üyeleri olan kişileri tanımlamaktadır. Etnik kimlik yalnızca, "biz" olarak tanımlanmamaktadır; aynı zamanda, aynı etnik kimliği

taşıyan kişileri başkalarından ayırarak, bağlılık duygularını ortaya çıkarmaktadır. Ortak ad, geçmiş, kültür ve coğrafya kavramlarıyla özdeşleşen etnik kimlik, birlik ve dayanışma duygularını içermektedir (Bilgin, 1999; Smith 2002). “Etnik kimlik her anlamda (ırksal, dinsel ya da ulusal kimlik) ancak belli kimliklerin yeniden yeniden tanımlama (re-definition), yeniden öğrenme (re-education) ve dönüştürme ve sürdürme ve yeniden üretme (re-generation) düzlemlerindeki oluşum süreçleri ile anlaşılabilir bir yapıdır” (Erbaş, 2019: 59). Göç hareketinin ardından bütünleşme, özümleme (asimilasyon) ve ayrışma olmak üzere üç aşama görülmektedir (Atılğan vd., 2017).

Bütünleşme, göçmenler ve göç alan topluluklar arasında farklılıklara saygı duyulması ve farklılıkların korunduğu bir süreçtir. Bütünleşmeyle birlikte, göç edenler ve göç alan toplumlar birbirlerinin kültürlerini tanımaktadırlar. Göç edenler ve göç alan toplulukların uyum ve uzlaşma süreçleri bütünleşme açısından oldukça önemlidir, çünkü bütünleşme sürecinin olumsuzlukları yalnızca topluluklar için değil, devletler için de sorunlar ortaya çıkarmaktadır (Atılğan vd., 2017). Özümleme (asimilasyon) aşaması göç eden azınlık topluluğun kendi kültürlerini bırakması ve göç ettikleri toplumların kültürlerini benimsemeleridir. Bu durum gönüllü bir biçimde gerçekleşebileceği gibi, göç alan toplumların baskılarıyla da gerçekleşebilmektedir. Ayrılmaysa, göçmenlerin göç ettikleri toplumların kültürleri olan egemen kültürü benimsemeyerek, kendi kültürlerini yaşamayı sürdürmeleridir (Berry, 2001).

Göçmenlerin bütünleşme, özümleme ve ayrılma aşamalarına yönelik çeşitli görüşler vardır. Bunlardan birisi, maddi uygarlık söylemiyle öne çıkan cumhuriyetçi yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre, göç edenler göç ettikleri toplumların değer, norm ve dillerini benimsemelilerdir. Çokkültürcü yaklaşıma göreyse, göç edenler ve göç alan toplumlar arasında eşitlik ilkesinden yola çıkılarak, bu iki kesimin kültürlerinin birbirlerinden uzak olması gerektiğini vurgulamaktadır. Cumhuriyetçi yaklaşım kültürel, dinsel ve etnik ayrımların görmezden gelinmesi üzerine bir söylem üretse de, göç alan toplumun kültürünü göçmenlerin kültüründen üstün görür. Buna karşılık, çokkültürcü yaklaşım eşitlik kavramına dayansa da, göçmen ve göç alan toplumun kültürleri arasında bir sınırın oluşmasına yol açar. Böylelikle gerçekte her iki yaklaşım da, toplumsal dışlanmanın yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Kaya, bu tartışmaların ancak göçmenlerin ve onların çocuklarının eğitim, politik alan, işgücü

piyasaları, sağlık gibi alanlara katılmalarıyla çözümlenebileceğini dile getirmektedir (Kaya, 2014).

Çocuk ve genç yaştaki bireyler yetişkin bireylere göre daha hızlı bir toplumsal kabul ve uyum süreci geçirmektedirler. Ortak sınırları bulunan ülkeler arasındaki göçlerde ortak köken ya da mezhep nedeniyle uyum süreci ve toplumsal kabulün daha sorunsuz bir biçimde gerçekleştiği gözlemlenmektedir (Tunç, 2015). Öte yandan, kültürel farklılıklar göç alan ülkelerin bireylerinin ötekileştirici tutum ve davranışlar sergilemelerine bir gerekçe sağlarken, etnik grupların da direnç oluşturmalarına yol açabilmektedir (Abadan-Unat, 2017). Göçmen kimliği “araçsallık” özelliği taşıdığı için göçmenler farklı koşullar altında farklı kimliklerini ön plana çıkarırlar. Etnik kimliğin bu özellikleri iç göç koşullarından daha belirgin olarak uluslararası göç koşulları altında görülmektedir. (Erbaş, 2019).

Göç alan toplumlarda genellikle göçmen, mülteci ve sığınmacılara karşı bir önyargı oluşmaktadır. Toplamların bu kişilere karşı kültürel bir uzaklık yarattıkları, yerel halktan insanların iş ve gelirlerini yitirme korkusuna kapıldıkları, konut değerlerinde yükselme olacağı ve ekonomik sıkıntılar yaşayacaklarına yönelik düşünceler geliştirdikleri gözlemlenmektedir. Mültecilerin sosyal hizmetlerde yoğunluğa neden oldukları, kamu hizmetlerine zamanında ulaşmaya engel oluşturdıkları yönünde düşünceler de bulunmaktadır. Bunların yanında, mültecilerin hastalıkların ve suçların da kaynağı oldukları düşünüldükçe, uyum süreçleri güçleştirilmektedir (Tunç, 2015: 43)

Ülkelerin, dönemin ve göçmen grubunun niteliklerine dayalı koşullara bağlı olarak uluslararası göçün etnik bir kategoriden, etnik bir gruba dönüşümü de kolaylaşabilmektedir. Bireyler diğer bireylerden kültürel olarak farklılıklarını gördüklerinde, esnek grup olma süreci de başlamaktadır (Erbaş, 2019). Göç alan mekânlarda yaşayan bireyler ve göç eden bireyler arasında ortaya çıkan bütünleşme sorunları yalnızca, bireysel birer sorun değildir; aynı zamanda, bu sorunlar küçük gruplarla, toplumla ve devletle de ilişkilidir. Devletlerin ortaya koydukları politikaların ve uygulamaların kültürel kimliklerle ilgili süreci kolaylaştırıcı etkenler olması beklenir (Atılğan vd., 2017).

Bütün toplumlarda göçmenlerin etnik ayrışma düzeyleri farklılık gösterse de, hemen her toplumda göçmenlerin toplumsal konumlarının (statülerinin) düşük

olduğu görülmektedir. Ekonomi alanında düşük statülü işlerde yer bulabilmekte, toplumsal yaşamın diğer yönlerinde de ayrıştırılmaktadırlar (Erbaş, 2019). Göçmenlerin göç ettikleri mekânlarda kültürlerinin kabul görmesini beklemelerinin dışında ekonomik kaygılarını gidermek için iş bulmaya çalışırlar (Yılmaz, 2014). Bu gereksinimden hareketle ekonomi göçmen ağlarının önemli bir etmenidir. Göçmenler göç ettikleri yerlerde ekonomik işbirlikleri ve ilişkiler ağı kurabilmektedirler. Böyle sosyal ağlar geliştirerek, belirli alanlarda etnik ve kültürel ortaklıklardan ekonomi alanında işbirlikleri ve iş olanakları oluştururlar (Görgün, 2017).

2.6. Etnik Ekonomi

Göçmenlerin toplumsal yaşamın diğer alanlarındaki etkileriyle birlikte önem kazanan bir diğer alan ekonomidir. Etnik ekonomi etnik grupların neredeyse bütün ekonomik etkinlikleriyle örtüşen bir kavram olarak nitelendirilmektedir (Kaplan ve Li, 2006). Light ve Gold (2000) etnik ekonomiyi, göçmen ya da etnik girişimcilerin, çalışanların, işverenlerin ya da belirli bir ücret karşılığı çalışmayan aile üyelerinin oluşturduğu ekonomi olarak tanımlamaktadırlar. Aynı zamanda etnik ekonomiyi sahiplik ve mülkiyet hakkı kavramlarıyla ilişkilendirmektedirler. Etnik mülkiyet ekonomisi etnik ya da göçmen girişimcilerin etnik ortak ya da çalışanlarıyla birlikte işlettikleri küçük ya da orta ölçekli işletmelerdir (Dana, 2007).

Etnik gruplar özellikle yoğun etnik göç almış mahallelerin çevresinde etnik işletmeler açmaktadırlar. Göçmenler kendi etnik işletmelerini açmadan önce çok düşük ücretlere farklı alanlarda çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Ancak bu ön çalışma bulundukları ülkenin çalışma koşullarına ilişkin bilgi ve deneyim elde edebilmelerine yarar. Etnik grupların çalışma alanlarında oluşturdukları toplumsal ağları böylece genişler ve sektöre yönelik bilgileri edinmeleri kolaylaşır. Bu göçmen dayanışma ağı hem işverenler açısından çalışanların sürekliliğini sağlarken, hem de yeni gelen göçmenlere iş olanakları oluşmasının önünü açar. Ancak böyle bir süreçten sonra çalışanlar kendilerine ait iş yerleri açabilmektedir (Aktaran Raijman ve Tienda, 2020).

Etnik grupların yerleştikleri ülkelerde bir işverene bağlı olarak çalışmak yerine serbest mesleklere yönelmesi, etnik grupların kendi kendine yeterlilik düzeyleriyle de ilişkilidir. Asya kültürü ve diğer birçok kültürde aile yapısı, aile sermayesi, aile işletmesi gibi kavramların önemlerinin yanında, aile üyelerinin kimilerinin ya da

hepsinin profesyonel işlerde çalışıyor olması kaynaklara erişimin önündeki pek çok engeli ortadan kaldırmaktadır. Aynı zamanda, ücretsiz bir eğitim ve bilgiyi de sağlamaktadır (Basu, 1998).

II. Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan göç akınları Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri'nde küçük işletmelerin sayısında bir artışa neden olmuştur. Bu durum sosyoloji çalışmalarının göçmenlerin girişimcilik etkinliklerine odaklanmasına yol açmıştır (Aktaran Marger ve Hoffman, 2020). Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan etnik gruplar için, etnik işletmelerinin olması küresel bir ekonomik hareketlilik kaynağı biçiminde nitelendirilse de, etnik grupların işletme mülkiyetine yönelik kendilerine özgü bir bakış açıları da vardır. Meksikalı etnik gruplar için, kayıt dışı çalışma biçimi ekonomiye katılmanın kesin bir gerekliliğidir. Korelilerinse, Meksikalılar, Orta Doğulular ve Güney Asyalılara göre daha çok etnik şirketlerde çalışmayı yeğledikleri görülmektedir. Hispaniklerin etnik işletmeciliğe yönelmeleri yalnızca düşük ücretlerle çalışmak istememelerinden kaynaklanmamaktadır. Aynı zamanda, işletme sahipliğini gelecek kuşaklara kaynak aktarma yöntemi olarak gördükleri anlaşılmaktadır (Raijman ve Tienda, 2020).

Ekonomi alanındaki önemli etkinliklerden biri olan girişimciliğin alt boyutlarından bir tanesi etnik girişimciliktir (Şanal ve Kaya, 2018). Etnik girişimcilik, göçün gerçekleştirildiği ülkede göçmenlerin girişimcilik etkinliklerinde bulunmasının yanında, ekonomik ve toplumsal alanlarda göçmenlerin etkin olarak var olmasıdır (Nişancı, 2015). Akademik yazımda araştırmacılar, etnik ya da göçmen girişimcilik kavramlarından söz ederken azınlığın ekonomik etkinliklerin neresinde olurlarsa göçmen ya da etnik girişimci olarak adlandırılacaklarına yönelik farklı fikirlere sahiptirler. Portes ve Jensen belirli bir etnik grubun etkinliklerini düzenlediği işletmeler olarak nitelendirirken, Light ve kimi araştırmacılar bu işletmelerde çalışan kişilerin de aynı etnik gruptan olmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Changanti ve Green bu işletmelerin toplumla bütünleşmelerinin de önemli olduğunu vurgulamışlardır (Wang, 2010).

Türkiye'ye günümüze kadar en büyük kitlesel göçü gerçekleştiren Suriyelilerin Türkiye'ye yerleşme süreçleri ekonomik bir göçün sonucu olmamasına karşın, bu çaptaki kitlesel göçler ekonomik sonuçları ortaya çıkarmaktadır (Canbey-Özgüler, 2018). Suriyeli göçmenlerin Türkiye'deki yasal durumları “geçici koruma” adı altında tanımlansa da, buradaki yaşamları gün geçtikçe kalıcılaşılmaktadır (İçduygu,

2017). Bu nedenle, Suriyeliler de Irak, İran gibi diğer ülkelerden gelen göçmenler gibi Türkiye’de yaşamaya başladıktan kısa bir süre sonra işgücü piyasasının farklı alanlarında etkinlik göstermeye başlamışlardır (Aslan ve Lordoğlu, 2016).

Geçici koruma durumundaki bireylerin genel hakları 2014’te çıkarılan Geçici Koruma Yönetmeliği’yle, çalışma haklarına ilişkin düzenlemelerse, 2016’da çıkarılan Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik’le belirlenmiştir (Üstün, 2016). Yönetmeliğin çalışma yaşamına ilişkin düzenlemeleri belirlemenin yanında, bir diğer hedefi de, Türkiye’de yasadışı çalışmanın önüne geçebilmektir (Dönmez-Kara, 2016). Geçici koruma altındaki bireyler kendilerine tanınan geçici koruma kimlik kartlarını edindikten sonra, çalışma izinlerini Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’ndan almaktadırlar. Bu izni aldıkları zaman belirlenen sektörlerde, iş kollarında ve coğrafyalarda çalışabilmektedirler (Dönmez-Kara, 2016). Örneğin, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı resmi internet sitesinde Türkiye’de yaşayan yabancıların belli yasalar uyarınca dış hekimliği, noterlik, veterinerlik, turist rehberliği gibi belirli mesleklerde çalışamayacaklarını belirtmiştir (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2019). Geçici koruma altındaki kişilere yönelik olarak çıkartılan “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik” yalnızca, Suriyelilerin Türk iş piyasasına katılımlarıyla ilgili düzenlemeleri içermemektedir; bu düzenleme Türk işgücü piyasasının gereksinim ve isteklerini de kapsamaktadır (Adar, 2018).

Çalışma izni düzenlemesine bakıldığında, örneğin, mevsimlik tarım işçiliği için bir izin belgesi gerekmemektedir. Daha öncesinde bir iş deneyimi olmayan, belirli bir niteliği olmayan ya da kamplarda yaşamını sürdüren çok sayıda Suriyelinin mevsimlik tarım işçisi olarak çalışma alanına katılması birçok Suriyelinin kayıt dışı çalıştığını göstermektedir (Adar, 2018). Mevsimlik tarım işçiliğinin yanında, Suriyeliler kentlerde de çoğunlukla kayıt dışı ve Türk işçilere göre çok düşük maaşlarla ya da günlük ücretlerle çalıştırılmaktadırlar (Reçber, 2014).

Kayıt dışı Suriyelilerin kayıt dışı çalıştırıldıkları sektörlerde ve mekânlarda çalışma ücretleri en alt düzeylere dek düşmektedir. İlgili uluslararası yazında bu duruma “race to the bottom” (dibe doğru yarış) denilmektedir. Bu durum Türkiye’deki işgücü piyasası içerisinde daha öncesinde de var olan kayıt dışı çalıştırma sorununun sürmesine ve sonuçlarının ağırlaşmasına neden olacaktır. Kayıt dışı çalıştırmanın sonuçlarının önüne geçebilmek için, geçici koruma altındaki

bireylerin hepsinin en kısa süre içerisinde kayıtlı bir biçimde çalışmaları sağlanmalıdır (Güllü, 2017).

Geçici koruma altındaki bu bireylerin Türkiye'nin işgücü piyasasında nasıl yer edindiklerine bakıldığında, erkekler içerisinde büyük bir kesimin belirli bir niteliği olmayan çalışanlar olduğu görülürken, kadınların çoğununsa, ev kadını olduğu görülmektedir. Çalışanların büyük bir çoğunluğu belirli bir güvencesi olmadan ve daha düşük ücretlerle yapı, tarım ve tekstil sektörlerinde konumlanmışlardır. Ancak çalışanların bu alanlarda yoğunlaşmalarının nedeni her zaman niteliksiz ya da deneyimsiz olmaktan kaynaklanmamaktadır. Çalışma düzenine ilişkin bilgisizlik de bireylerin bu sektörlerde güvencesiz olarak çalışmalarına yol açmaktadır (Adar, 2018). Suriye'den Türkiye'ye gelen ve işgücü piyasalarına katılan herkesin niteliksiz ya da deneyimsiz çalışanlar olduğu söylenemez. Suriyeliler arasında nitelikli işçiler, zanaatçılar, sermaye sahipleri, profesyonel meslekleri olan kişiler ve üretimde etkin olarak çalışabilecek çok sayıda kişi bulunmaktadır. Bu kişiler işgücü piyasalarına yeterli katılımları için bir politika geliştirilememesinden kaynaklı bir sorun olarak, kendilerine ancak niteliksiz ya da kayıt dışı işlerde yer bulabilmişlerdir. Kimi Suriyeliler kendi meslek alanlarından farklı alanlarda çok düşük ücretlere çalışmaktadırlar (Çetin, 2016).

Türkiye'nin kimi kentlerine Suriyelilerin daha yoğun olarak yerleştiği görülmektedir. Suriyelilerin bu kentlerin işgücü piyasalarında üç farklı biçimde yer edindikleri anlaşılmaktadır (Aslan ve Lordoğlu, 2016). Bunlardan birisi Suriyelilerin bağımsız şirketler kurmalarıdır (İnsani Gelişme Vakfı, 2017). Bir diğeri, birçok Suriyelinin çalışma yaşamına en çok katılabildiği yöntem olan bir işverene bağlı biçimde çalışmaktır. Suriyelilerin bir işverene bağlı olarak çalıştıkları sektörler ağırlıklı olarak, yapı, ticaret, tarım ve sanayi sektörleridir. Bir diğer çalışma alanı ise, Suriyelilerin işyerleri açarak, bu yerleri esnaf ve zanaatçı olarak işletmeleridir (Türk Tabipler Birliği, 2016).

Suriyeliler kendileri bir işyeri açmak istediklerinde, bir işverene bağlı olarak çalışmadıkları için izin işlemlerini kendileri gerçekleştirmektedirler. Yasal olarak Türk yurttaşlarıyla aynı biçimde Suriyeliler de, başvuru ve kayıt gibi genel işlemleri gerçekleştirdikten sonra bir işyeri açabilmektedirler. Bu etnik girişimciliği desteklemek için Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) düzenlediği bir eğitim ve destek de vardır (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek

Komiserliği, 2017: 24). Türkiye’de esnaf ve zanaatçı olarak çalışan önemli bir Suriyeli kesim bulunmaktadır. Bu kişilerin en çok kahvehane, kuyumculuk, berber, gıda, lokanta gibi işlerde yoğunlaştıkları görülmektedir (Arslan ve Lordoğlu, 2016; Türk Tabipler Birliği, 2016).

Şanlıurfa gibi Suriye-Türkiye sınırına yakın kentlerde Suriyelilerin berber, bakkal, lokanta, kuyumcu olarak işlettikleri çok sayıda işyeri olduğu gözlemlenmiştir. Bu dükkânlarda satılan çay, kahve gibi ürünlerin Suriye’den getirilerek satıldığı bilinmektedir (Aslan ve Lordoğlu, 2016). Sınır kentlerin yanında, İstanbul gibi büyük kentlerde de, küçük ölçekli ya da aile işletmesi olan birçok göçmen işyeri açılmıştır (Çakır, Karan ve Kurtarır, 2020). Bu işyerlerinin müşteri içeriğini ortak dil gibi bir etmenin (Aslan ve Lordoğlu, 2016: 807) yanında, alışkın oldukları ürünleri almak gibi isteklerden kaynaklı olarak çoğunlukla Suriyeliler oluşturmaktadır (Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, 2015). Ancak etnik girişimciler etkinliklerinde yalnızca, kendi göçmen topluluklarını hedeflememektedirler. Diğer göçmen topluluklar da, göçmen girişimcilerin olası müşterileridir (Frangopoulos ve Hatziprokopiou, 2016). Türkçe bilen Suriyeli esnaflar dükkân tabelalarını Türkçe yazarak, müşteri çeşitliliği sağlamışlardır. Böylece, Suriyeliler ve diğer göçmen topluluklarla birlikte Türk müşterileri de olmuştur (Akkaş, 2020).

Göçmenlerin gittikleri ülkelerin iş piyasalarına girişlerinde önemli bir unsur da etniğe dayalı iş modelidir (Waldinger, 1999). Etnik yerlerin oluşturulması, birbirlerini andıran iş olanaklarının yaratılması göçmenlerin kendi aralarında bir dayanışma düzeni oluşturmalarına yarar. Bu durum içerisinde bulunan ülke açısından da, ekonomik anlamda önemli sonuçlar ortaya çıkarabilir (Görgün, 2017). Özellikle, sınıra yakın kentlerde Suriyeli girişimcilerin oluşturduğu ve Suriyeli müşterilerin yararlanabildiği pazarların ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Bu pazarlarda Türk-Suriyeli girişimcilerin ortaklaşa kurdukları işyerleri de vardır. Bu pazarlar Arapça tabelaların bulunduğu ve ürünlerin Arapça ambalajlarla satıldığı yerlerdir. Suriyeli kadınların giyindikleri elbiseleri üreten ve satan mağazalarla birlikte Suriye’nin kimi yörelerinin yiyecek çeşitlerini satan dükkânlar da hem bu pazarlarda, hem de farklı bölgelerde açılmaktadır (Çetin, 2016).

Göçmenlerin Türkiye’ye yerleşme sürecine ekonomik açıdan bakıldığında, iki farklı tablonun var olduğu görülmektedir. Bir kesim geçici koruma altındaki bireylere yapılan yardımların iç ekonomiyi olumsuz etkilediği görüşündedir. Diğer

bir kesimse, göçmenlerin Türkiye’de açtıkları işyerleri ve kurdukları şirketlerin ekonomiye olumlu katkısı olduğunu düşünmektedir (Alancıoğlu vd., 2016). Diğer bir deyişle, ikinci kesim fırın, ayakkabıcılık gibi işlerle uğraşan göçmen küçük esnafın ekonomik etkinliklerini Türkiye’deki üretime mikro düzeyde bir yarar olarak değerlendirilmektedir. (Tunç, 2015). Türkiye’de yaşamaya başlayan göçmen nüfusa yapılan yardımların bir bölümü yerel işletmelerden sağlanmaktadır. Genellikle yerel işletmelerden sağlanan gıda ve tekstil yardımları yerel işletmecilerin alım-satım işlerini arttırmaktadır. Yine, göçmen nüfus içerisinde orta veya yüksek geliri olanların kendi işletmelerini açmaları Türkiye’nin büyüme oranlarını olumlu yönde etkilemektedir (Şanlıöz, 2016). Özellikle sınır kentlerinde açılan dükkânlar, kurulan şirketler, farklı ticari işbirlikleri ekonomiye olumlu yansımaktadır (Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, 2015).

Öte yandan, göçmenlerin kayıt işlemlerini yaptırmadıkları çok sayıda işletme açtıkları bilinmektedir. İzin başvuruları yapılmadan, izin belgesi (ruhsat) alınmadan ve vergi ödenmeden işletilen bu dükkânlar yerli esnaflar ve göçmen esnaflar arasında gerilimlere neden olmuştur (Üstün, 2016). Yerli esnaflar göçmen esnafın vergi ödememesinin ve kayıt dışı işyeri çalıştırmalarının kendilerini olumsuz etkilediğini dile getirmektedirler. Göçmen esnafların dükkânlarına verilen zararlar durumun ne denli kritik olduğunu göstermektedir (Erdoğan ve Ünver, 2015).

Bu tepkilerden sonra belediyelerin denetimlerini arttırdığı ve kimi işyerlerini kapattığı görülmektedir. Adana’da ekipler Suriyelilerin izin belgesiz çalıştırılan dükkânlarını kapatmışlardır (Suriyelilerin Açtığı Ruhsatsız İşyerleri Mühürlendi, 2015). Mersin’de de, zabıta yapıtları denetlemelerde sekiz işyerini mühürlemişlerdir (Ercan, 2014). Aynı biçimde İzmir’in Torbalı ilçesinde vergi vermeyen ya da izin belgesi bulunmayan Suriyelilerin yirmiden çok işyeri kapatılmıştır (İzmir’de Suriyelilerin dükkânları mühürlendi!, 2019). Çalışma Bakanlığı’nın belirlediği izinlere göre çalışan Suriyeli esnaflar için bir işlem uygulanmamaktadır. Kapatılan dükkânların büyük bir çoğunluğunun kayıtdışı işyerleri olduğu görülmektedir. Bu işyerleri belirli bir belediyeye bağlı olmadan çalıştırılan dükkânlardır. İşyerleri kapatılan kimi esnaflar sokaklarda tezgâh açarak ürünlerini satmaktadırlar (Çetin, 2016). Aynı zamanda, göçmen esnaflar için, Türkçe tabela kullanımı zorunluluğu getirilmiştir. Yapılan düzenlemeyle tabelalarının

yalnızca yüzde yirmi beşi Arapça olabilecektir (Suriyeli esnafın Arapça tabelaları Türkçeye çevrildi, 2019).

Bununla ilgili, Suriyeli esnafın ortak sorunları izin belgesi ve yolculuk izinlerini güç bir sürecin sonunda alabilmeleri, banka hesabı açma, ev satın alma, vb. konularda güçlüklerle karşılaşmalarıdır. Bu sorunların ortadan kalkması için, kimi esnaf yurttaşlık hakkı almayı beklediklerini dile getirmektedirler. (Çakır vd., 2020). Göçmen girişimcilerin ülke ekonomisine yaptığı katkılar ve geliştirdikleri ticari ilişkiler onlara karşı oluşturulan önyargıların yıkılmasında, topluma daha hızlı uyum sağlamalarında ve huzur ortamının oluşmasında önemli etkenlerdir (Nişancı, 2015). Bu nedenle, ilişki ağlarının güçlendirilmesi için esnaf girişimciliği desteklenmelidir (Çakıcı, Çakıcı ve Yılmaz, 2016).

Açık bir biçimde gözlemlenen şeyse, etnik işletmelerin gün geçtikçe kent manzarasının ve günlük kent deneyimlerinin doğal bir parçası olduğudur (Frangopoulos ve Hatziprokopiu, 2016).

2.7. Türkiye’deki Mültecilerin Sosyoekonomik Yapısı

Suriye’deki savaş hem Suriye’de yaşamayı sürdüren, hem de başka ülkelere sığınmak zorunda kalmış neredeyse 10 milyondan çok insanın yaşamını doğrudan ya da dolaylı yollarla etkilemiştir. Savaşın sonuçları bütün yaşamsal etkinlik alanlarına olumsuz bir biçimde yansımaktadır. Suriye’de yaşamayı sürdüren insanların yarısından çoğunun ana gıdalara erişmekte güçlük çektiği ve yoksullukla savaştığı öngörülmektedir. Savaş sonrası Suriye’de hem insan gücü anlamında, hem de ekonomik anlamda yitirilenleri gidermek uzun bir süreç gerektirecektir (The World Bank, 2017).

Suriye’nin coğrafi konumu nedeniyle savaştan en çok etkilenen bölgeler Suriye’ye sınırı olan ülkelerdir. Çoğunluğunu kadınlar ve çocukların oluşturduğu göçmenler 2011 yılından başlayarak, Ürdün, Irak, Lübnan, Mısır ve Türkiye gibi komşu ülkelere yerleşmeye başlamışlardır. Gerçekleşen bu zorunlu göç sürecinden Türkiye’de en çok etkilenen yerlerse, Mardin, Gaziantep, Hatay, Şırnak ve Kilis gibi Suriye sınırında yer alan kentlerdir. Türkiye’ye yerleşen Suriyelilerden kimileri oluşturulan kamp alanlarında yaşamlarını sürdürürken, büyük bir bölümüyse, kamp alanlarının dışındaki farklı kentlere yerleşmişlerdir (Çoltu ve Öztürk, 2018).

Göçmenlerin yoğun olarak yerleştikleri kentler aynı zamanda, onların politik, ekonomik ve toplumsal olarak kentleri nasıl etkilediklerinin en iyi gözlemlenebileceği yerlerdir (Sönmez, 2014). Göç edilen yerlerde göçün etkilerinin ne düzeyde olacağı göç edenlerin nüfusu, orada kalacakları süre ve demografik özellikleriyle yakından ilişkilidir (Portes, 2010). Buna göre, Türkiye'ye yerleşen kayıtlı Suriyeli sayısı 3.724.240'tır. 2022 Mart ayında yayınlanan son veriye göre 1.785.069'u 0-18 yaş arasındır. Etkin çalışma çağı olarak tanımlanabilecek olan 19-64 yaş arası nüfus 1.836,569 kişiyken, 65 yaş üstü nüfus 72.332 kişidir (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, 2022).

Uluslararası göç Türkiye için Suriyelilerin gelişle birlikte daha çok önem kazanmıştır ancak yoğun Suriyeli göçünün yanı sıra Irak, İran, Afganistan, Pakistan, Bangladeş gibi ülkelerden gelen göçmenler de ülkelerindeki siyasal ve ekonomik temelli sorunlar ve savaş gibi etkenlerden kaynaklı olarak Türkiye'ye sığınma talebinde bulunmaya devam etmektedirler (Aygül, 2018). Uluslararası Göç Örgütü'nün raporuna göre uluslararası koruma başvurusu en sıklıkla Afganistan, İran ve Irak uyruklu kişiler tarafından yapılmaktadır (Uluslararası Göç Örgütü, 2022). Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü'nün açıkladığı verilere göre 3,65 milyon kişi geçici koruma statüsüne sahiptir. Bunların büyük bir çoğunluğu Suriyelilerden oluşmakla birlikte Irak, İran ve diğer bazı ülkelerden gelenler de geçici koruma statüsüne sahip olmuşlardır. Yine aynı verilere göre uluslararası koruma statüsüne sahip olanlar arasında ilk üç ülke ise sırasıyla Irak, Afganistan ve İran'dır. Aynı zamanda 330.000 kişi uluslararası koruma talebinde bulunmuştur (Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü, 2022).

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nın 2017 yılında yaptığı çalışmanın verilerine göre, Türkiye'ye yerleşen Suriyeli nüfusun kamplarda yaşayanlarının % 31,4'ü ve kamp dışında yaşayanlarının 25,3'ü ilkokul mezunudur. Üniversite eğitimi ya da daha üst düzey eğitim alanların oranı ise kamplarda yaşayanlarda 10,3 ve kamp dışında yaşayanlarda 8,1'dir. Kamp içinde yaşayan Suriyeli bireylerin yüzde 79'nun kamp dışında yaşayan bireylerin ise yüzde 49,90'ının herhangi bir mesleği yoktur. Kadınların erkeklere göre hem meslek sahibi olma oranları hem de eğitim düzeyleri oldukça düşüktür (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2017).

Suriyeliler zorunlu göç nedeniyle evleri, işletmeleri ve banka hesaplarında bulunan paraları gibi her türlü taşınabilir ve taşınamaz mal varlıklarının pek çoğunu

geride bırakarak, ülkelerinden ayrılmışlardır. Yitirdikleri bu somut, parasal değerlerin yanında ülkelerinde oluşturdıkları toplumsal konum ve ün gibi soyut varlıklarını da çoğunlukla yitirmişlerdir. Bu nedenle, Suriyelilerin mesleki bilgileri dışında, neredeyse hiç sermayeleri olmadan göç ettiklerinden söz edilebilir (Lyon vd. 2007).

Suriyeliler Nisan 2011 tarihinden sonra büyük küçük topluluklar olarak Türkiye'ye yerleşmeye başlamışlardır. İzleyen dönemde Suriyeliler Türkiye'deki çalışma yaşamının içerisinde de yer almışlardır. Suriyelilerin kendi içlerinde de ekonomik düzeyleri arasında birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Gelir düzeyi yüksek olan Suriyelilerin genellikle, Türkiye'yi bir geçiş ülkesi olarak gördüğü ve gelişmiş bir ülkeye yerleşme isteği duyduğu görülmektedir. Gelir düzeyi daha düşük olan Suriyelilerinse, bir bölümünün Suriye'yle olan bağları sürmektedir. Suriye'ye geri dönmeyi düşünenler büyük bir çoğunlukla, gelir düzeyi düşük olanlardır. Ancak düşük geliri ve nitelikleri bulunanların bile, ülkelerine dönüşü henüz pek olanaklı görünmemektedir. Bu nedenle çalışma ve işe alım koşullarının göçmenlere yönelik olarak düzenlenmesi gerekmektedir (Lordoğlu ve Aslan, 2016).

Suriyeliler çoğunlukla dil bilmemeleri, nitelikli iş deneyimlerinin olmaması gibi gerekçelerle kendilerine ancak sigorta, tatil, düzenli ücret gibi hakları elde edemedikleri, geçici iş alanlarında yer bulabilmektedirler. Türkiye'nin çalışma yaşamı ve iş bölümü anlayışının Suriye'dekinden ayrı olması nedeniyle Suriyeliler Türkiye iş piyasasına deneyimsiz bir biçimde eklemlenmektedir. Aynı zamanda, tam zamanlı bir iş bulamamaları, ücretlerini alıp alamayacaklarına yönelik kesin bilgilerinin olmaması ve iş yerinde dışlanma gibi pek çok durum Suriyelilerin iş yaşamıyla bağlarını olumsuz bir biçimde etkilemektedir (Bakioğlu, vd., 2018).

Suriyelilerin kentlere yerleşmeleriyle birlikte, özellikle en büyük göçmen nüfusun yerleştiği İstanbul başta olmak üzere, Suriyeliler birçok kentte girişimcilik alanında etkinlik göstermeye başlamışlardır. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) istatistikleri 2013 yılı Ocak ayı ve 2019 yılı Nisan ayı arasında Suriyeli sermayeyle yüz yetmiş üç anonim şirket ve 8.038 limitet şirket kurulduğunu göstermektedir (TOBB, 2019). Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) 2019 verilerine göreyse, Temmuz ayında Suriyeli ortak sermayeyle doksan iki şirket kurulmuştur (TEPAV, 2019).

2022 yılında Samsun’da beş anonim ve kırk yedi limited olmak üzere kırk dokuz yabancı sermayeli şirket kurulmuştur (TOBB, 2022). 2022 yılının Mayıs ayında Türkiye’de 1.614 adet yabancı ortak sermayeli şirket kuruldu. Bu yabancı sermayeli şirketlerin 899’u Türkiye, 116’sı Rusya Federasyonu, 99’u İran ortaklı olarak kurulmuştur. Kurulan yabancı ortak sermayeli şirketlerin toplam sermayelerinin % 79,6’sı yabancı sermayeli ortak payını oluşturmaktadır. Aylık olarak yayınlanan TOBB istatistikleri incelendiğinde geçen aylarda da yabancı ortak sermayeli şirketlerin çoğunlukla Türkiye ve Rusya dışında İran, Suriye, Irak gibi ülkelerin oluşumları olduğu görülmektedir (TOBB, 2022).

2.8. Mültecilerin Yerleşim Yerleri

Göç üzerine tartışmalar her geçen gün genişlerken, üzerinde durulması gereken konulardan birisi de, mülteci, sığınmacı ve göçmenlerin kentlere hangi yöntemlerle nasıl yerleştirdikleridir (Karan, Çakır, Kurtarı, 2020). Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği kentlerde yaşamlarını sürdüren mültecileri “kentsel mülteci” (*urban refugee*) olarak adlandırmaktadır (Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği, 1995). Şubat 2021 verilerine göre Türkiye’de yaşayan 3 milyon 266 kişiden oluşan Suriyeli nüfus % 98,4 oranında kentsel alanlarda yaşamaktadır. Suriyelerin Türkiye’de hangi kentlerde yaşayacakları Göç İdaresi kararlarına bağlıdır ve şu sıralar İstanbul ve başka kimi kentlerde Suriyeli yerleşimine izin verilmemektedir (mültecilerderneği.org, 2021). Ayrıca Uluslararası Göç Örgütü’nün hazırlamış olduğu rapora göre Türkiye’de oturma iznine sahip yabancı uyruklu sayısı 1.417.997’dir (Uluslararası Göç Örgütü, 2022).

6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun 30. maddesine göre Türkiye’de yaşayan yabancılara “kısa dönem ikamet izni, aile ikamet izni, öğrenci ikamet izni, uzun dönem ikamet izni, insani ikamet izni ve insan ticareti mağduru” olmak üzere altı farklı yerleşme izni verilmektedir (YUKK, 2013: Md. 30). Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün resmi istatistiklerine göre yerleşim izni olarak Türkiye’de yaşayan yabancılar sıralamasında Suriyeliler, Iraklı ve Türkmenistanlı yabancıların ardından üçüncü sıradadır. Yine, aynı istatistiklere göre Suriyeliler diğer yerleşim izni türlerine göre en çok, kısa dönem yerleşim hakkı almışlardır. Türkiye’de yerleşim izni bulunan 93.808 Suriyeli içinde 80.658 Suriyelinin kısa dönem yerleşim izni vardır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2021).

Zorunlu bir göç sürecinin ardından kamp alanlarına yerleştirilen ilk topluluklardan sonra daha büyük topluluklar da Türkiye'ye geçiş yapmışlardır. Bu topluluklar kırsal alanlarda yaşamlarını sürdürmenin yanında çoğunlukla, kentsel alanlara yerleşmişlerdir. Bu alanlara gelip, yerleşim ve çalışma izni gibi izinleri elde etmiş olan Suriyeli nüfusun Türkiye'deki kentsel mekânlara eklenme süreçleri Pascoe'nin Avusturya'da yerleşen İtalyan göçmenlerde gözlemlediği “yere eklenme adımları”yla ortaklıklar sergilemektedir. Göçmenler yeni coğrafyalarda kendilerinden başka olanların yaşam alanlarına katılmaktadırlar. Bu yeni yaşam alanında kendi evlerini, yaşam düzenlerini, vb. oluşturabilmek için, zaman içerisinde başlıca üç adımı izlemektedirler: “isim verme”, “ritüellerini oluşturma” ve “kurumlarını kurma” (Aktaran: Sandercock, 2003). Türkiye'deki Suriyeli esnafların yönettiği yabancı işletmeler bu adımların üçüncüsüne karşılık gelmektedir.

Suriyelilerin yerleşim yeri adresleri onların sınıfsal ve ekonomik konumlarını yansıtmaktadır. Suriyelilerin gelir düzeyleri göz önüne alındığında yerleşim yeri adreslerine göre dört sınıfa ayrıldıklarından söz edilebilir. Birinci sınıf Suriyeliler çoğunlukla geliri olmayan ya da diğer sınıflara göre daha az geliri olduğu için kamplarda yaşamlarını sürdürenlerdir. İkinci sınıf Suriyeliler kimi nedenlerle kamp alanlarına alınmamış ya da kendileri kamplarda yaşamayı istememiş olan, kentlerin varoş yerlerinde ya da kırsal bölgelerde yaşayanlardır. Üçüncü sınıf Suriyelilerse, diğer iki sınıfa göre daha iyi geliri olduğu için kentlerdeki apartman dairelerinin kiralarını kendileri ya da ortaklarıyla birlikte karşılayabilenlerdir. Son sınıf Suriyelilerse, Batı ülkelerine yerleşen ya da yerleşme planlarını karşılayabilecek bir gelir düzeyi bulunanlardır (Lordoğlu ve Aslan, 2016).

Batı ülkelerine yerleşen ya da yerleşme planları yapan son sınıftan ayrı olarak, Türkiye'de yaşamlarını sürdürüp, kentlere yerleşen ya da yerleşme isteği taşıyan ilk üç sınıf içerisindeki insanların ortak özelliği kentlerin onlara koşulları daha iyi olan yaşamlar sunabileceğine ilişkin inançlarıdır. Kentlerde bu olanakları bulamayan göçmenlerin kamplara ya da kendi ülkelerine dönmeye çalıştıkları bilinmektedir (UNHCR, 2009). Bu durumun tersine kentlerdeki işgücü piyasasında yer bulan ya da açtıkları işletmelerde başarı sağlayan Suriyelilerin kamplarda yaşayan tanıdıkları ve akrabaları için hem farklı sektörlerde işler bulabildikleri, hem de kendi işletmelerinde iş olanakları oluşturabildikleri görülmektedir (Akcan, 2018).

Türkler ve Suriyelilerin ortak yeme-içme alışkanlıklarının olmaması, giyim biçimlerindeki farklılıklar, alışveriş süresince ortak dil kullanılmamasından doğan güçlükler gibi pek çok etken nedeniyle Suriyeliler, zamanla farklı sektörlerde işletmeler açmaya başlamışlardır. Bu işletmelerin bir bölümü var olan nüfusun başka bölgelere taşınması nedeniyle neredeyse kapanacak olan işletmelerin etkinliklerini sürdürmesini sağlamış, bir bölümüyse, farklı ürünler sunan yeni işletme etkinliklerine yol açmıştır. Bu işletmeler göçmenlerin kentlere yerleşmeye başlamasıyla birlikte, göçmen yaşam alanlarının merkezlerini oluşturmuşlardır, çünkü göçmenler çalışma alanlarının çevresini yaşam alanları olarak düzenlemektedirler (Bakioğlu, vd., 2018).

2.9. Göçmen Girişimcilik Kuramları

Göçmenlerin girişimcilik deneyimlerini anlamada kullanılan kuramsal modeller yazında üç başlık altında toplanmaktadır. Bunlar fail merkezli kuramlar, yapısalci kuram ve sosyal gömülme kuramlarıdır.

Fail merkezli kuramlar göçmenlerin niteliklerini, bireysel özelliklerini, kültürlerini, güdülenme ve izlemlerini araştırmaktadır. Fail kuramlar aynı zamanda, göçmen girişimcilerin hem kendi ülkelerinde hem de göç ettikleri ülkelerde oluşturdukları sermaye biçimlerini incelemektedir (Altınay, 2008). Kültür ve fail merkezli bu yaklaşımlarda etnik ve göçmen girişimcilerin değerlerinin, kültürel ve nüfusbilimsel özelliklerinin onların girişimcilik etkinliklerine yansıdığı düşünülmektedir (Masurel, Nijkamp ve Vindigni, 2004).

Yapısal yaklaşım ise, göçmenlerin girişimci olmalarına neden olan etkenlere odaklanır. Göçmenlerin yerleştikleri ülkelerde işgücü piyasalarına erişimlerinde önlerine çıkan yapısal koşul ve engeller nedeniyle girişimci olmaya itildiklerini öne sürmektedir. Bu yaklaşıma göre göçmenler ırkçılık, şiddet, ayrımcılık gibi toplumsal ve siyasal pek çok yapısal etken ve kendi kimliklerini sürdürme istekleri gibi gerekçelerle işgücü piyasalarına bağımsız birer girişimci olarak katılmaya yönlendirilmektedir (Masurel, Nijkamp, ve Vindigni, 2004; Dana, 2007).

Fail ve yapısal merkezli kuramlardan ayrı ve onları birleştirme çabası olarak ortaya çıkan karşılıklı etkileşim kuramı kültürel ya da faili görmezden gelen yapısal yaklaşımlarından ayrılarak, göçmenlerin yasalar, ekonomik sorunlar gibi nedenlerle işgücü piyasalarına girme konusunda karşılaştıkları güçlükleri dile getirir. Aynı

zamanda, neden kimilerinin girişimci etkinliklerde bulunduğunu, kimilerinin bulunmadığını, neden kimileri piyasa fırsatlarını izlerken, kimilerinin izlemediğini ortaya koyabilmek için yol göstericidir. Toplulukların insan sermayesi ve toplumsal ağları bu yönleriyle önemlidir (Wauters ve Lambrecht, 2008).

Etkileşimci kurama eleştiriler yönelten başka yazarlarsa, etkileşimci kuramdan daha gelişmiş ve karmaşık olan karma gömülmüşlük kuramını ortaya koymuşlardır. Karma gömülmüşlük kuramı etkileşimci kuramın gözden kaçırdığı birtakım düzenleyici yapılara ve piyasa dinamiklerine dikkat çekmektedir (Kloosterman, Van Der Leun ve Rath 1999; Kloosterman ve Rath, 2001, 2003; Rath, 2002). Karma gömülmüşlük kuramı hem ilişkilerin hem girişimci etkinliklerinin ekonomik ve politik kurumsal yapılara gömülmüş olması düşüncesinden doğmuştur (Rath, 2002).

Etkileşimci kuram etnik işletmeleri incelerken, devleti inceleme alanının içerisinde konumlandırmadığı için, işletmelerin girişimcilik etkinliklerinde ortaya çıkan ayrımları açıklayamamaktadır. Öte yandan, karma gömülmüşlük kuramıysa, etnik işletmeleri ulusal boyutlarıyla ele aldığı için, makro yapıları değerlendirmede yetersiz kalır. Makro yapıların değerlendirilemeyişi etnik girişimcilik alanındaki küresel politik-ekonomik yapılarda ortaya çıkan değişimlerin gözden kaçmasına yol açar. Her iki yaklaşımın da hem küreselleşmeyi hem de etnik işletmeler için değişiklik gösteren fırsat yapılarını açıklayamaması nedeniyle girişimcilik etkinlikleri bütün boyutlarıyla ele alınamamaktadır (Karan, 2019). Bu nedenle, izleyen bölümden başlayarak Bourdieu'nün ilişkisel kuram, alan, habitus ve sermaye biçimleri kullanılarak etnik girişimcilik daha derinlemesine anlaşılmaya çalışılacaktır.

3. BOURDIEU’NÜN İLİŞKİSEL TOPLUMBİLİM KURAMI

Bourdieu’nün ilişkisel toplumbilim kuramı girişimcilik çalışmaları için büyük önem taşımaktadır. Bourdieu’nün kullandığı alan, habitus ve sermaye gibi kavramlar deneysel araştırma ve teorik gelişim için ilişkisel bir bakış açısının gelişmesine olanak sağladığı için (Tatlı ve arkadaşları, 2014), girişimcilik yazınındaki diğer indirgemeci yaklaşımlara göre daha katmanlı ve derinlemesine bir bakış geliştirilmesine olanak sağlamıştır.

Bourdieu’nün ilişkiler ağı bireysel ya da toplumsal, bilinçli ya da bilinçdışı, kısa süreli ya da uzun süreli ve aracısız olarak kullanılabilirliği olan komşuluk, akrabalık, arkadaşlık, rastlantısal ya da geçici ilişkiler gibi toplumsal ilişkileri oluşturur ya da bu ilişkileri yeniden üretir. Bu ağ aynı zamanda, saygı, minnet, güven, yakınlık gibi duygular ya da kurumsal olarak güvence altına alınmış haklar gibi uzun süreli sorumlulukları barındıran ilişkilere dönüştürme amacına sahip olan yatırım izlemlerinin üretimidir (Bourdieu, 1986).

Suriyeli sermayenin işyeri açma, işyerlerinin sürekliliğini sağlama, yerleşilen ülke içerisinde birbirlerine dönüşen sermaye türlerini oluşturma gibi etkinlikleri sermaye kavramının üzerinde durulması gerektiğini göstermektedir (Karan, Çakır, Kurtarır, 2020).

Sermaye kavramı Marx’la özdeşleşmiş ekonomik bir kavram olmasına karşın, Bourdieu (1986) sermaye kavramını üç biçimde ele almıştır. Bunlar ekonomik sermaye (para ve mülk), toplumsal sermaye (başka insanlarla resmi ya da resmi olmayan ilişkiler) ve kültürel sermaye (eğitimi de içeren ve kimi durumlarda ekonomik sermayeye dönüştürülebilen kültürel mallar, beceriler, hizmetler ve görünüm) biçimleridir. Daha sonrasındaysa, Bourdieu simgesel düzenler üzerine çalışmalar yürütürken, ekonomik, kültürel ve toplumsal sermaye biçimlerine ek olarak, simgesel sermaye (tanınırlık, güç, yasallık ya da geçerlilik) kavramını geliştirmiştir (Swartz, 2011).

Ekonomik sermaye doğrudan paraya dönüştürülebilen ve iyelik hakkı olarak yasallık kazandırılabilen kaynaklar olarak tanımlanmaktadır. Kültürel sermaye kavramı bireye gömülü (bedenselleşmiş), kurumsal ve nesneleşmiş kültürel sermaye olarak kendi içerisinde üç türe sahiptir. Bireye gömülü kültürel sermaye şive, lehçe, beden dili gibi geçmiş kuşaklardan aktarılan kişisel yatkınlıklardır. Nesneleşmiş

kültürel sermaye antika eşyalar, resimler, tablolar, kitaplar, makinalar, sözlükler gibi nesneye dönüştürülmüş olan kültür öğelerini içermektedir. Kurumsallaştırılmış sermayeyse, eğitim süreçlerinin sonunda alınan diploma, sertifika ve belgelerdir. Bunların yanında aile, arkadaşlar, çevredeki insanlar ve sivil toplum kuruluşlarında geliştirilen beceriler de kültürel sermaye olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal sermaye kavramı kimi durumlarda ekonomik sermayeye dönüştürülebilen, kişiler arasındaki resmi ve resmi olmayan ilişkilerden oluşan sermaye türüdür. Bourdieu'nün geliştirdiği son sermaye türü olan simgesel sermayeyse, kişinin kendisiyle ilgili olan görünüş, onur, saygınlık ve duruş gibi özellikleridir (Özbilgin ve Tatlı, 2005; Özkan-Karataş ve Chell, 2015). Bourdieu'ye göre, simgesel sermaye de toplumsal yaşamın yeniden üretilmesi için ekonomik sermaye kadar önemlidir (Swartz, 2011).

3.1. Alan

Girişimcilik çalışmalarında alan kavramının öne çıkarılması yapısal güçlerin toplumsal, kurumsal ve örgütsel katmanlardaki çözümlemesinin daha iyi yapılmasına olanak sağlar (Tatlı vd., 2014). Alan kavramı Pierre Bourdieu'nün çalışmalarında kullandığı en önemli kavramlarından birisidir. Alan belirli konumlar bütünü olarak o konumlarda bulunan öznelerin (faillerin) arasındaki ilişkileri temsil etmektedir. Bu ilişkiler kendi etki ve egemenliklerini artırmak isteyen kişiler ve kurumlar arasında oluşan ilişkilerdir (Bourdieu, 1987). Bourdieu'nün ilişkisel kuramı, alandaki güç ilişkilerinin yapılanmasını incelemektedir (Karan, 2019).

Alan, o alana egemen konumda olanlar ve bağımlı konumda olanlar arasındaki güç savaşımının (mücadelesinin) gerçekleştiği yerdir. Egemen konumdakiler sermaye üzerindeki etki alanlarını korumak için savaşırlar. Bağımlı konumda olan topluluklarsa, sermaye üzerindeki üstünlüğü elde etmek için egemen konumdakilerle savaşırlar. Bourdieu bu savaşımın çoğunlukla alana sonradan eklenen yeni topluluklarla o alandaki sermaye dağılımında egemenliklerini oluşturmuş olanların yarıştıkları ilişkiler olduğunu dile getirir. Sermayeye egemen topluluklar kendi konumlarını korumaya yönelik bir yöntem izlerler. Yeni topluluklarsa, egemen konumda olanların egemenliklerini sarsıcı ve daha yıkıcı yöntemler izlemeyi yeğlerler (Swartz, 2011).

Bu yarışma alanı yalnızca bir etki alanı duygusunu temsil etmemektedir, aynı zamanda, bir güçler alanıdır, çünkü alan, karşılıklı kişiler, topluluklar ya da örgütlerin farklı sermaye biçimlerini biriktirerek kendi egemenliklerine katma savaşımalarını içeren dinamik bir alandır. Gerçekleştirilen savaşımalar alandaki egemenliğin sürdürülmesine ya da dönüştürülmesine yol açabilmektedir. Bu nedenle alan, egemenliğin korunmaya ya da ele geçirilmeye çalışıldığı bir güç alanı olarak tanımlanmaktadır (Harker, vd., 1990).

Bir alanda o alanla ilişkili olan sermaye biçimi üzerinde egemenlik kurmak için yarışanlar o alana bir savaş alanı olma anlamı yüklerler. Aynı zamanda, alanlar zamanla değişebilir, gelişebilir ve yitebilir; bu alanın özerklik özelliğini temsil etmektedir (Palabıyk, 2011).

Etnik girişimcilik konusunda Türkiye’de yapılan alan çalışmalarından biri Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı’nın (TEPAV, 2018) Gaziantep, Hatay, Şanlıurfa, Kilis, Adana, Kahramanmaraş, Mersin ve Mardin kentlerindeki Suriyelilerin girişimcilik etkinliklerini performans ve büyüklük açısından inceledikleri çalışmasıdır. Yine, Duman ve Özdemirci (2020) Türkiye’de ücretli bir işte çalışmayıp kendi işletmesini açmayı seçen 11 Suriyeli girişimciyle “Türkiye’deki Suriyeli Göçmen Girişimciler Üzerine Bir Alan Araştırması” çalışmasını yapmışlardır. Çakıcı, Yılmaz ve Çakıcı (2016) toplamda 47 Suriyeli girişimciyle Türk işletme sahiplerinin onlara karşı tutumları, işletme açma süreçlerinde karşılaştıkları sorunlar ve Türkiye’den beklentilerinin neler olduğuna ilişkin bir anket çalışması yapmışlardır.

Duman ve Özdemirci (2020) eğitim, dil sorunu, ücretli işlerde yükselme şanslarının olmadığını düşünmek ve çevresel itici etmenler gibi pek çok nedenle Suriyelilerin girişimciliğe yöneldiklerini belirlemekle birlikte, bu yönelme için yine de tek bir etkenin öne çıkarılamayacağını belirtmişlerdir. Ancak göçmenlerinin girişimci olma isteklerinin kaynağı yerleştikleri ülkenin işgücü piyasasının yapısıyla yakından ilişkilidir. Wahlbeck (2007) “Work in the Kebab Economy” adlı çalışmasının sonucunda, Finlandiya’daki işgücü piyasasının göçmenlere kapalı bir yapısı olması nedeniyle Türk göçmenlerin birer çalışan olarak ‘alan’da yer edinemedikleri için, girişimci olma isteğiyle hareket ettiklerini belirtmiştir. Aynı zamanda, yerel işletmecilerle yaşadıkları sorunlar, tüketim alışkanlıklarına uygun olarak gündelik gereksinimleri giderememe ve çevrelerine iş olanakları oluşturma

gibi nedenlerle de göçmenler girişimciliğe yönelebilmektedirler (Bakioğlu vd., 2018).

Masurel, Nijkamp, Taştan ve Vindigni (2002) Amsterdam’da girişimcilik yapan Türk, Pakistanlı, Hindistanlı ve Faslı kişilerle görüşmüşlerdir. Bu çalışmanın sonucunda araştırmacılar bu kişilerin hepsinin Amsterdam’da girişimcilik etkinlikleri yürütmelerine karşın, işletmelerinde başarı sağlamak için birbirlerinden farklı koşullara gerek duydukları sonucuna varmışlardır. Örneğin Faslıların perakende sektörü dışındaki işlere daha fazla yönlendikleri ve daha fazla çalışma tecrübesine sahip oldukları için daha geniş bir müşteri kitlesi ile ilişki içerisine girdiklerinden söz etmişlerdir. Bu bağlamda girişimcilik alanının farklı etnik topluluklar için farklı sonuçların oluşmasına neden olduğu dile getirilebilir.

Girişimcilik etkinliklerinin yasal olarak yürütülebilmesi için gerekli izinlerin alınmasında göçmenlere kolaylıklar sağlanması, yasal olarak çalışabilmelerine yönelik bilgilendirilmelerin yapılması, izin alınması gereken kurumlara erişilebilirliğin daha üst düzeye çıkarılması etnik girişimcilik için önemlidir. Öte yandan, sermaye oluşturulması ve girişimcilik etkinliklerinin sürdürülebilmesi için kredi gibi kaynakların kullanılamaması, banka hesabı açılmaması, girişimlerini destekleyici mekanizmalar bulmalarındaki güçlükler girişimcilerin bu alanda karşılaştıkları engellerden kimileridir. Bunların yanında Türk-Suriyeli ortak girişimlerinin desteklenmesi de girişimcilik etkinliklerinin hem yasal düzende ilerlemesinin önünü açacak hem de girişimcilik etkinliklerine katkı sağlayacaktır (Uluslararası Kriz Grubu, 2018).

3.2. Habitus

Habitus alan kavramıyla ilişkilidir. Habitus toplumsal bir alana gereksinim duyar. Alan ve habitus ilişkisinin sonucunda bireylerin dışsallaştırdıkları uygulamalar ortaya çıkmaktadır. Habitus, alanların yapısal ya da nesnel özelliklerinin kişilerce benimsenmesidir ve böylelikle, toplumsallaşmayla birlikte, kişilerin belirli biçimlerde davranmaya yönelmesidir (Etil ve Demir, 2014).

Bourdieu’nün sosyolojisinde habitus bütün duygu ve davranışların üretilmesinde, gerçekleştirilecek olan eylemleri yönlendiren oldukça güçlü etkisi olan bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Kişilerin tarihsel deneyimlerini temsil eden habitus geçmiş deneyimlerini daha sonra bireylerin karar vermelerinde yatkın hale

getirir. Bu nedenle, habitus kavramı geçmişteki deneyimlere değer yüklemektedir (Bourdieu, 2005 ve Faubion, 2014). Geçmişte edinilen deneyimler kişileri birer yineleyen konumuna indirgemedi belirli davranışlarda bulunmaya yatkınlıştırır (Nick Crossley, 2011).

Karl Maton (2008) habitus kavramının eğilim, yatkınlık ve seçim anlamlarına geldiğini dile getirir. Yatkınlığın habitus kavramının anlaşılmasında Bourdieu'ye göre oldukça önemli bir yeri vardır, çünkü yapı ve eğilim kavramlarına dikkat çekmektedir (Bourdieu, 1977). Habitus toplumsallaşma yoluyla dışsal yapıların içselleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Birbirlerinden farklı sınıflar için nelerin gerçekleşme olanağının olup olmadığını gösteren yatkınlıkları temsil eder (Swartz, 2011).

Habitus aynı yaşam deneyimlerini paylaşan insanlar için ortak olmasının yanında, dil, etnik yapı gibi insanların belleklerindeki eğilimleri de içermektedir. İnsanların edindikleri yaşam deneyimleri ve içerisinde bulundukları durumlar onların tutumlarını, düşüncelerini, bilgilerini, vb. köklü bir biçimde etkilemektedir (Palabıyık, 2011). Habitus pratikler için belirleyici olduğu gibi bu pratiklerin ilişkiler kurabilmesi ve uyumlu olabilmesinin de koşuludur. Örneğin, giyinme biçimleri, yeme içme alışkanlıkları, kullanılan dil, sanatsal zevkler gibi oluşturulan ortak kültürel etkinlikler bir sınıf için ortak bir yaşam biçiminin oluşumunu temsil eder (Jourdain ve Naulin, 2016).

Habitus kavramı geçmişle ve gelecekle ilişkilidir. Geçmişte edinilen bir bilgi, çıkarım ya da deneyim gelecekte ortaya konulacak olan eylemin yönünü belirlemektedir. Hem bireylerin toplumsal dünyada kendi olasılıklarının neler olabileceklerini çözümledikleri hem de bu dünyada kendi isteklerinin neler olduğu ve olabileceği bilgisiyle kendi pratiklerini deneyimleyebilmeleri olarak tanımlanmaktadır. Bu yönüyle habitus tarihin sonucu olmakla birlikte, aynı zamanda geleceğin biçimlendirilmesinde rol aldığı için tarih yapıcıdır (Palabıyık, 2011).

Taş ve Çitçi (2009) Türkiye'deki Balkan göçmenlerin girişimcilik etkinliklerine katılma süreçlerini ve girişimci niteliklerini araştırmışlardır. Bu çalışma sonucunda göçmen Balkan girişimcilerin geldikleri ülkelerde de birer girişimci olduklarını ve Türkiye'de de yine, girişimcilik yaptıklarını ve girişimci etkinliklerde çeşitlilikler ortaya koyduklarını dile getirmişlerdir. Aynı biçimde,

Akyiğit ve Baki (2021) Suriyeli on yedi girişimciyle yaptıkları görüşmelerde on girişimcinin Suriye’de de aynı iş kollarında çalıştıklarını saptamışlardır.

Buradan yola çıkarak, habitus yapısal etmenlerin Suriyelilerce nasıl algılandığı ve Suriyelilerin yapısal etmenler ve kendileri arasındaki ilişkide ne gibi tanımlamalar yapıp, anlamlar oluşturdıklarını anlamada oldukça önemlidir. Aynı zamanda, habitus geldikleri ülkede girişimci olarak çalışan Suriyelilerin Türkiye’de de neden esnaf olduklarını anlamada kullanılabilecek önemli bir kavramdır (Karan, Çakır ve Kurtarır, 2020).

3.3. Sermaye

Pierre Bourdieu’nün alan, habitus gibi kavramlarının yanında ekonomik, kültürel, sosyal ve simgesel sermaye kavramları da mekândaki aktörler arası ilişkilerin anlaşılmasında oldukça önemlidir (Tan, 2021). Alan güç savaşlarının var olduğu sektörel yapı, yasal boyut, güvenlik gibi konuların pek çok yönüyle tartışılmasını olanaklı kılar. Habitus Türkiye’deki alanların yapısal ya da nesnel özelliklerini etnik girişimcilerin nasıl algıladıklarını ve kendi ülkelerinden getirdikleri yatkınlıklarını Türkiye’deki girişimcilik etkinlikleriyle nasıl ilişkilendirdiklerinin anlaşılmasını sağlar. Sermaye biçimleri hem oluşturulmaları ve etkinleştirilmeleri hem de dönüştürülmeleri yönleriyle etnik girişimcilerin alan içerisindeki durumlarının anlaşılması ve çözülmesi için oldukça önemlidir (Karan, 2019).

Toplumdaki kişiler arasındaki ilişkilerin anlaşılmasında habitus kavramıyla birlikte sermaye biçimleri de öne çıkmaktadır. Birbirleriyle ilişki içerisinde olan bütün bu kavramlar toplumda gelişen ilişkiler ağının anlaşılmasında da oldukça yararlıdır. Bireylerin sermaye türlerinin yatkınlıklarını biçimlendirdiğini dile getiren Bourdieu, böylelikle habitusun kaynağının sermaye türleri olduğuna dikkat çekmektedir. Ellerindeki sermaye türleri kişilerin habituslarını oluşturur ve onların diğerleriyle kurdukları ya da kuracakları ilişkilerle ilgili incelemelerde aydınlatıcı olur (Tan, 2021).

Bourdieu, “The Forms of Capital” başlıklı yazısında sermaye kavramını ekonomik sermaye, kültürel sermaye ve toplumsal sermaye olarak üç biçimde sınıflandırmıştır. Bourdieu ekonomik sermaye kavramını doğrudan paraya dönüştürülebilir olan iyelik (mülkiyet) hakları olarak tanımlamaktadır. Kültürel

sermayeyi genellikle kültürel değerlerin aktarılmasını sağlayan aile ve eğitimle ilişkilendirmesi dışında, kimi durumlarda da paraya dönüştürülebilen bir sermaye olarak tanımlamaktadır. Toplumsal sermayeyiye, toplumdaki kişilerarası kurulan ve sürdürülen ilişkiler olarak değerlendirmektedir. Bu sermaye türleri birbirleriyle ilişki içerisinde. Bourdieu sermaye türlerinin birikebilme ve dönüşebilme özellikleri bulunduğunu vurgulamıştır. Örneğin, belirli koşullarda kültürel sermaye ekonomik sermayeye dönüşebileceği gibi, toplumsal sermaye de yine, belirli koşullar altında ekonomik sermayeye dönüşebilmektedirler. Ancak tam olarak birbirlerinin yerlerini alabilecekleri söylenemez (Bourdieu, 1986; Bourdieu, 2010).

Bourdieu sermaye kavramını bir güç savaşımı çerçevesinde tartışmaktadır ve bu güç ilişkisi içerisinde kişinin kültürel ve toplumsal sermayesinin bulunmasının ekonomik olarak savaşabilmek için önemli olduğunu vurgulamıştır. Bilgi sermayesi olarak da adlandırılan kültürel sermaye otoritenin elinde bulundurduğu kaynakları elde etmede eğitim gibi yapıların kullanılarak donanım kazanılan bir sermaye türüdür. Ekonomik ve kültürel sermaye kişilerin toplum içerisindeki konumlarını temsil ederken, toplumsal sermayeyse, bu sermayeleri elinde bulunduran kişilerin aralarındaki ilişkileri göstermektedir. Bourdieu ekonomik, kültürel ve toplumsal sermaye kavramlarından sonra, simgesel (sembolik) sermaye adını verdiği yeni bir sermaye türü daha oluşturarak, sermaye kavramını dört farklı başlıkta sınıflandırmıştır. Simgesel sermaye öteki sermaye türlerinde görülen simgesel değerlere dikkat çeken bir sermaye biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır (Tan, 2021).

3.3.1. Ekonomik Sermaye

Ekonomik sermaye kişinin para ya da doğrudan paraya dönüştürülebilen ekonomik kaynaklarının bulunması anlamına gelir. Bu öğeler toprak, fabrikalar, işler, evler, miras yoluyla alınan gelirler ve yapılar, resimler ve seramikler gibi varlıklar olabilir (Huang, 2019).

Ekonomik sermaye doğrudan paraya dönüştürülebilecek olan iyelik hakları olarak tanımlanmaktadır; somut bir sermayedir. Kişilerin ekonomik sermayeleri biriktikçe iyelik hakları çoğalır. Bu yönüyle ekonomik sermaye elindeki gücü doğrudan ortaya koyan bir sermaye türü olma özelliği taşır. Ekonomik sermaye yalnızca paraya karşılık gelmez. Ekonomik sermaye paranın yanında paraya dönüşebilme özelliği taşıyan diğer iyelik haklarını içerir (Dursun, 2018).

Ekonomik sermaye başka bütün sermaye türlerinin kökeni olarak tanımlanmaktadır. Kültürel, toplumsal ya da simgesel sermaye türleri taşıdıkları bütün özellikler göz önüne alındığında belli koşullar altında birbirlerine dönüşebilmektedirler. Ancak bu sermaye türlerinin aynı zamanda, yalnızca ekonomik sermayeye indirgenemeyecek özellikleri bulunmaktadır (Huang, 2019). Bourdieu'nün (1986) yazılarına ek olarak, sermayeye ilişkin yazında bu sermaye türlerinin köken olarak ekonomik sermayeden türediklerinden ya da etkilerinin ekonomik sermaye kökenli olduğundan söz edilmektedir.

Bourdieu sermaye türlerinin belirli koşullarda birbirlerine dönüşümlerinin doğrudan gözlemlenebileceğini, ancak bunun her sermaye türünün bir diğerine dönüşümü için olanaklı olmadığını belirtir. Örneğin, eğitim ve aile gibi özelliklerle tanımlanan kültürel sermaye belirli koşullar altında ekonomik ve toplumsal sermayeye dönüşebilmektedir. Bunun gibi kişiler arasındaki ilişkilerle tanımlanan toplumsal sermaye de yine, belirli koşullar altında ekonomik ve kültürel sermayeye dönüşebilme niteliği taşır (Dursun, 2018).

3.3.2. Kültürel Sermaye

Bourdieu'nün sermaye türlerinden bir diğeri olan kültürel sermaye çoğunlukla kültürel donanım ve yasallaştırma yoluyla otorite kaynaklarına ulaşımın yolu olarak tanımlanmaktadır. Kültürel sermaye toplumsal yapılara göre “dini sermaye”, “bürokratik sermaye” ve “eğitimsel sermaye” gibi farklı anlamlar kazanabilmektedir. Kültürel sermaye ilgili yazında eğitim ve aileden geçen kültürel değerlerle örtüşen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişilere aileleri toplumsallaşma yoluyla belirli kültürel değer kalıpları aktarmaktadır. Ailenin yanında kişilere kültürel kalıpların aktarıldığı bir diğer yapı eğitim kurumlarıdır. Hem aile hem de eğitim kurumu aktardıkları kültürel kalıplarla kişilerin davranış biçimlerine etki etmektedirler. Aile ve eğitim gibi başlıca kültürel değerlerin aktarıldığı yapılar aracılığıyla kişilerin davranışlarında belirli eğilimler ve yatkınlıklar ortaya çıkar. Kişilerin bu yatkınlıklarını içerisinde yer aldıkları habitusları ve kültürel sermayeleri biçimlendirmektedir. Toplumdaki ilişki ağlarının oluşumu ve sürdürülmesi habitus ve kültürel sermaye kavramlarıyla ilişkilendirilmektedir (Tan, 2021; Bourdieu & Wacquant, 1992).

Kültürel sermaye üç başlık altında sınıflandırılır. Bunlar kişilerin uzun süreli bedensel ve düşünsel yatkınlıkları olarak tanımlanan bedenselleşmiş durumda, satın alma değeri de olan resim, kitap, çalgı aleti, araçlar, sözlük, vb. nesnelleşmiş durumda ve son olarak, alınan eğitimin sonunda elde edilen derecelendirme ve belgelendirme gibi işlemler aracılığıyla kurumsallaşmış durumda olabilmektedir (Bourdieu, 1986).

3.3.2.1. Bedenselleşmiş Durum

Kültürel sermayenin bu biçimi kişiyle sıkı sıkıya ilişki içerisinde olan bir kültürel sermaye türüdür. Kültürel sermayenin kişinin bedeniyle olan ilişkisidir ve kültürel sermayenin somutlaştırılması olarak nitelendirilir. Yetenek ve beceriyle ilişkisi ya da kalımsal olarak aktarılabilen bir özelliği yoktur. Başkaları aracılığıyla elde edilemez; kişinin kendisini geliştirmesidir ve aynı zamanda, kişisel bir kazancı hedeflemektedir (Bourdieu, 1986).

3.3.2.2. Nesnelleşmiş Durum

Bourdieu kültürel sermayenin yazı, resim, anıt gibi, sanat, yazın (edebiyat) ve güzelduyu (estetik) alanlarında yapılan üretimlerini nesnelleşmiş kültürel sermaye olarak tanımlamaktadır. Kişilerce ortaya koyulan bu üretimlerin ekonomik bir değeri vardır. Kültürel sermaye üretimi, üreticiler için başkalarından ayrıldıkları bir alan yaratmaktadır ve üreticilere kültürel üretimler yaparak, ekonomik sermaye oluşturma olanağı sağlamaktadır. Kendi başlarına ekonomik bir değeri temsil ettikleri için bedenselleşmiş kültürel sermayeden ayrılırlar. Örneğin, bir tablo, üreticisinin onu yaratmasıyla birlikte kültürel bir değer taşımasına ek olarak, satın alınma değeriyle de ekonomik sermayeye dönüşebilmektedir. Öte yandan, nesnelleşmiş sermaye ürünleri her zaman apaçık bir biçimde ekonomik sermayeye dönüşme değeri taşımayabilirler, bu değer kimi ürünler için gizlenmiş durumdadır (Bourdieu, 1986; Dursun, 2018).

Nesnelleşmiş kültürel sermaye üretimleri kültürel sermaye üretim alanlarının kuralları içerisinde yapılmaktadır. Kişiler ürettikleri resim, yazı, anıt gibi ürünlerini tarihsel süreç içerisinde oluşturulan alanların kurallarına uygun olarak üretirler. Bu üretim alanlarının kurallarına kişilerin tek tek etkileri yoktur, çünkü kurallar bu tarihsel süreçlerin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Böylelikle nesnelleşmiş kültürel üretimler kişilerin bireysel deneyimleri olarak algılanabilse de, gerçekte bu üretimler

tarihsel bir sürecin ürünleridir. Aynı habitusun da tarihsel bir sürecin ürünü olması ve bireysel etkiler doğrultusunda oluşturulamaması gibi nesneleşmiş kültürel sermaye ürünlerinin üretim alanlarının kurallarına tek tek etkileri söz konusu değildir (Dursun, 2018).

3.3.2.3. Kurumsallaşmış Durum

Kurumsallaştırılan kültürel sermaye kişilerin var olan toplumsal kurumlar aracılığıyla edindiklerini diploma, sertifika gibi belgelere dayandırmalarıdır. Yetenekler, akademik kariyerler, başarılar, vb. kurumsal yapılarda belgelendirilmektedir. Bu onaylanmalar kişilerin kültürel sermayeleri olarak tanımlanmaktadır. Kişilerin yetenekleri, başarıları oldukça yüksek olsa bile, ancak bunları akademik birer sertifika, diploma gibi belgeye dönüştürdüklerinde kurumlarca dikkate alınmaktadırlar. Kişilerin kendi ilgilerine yönelik alanlar bulabilmeleri için de, kültürel sermayelerini kurumsallaştırmaları gerekmektedir. Böylelikle kültürel sermayelerini süreklileştirmiş ve güvence altına almış olurlar (Bourdieu, 1986).

Kurumsallaştırılan kültürel sermayeler kişilere alanlarında tanınırlık sağlayabilmektedir. Bu durum aynı kültürel sermayesi bulunan kişiler arasında bir yarışma ortamı yaratabilir. Bourdieu kültürel sermayelerini ekonomik sermayeye dönüştürmek isteyenlerin arasında da bir yarışma oluşabileceğini vurgulamıştır. Örneğin, bir şirket birini işe aldığı anda kültürel sermayesi aynı olan kişilerden hangisinin kurumsallaştırdığı kültürel sermayesini ekonomik sermayeye dönüştüreceğini belirlemiş olur. Buna ek olarak, yarışma ortamının var olduğu alanlarda kişilerin bu kültürel sermayelerini hangi kurumlarda kurumsallaştırdıkları bile önem kazanabilmektedir. Bourdieu'ye göre, toplumlarda kişilerin kültürel sermayelerinin kurumsallaştırılmasının beklenmesinin gerekçesi kişilerin toplumsal sınıflandırılmasının yasal yollarla gerçekleştirilmesidir. Kişilerin yetenekleri yalnızca belgelendirildiğinde değerlendirilmeye alınabilmektedir (Bourdieu, 1986).

Bedenselleşen ya da somutlaşan sermaye olarak tanımlanan kültürel sermaye türüne bir örnek ilk toplumsallaşma adımlarının atıldığı aile yaşamı içerisinde edinilen dil ve yazma becerileri gibi niteliklerin kazanılmasıdır. Nesnelleşen kültürel sermaye, yazı, resim, sanat ve bilimsel üretimlerin yapıldığı, genellikle bu üretimlerin ekonomik bir değerlerinin de olabildiği, öznelleşmiş kültürel yetenekler

olarak tanımlanabilen bir kültürel sermaye türüdür. Kurumsallaşan kültürel sermayeyse, eğitim kurumlarının kişilerin yeteneklerini, becerilerini ve başarılarını onaylamasına dayanan ve bu onaylanmalara göre toplumsal yapı içerisinde kişilerin konumlandırıldığı bir kültürel sermaye türüdür (Palabıyık, 2016).

Bourdieu'ye göre kültürel sermaye ve sınıf kavramları birbirleriyle ilişkilidir, çünkü kültürel sermayenin sınıflar arasındaki dağılımı eşit değildir. Toplumsal yapıdaki üst sınıfların kültürel sermaye düzeyleri alt sınıflarinkinden daha çoktur. Toplumların eğitim düzenleri kültürel sermayenin birikmesini sağlamaktadır. Böylelikle eğitim düzenleri üst sınıfların toplumsal üstünlüklerini akademik alandaki üstünlüklere dönüştürmektedir. Kültürel sermaye toplumdaki sınıf düzenlerinin yeniden üretilmesini sağlayan bir etken olarak düşünülmektedir (Desan, 2013).

Zorunlu göçler gerçekleştiren kişiler, göç ettikleri ülkelerde çoğunlukla toplumsal yapının en alt basamağına yerleşirler. Bu ülkelerde daha öncesinde ellerinde bulunmayan bir kültürel sermayeyi edinmeye çalışırlar. Dil kültürel sermayenin en önemli öğelerinden birisidir. Göçmenlerin ailede öğrenilen dilin yanında, dilin eğitim kurumlarında gelişebilir özelliğinden yola çıkarak, kendileri öğrenmeseler bile özellikle, turizm bölgelerinde girişimcilik etkinliklerinde bulunabilmek için, çocuklarının hızlı bir biçimde dil öğrenme sürecine katılmalarını sağladıkları bilinmektedir (Bourdieu, 2015; Bourdieu ve Wacquant, 2003).

Elde bulundurulmuş kültürel sermaye kişilerin toplumsal ilişkilerinin de belirleyicisidir. Tanışıklık, arkadaşlık ve dostluk gibi yakın toplumsal ilişkiler çoğunlukla insanların kendi toplumsal konum ve statülerindeki insanlarla aralarında geliştirdikleri ilişkilerdir (Tan, 2021). Dil ve yakın ilişkilerle birlikte, girişimcilik etkinliklerinde beceri, eğitim ve daha önceki çalışma deneyimleri de girişimci kişiler için oldukça önemli kültürel sermayelerdir.

Etnik girişimcilerin girişimcilik etkinliklerine katılımlarında yakın toplumsal ilişkilerinin etkileri büyüktür. Örneğin, girişimcilik etkinliklerinde bulunmak isteyen bir göçmen için akraba, dost, arkadaş, tanıdık, vb. kişilerin yaşadığı kentler öncelik kazanmaktadır; bu da girişimci kişinin düşüncelerine ve girişimci etkinliğine önemli ölçüde etkide bulunmaktadır (Toker ve Kozak, 2020). Küçük işletmeler aracılığıyla girişimcilik etkinliklerinde bulunacak kişiler için esnaf olma beceri ve eğitimi genellikle ya kurumsal bir eğitim olarak ya da akraba, aile, tanıdık gibi kişilerin

işletmelerinde çalışarak edinilmektedir. Aile yelerinin ve akraba, tanıdık, arkadaş gibi yakın ilişkilerde bulunan kişilerin işyerlerinde çalışmak genellikle kendi girişimcilik etkinlikleri için kişilerin attıkları bir n adım olarak görülmektedir. Kişiler kendi girişimcilik etkinlikleri için deneyim ve beceri edinerek girişimcilik için gerekli olan konuları öğrenmeye ve ekonomik sermaye edinmeye çalışırlar. Ancak bu çalışma deneyimleri içerisinde yakın ilişkilerden kaynaklı olarak sömürü ilişkileri de açığa çıkabilmektedir (Karan, 2019).

3.3.3. Toplumsal Sermaye

Toplumsal sermaye Pierre Bourdieu'nün dört temel sermaye türünden bir diğeri'dir. Bourdieu'ye (1986) göre, toplumsal sermaye kavramı tanışıklıklar ve yelikler aracılığıyla kişiler ve topluluklar arasında kurulan sürekli, gerçek ya da sanal olabilen kaynakların hepsidir. Toplumsal sermaye, kişilerin birer parçası olabildikleri ve sürdürülebilirliği olan toplumsal ağ, ilişki ve bağlantılardır (Huang, 2019).

Kişiler çeşitli kaynaklar aracılığıyla başkalarıyla ilişki kurarlar. Başkalarıyla kurulan bu ilişkiler kişilere topluluklara ye olmak ve toplumsal bir bütünün içerisinde yer almak gibi olanaklar sunar. Bu toplulukların yesi olmak kişilere birçok özelliğinden yararlanabildikleri bir toplumsal ağ içerisinde olmayı sağlar (Bourdieu, 1986). Daha önce sermaye türlerinin birikme özelliği vurgulanmıştı. Toplumsal sermayenin de aynı başka sermaye türleri gibi birikebilme ve aktarılabilme özelliği vardır. Toplumsal sermaye kişilerin aile ve diğer yakın ilişkilerde bulunan kişilerden başlayarak, akraba, komşu, arkadaş, okul, iş ve yesi olunan kulüpler, dernekler, kurslar gibi alanlardaki zamanla artan ilişkileridir (ztopcu, 2020).

Kişilerin toplumun norm ve değerlerini alışkanlıklara dönüştürmesi ve bu alışkanlıklara sıkı bir biçimde bağlı kalması toplumsal sermayeyi artırmaları için önemlidir (Fukuyama, 1998). Toplumsal sermayedeki artışın norm ve değerlerle ilişkili olması kişilerin yakın çevrelerindekiyle aralarındaki ilişkilerinde yenilemelerin oluşmasına yardımcı olur. Bu nedenle, toplumsal sermaye hem tanışma ve üyelik gibi yollarla bağlılık duygusunu ortaya çıkaran hem de sürdürülebilir olma özelliği olan bir g biçiminde tanımlanabilmektedir (ztopcu, 2020).

Kişiler, içerisinde yer aldıkları ilişkiler ağında yalnızca bireysel yaşamlarına yönelik beklentiler geliştirmezler, aynı zamanda çalışma yaşamlarına yönelik beklentiler de oluştururlar. Bu beklentiler güven duygusunun ağırlıklı olduğu, çoğunlukla bir önceki deneyimlerinin aynısına yönelen başvurulardır. Toplumsal sermaye kişilerde daha sonraki başvurularında da birbirlerine yardımcı olabilecekleri algısını oluşturur, yeni ilişkiler oluşmasına olanak sağlar ve güven duygusunun güçlenmesine yardımcı olur (Öztopcu, 2020).

Kişilerin aile, akraba, arkadaş ve diğerleriyle kurdukları ilişkiler ağı onların toplumsal sermayesidir. Toplumsal sermayenin güven, ağ ve değerler aracılığıyla oluştuğundan söz edilebilir (Gelekçi ve Meçik, 2021). İnsanların birbirleriyle kurdukları ilişkiler sonucu ortaya çıkan toplumsal ağ kişilerin yalnızca bir toplumun üyesi olmasından kaynaklanan görev ve sorumluluklarını değil, aynı zamanda güven duygusunu da kapsamaktadır (Nahapiet ve Goshal, 1998).

Toplumsal sermaye kavramı güven duygusuna bağlı olarak gelişen bir sermaye türü olarak tanımlanabilir. Aynı toplumsal sınıftaki kişilerin eğilimleri ortak olur. Bu eğilimlerin kişiler arasındaki güven duygusunu pekiştirdiğinden söz edilebilir. Buradan hareketle toplumsal sermayede güven oluşumuyla habitus ve kültürel sermaye kavramlarının ilişkisine dikkat çekmek önemlidir, çünkü kişiler aynı toplumsal sınıfta yer aldıkları kişilere güven duyarlar (Tan, 2021). Toplumsal sermayenin varlığı kişiler arasındaki ilişkilerin sürekliliğini sağlar. Kişiler süren ilişkilerindeki güven duygularından yola çıkarak yardıma gereksinim duydukları zamanlarda başkalarıyla iletişime geçerek, toplumsal sermayelerinden yararlanırlar (Öztopcu, 2020).

Kişilerin toplumsal sermayelerinden yararlanmaları onların ortak toplumsal yarar için de bir araya gelmelerini sağlar. Fukuyama (1995) toplumsal sermaye kavramından güven duygusundan doğan bir güç ya da olanak diye söz eder. Bu gücün büyüklüğüse, ekonomik gelişmişlik düzeyiyle ilişkilidir, çünkü kişiler toplumsal sermayeleri aracılığıyla sınırlı sayıdaki kaynağa ulaşabilmeye çalışmaktadırlar. Toplumsal sermaye tam da bu sınırlı kaynağa ulaşabilme olanağı olarak tanımlanabilir (Pieterse, 2003).

Farklılaşmış toplumların yapılarını ve dinamiklerini anlamada o toplumun sermaye türlerinin dönüşebilme özelliğini dikkate almak önemlidir (Bourdieu ve

Wacquant, 1992). Bourdieu (1986) toplumsal sermayenin kişilerin tanışma ve üye olma gibi yollarla birbirleriyle kurdukları ilişkilerden oluşan bir toplumsal ağ olduğunu vurgularken, aynı zamanda, bazen de ekonomik sermayeye dönüşebilen bir sermaye türü olduğuna dikkat çekmektedir. Öztopcu (2020) bu özelliğinden yola çıkarak toplumsal sermaye kavramından bu toplumsal ağın ortaya çıkardığı sosyoekonomik bir yarar olarak söz eder.

Toplumsal sermayenin kişilerin güç zamanlarında iletişime geçerek yardımlarına başvurdukları kişilerle aralarındaki ilişki ve ağı açıklayabileceği vurgulanmıştı (Pieterse, 2003). Zorunlu göçlerin savaş, kıtlık, salgın, vb. gibi gerçekleşme nedenleri ve sonuçları nedeniyle bu güç zamanlar tanımına oldukça uygun bir kavram olduğundan söz edilebilir. Toplumsal sermaye göçmen kişilerin eklendikleri yeni yaşam alanlarındaki geçiş dönemlerini kolaylaştırıcı bir özellik taşır. Toplumsal sermayeleri kişilerin yaşamlarının belirli bir düzenle sürmesi ve geleceklerinin planlanması konularıyla yakından ilişkilidir. Kişilerin toplumsal sermayeleri onların yaşamsal etkinliklerinin gerçekleşeceği, yeni yaşam alanlarını etkilemektedir. Bu nedenle, toplumsal sermaye göç alanında yapılan çalışmalar için önemli bir sermaye türüdür (Gelekçi ve Meçik, 2021).

Yazında daha önceki çalışmalar incelendiğinde hem göç sırasında hem de göç sonrası dönemde kişilerin toplumsal sermayelerinin, yeni yaşam alanlarının belirlenmesi, kişiler ve topluluklar arası güven duygusunun oluşması, ortama uyum sağlanması ve başlıca ekonomik gereksinimlerinin karşılanması gibi konularda önem kazandığı vurgulanmıştır (Öğüt ve Erbil, 2009).

Göçmenler göç ettikleri ülkede kullanılan dili bilmediklerinde öncelikli sorun olarak karşılarına dil sorunu çıkmaktadır. Toplumsal yaşama eklenme ve uyum sağlama dil sorunu nedeniyle gecikmektedir. Bu nedenle, göçmenlerin yerleştikleri ülkelerde dil eğitimleri almaları bu sorunu ortadan kaldırmak için etkili bir yöntemdir. İki dil bilen göçmenler akademik alanda başarılar elde edebilmektedir, ama aynı zamanda da dil sorunu toplumsal yaşama uyum sağlamalarını ve işgücü piyasalarına girmelerini güçleştiren bir kültürel sermayeye dönüşmektedir (Stanton-Salazar ve Dornbusch, 1995).

Kişilerin toplumsal sermayelerinin yanında insan topluluklarının bir araya gelerek oluşturdukları biçimsel ağlar ortaya çıkmaktadır. Bu ağlarda kişilerin

toplumsal sermayeleri değil, oluşturulan yapının toplumsal sermayesi değer kazanmaktadır (Yaman, 2016). Coleman bu toplumsal sermayeyi kişilerin toplumsal olanla ilişkiler kurduğu, yararlı, yansız ve tehlikeli bir ögesi bulunmayan kamusal bir mal biçiminde tanımlamaktadır. Ancak kurulan dernek gibi örgütlenmeler açısından, kişilerin gerçek düşüncelerinin, bu yapıların içerisinde yer alarak, başkalarına yardım etmek değil, yardıma gereksinim duyduklarında kendilerinin bu toplumsal sermayeden yararlanmak olduğunu belirtir (Coleman, 1988).

Göçmenler oluşturdukları dernek ve başka örgütlenmeler yoluyla Suriyeli göçmenlere yerleştikleri bu yeni mekânlarda karşılaştıkları belli başlı sorunlarda kendi dillerinde bilgi ve çözümler sunmayı hedeflemektedirler. Bu derneklerde işgücü piyasalarına yönelik katılım ve uyum konuları da tartışılmaktadır. Örneğin, Suriyeli bir girişimcinin Türkiye’de girişimcilik etkinliklerine nasıl katılabileceğiyle ilgili en doğru bilgileri elde etmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Göç edilen ülkenin bu alanlardaki kültürel sermayelerinden uzak olunmasını giderme amacıyla kurulan bu örgütlenmeler bir toplumsal sermaye kaynağına dönüşmektedir (Karan, 2019).

Suriyelilerin oluşturduğu dernekler, barınma, sağlık, sosyal hizmetlerden yararlanma, oturma izni, yasal statüler ve haklarla ilgili bilgi edinme, dil becerilerini geliştirme, eğitim, işgücü piyasalarına katılma, girişimcilerin çalışma yaşamlarında karşılaştıkları sorunların çözümü gibi birçok konuda yardım sağlamaktadırlar (Yaman, 2016).

Girişimcilik etkinliklerinde girişimcilerin kişisel özellikleri önemlidir, ama bunun yanında girişimcilerin toplumsal sermayeleri de girişimcilik etkinliklerinde bulunma ve bunları geliştirmede etkilidir. Toplumsal sermaye girişimciler açısından ilk olarak, aile, ardından arkadaşlar, iş arkadaşları ve başka tanıdıkların bilgi, etkinlik ve dayanışma gibi konularda başvurdıkları önemli kaynaklar olarak tanımlanabilir. Girişimci adayları genellikle ilk olarak bilgi edinmek için toplumsal çevrelerine başvururlar, ama aynı zamanda Suriyelilere özgü dernekler, gazeteler ve kitle iletişim araçları da onlar için birer bilgi edinme kaynağıdır (Karan, 2019).

3.3.4. Simgesel Sermaye

Simgesel sermaye kişinin bilinir olması, saygınlığı ve düşüncelerinin dikkate alınması biçiminde tanımlanan sermaye türüdür (Swartz, 2011). Başkalarının kişiye yönelik algılamaları üzerinden kazanılan bir sermayedir. Tanınma, saygın olma,

değer görme, bilinir bir ad olma, ün gibi kazanımları olan ve bununla birlikte, güç elde edilebilen sermaye türü olarak tanımlanmaktadır (Bourdieu, 1993 ve Gergs, 2003).

Başka sermaye türleri gibi, simgesel sermayenin de birikebilme özelliği vardır. Bourdieu ekonomik ve simgesel sermayenin birikebilme özelliklerinin birbirlerini andırdığını vurgular. Simgesel sermaye de, ekonomik sermaye gibi kişinin parasal kaynaklarında artışa yol açma ve yine, güç artışı gibi yararlar elde etmesi için, kolaylıkla bir türden diğer türe dönüştürebildiği bir sermaye türüdür (Bird ve Smith, 2005).

Bourdieu'ye göre simgesel düzen, var olan eşitsizliklerin kaynaklarını bir sermaye biçiminin içerisinde saklar ve bu eşitsizliğe geçerlilik sağlayan simgesel ayrımlara dönüşerek, toplumsal yapıya hizmet eder. Bu durum sermayenin bir hedefinin ve bir varlığının olduğunu gösterir (Desan, 2013). Simgesel sermayenin bu hedefi ve varlığı erk ilişkilerine simgesel biçimler yoluyla geçerlilik kazandırmasını ve kabul ettirilmesini sağlar (Swartz, 2011). Simgesel sermaye bu işleviyle tanınır ve ekonomik, toplumsal ve kültürel sermaye biçimlerinden oluşur (Fuller ve Tian, 2006).

Bourdieu 1986 yılında sermaye kavramı ve türlerini ele aldığı yazısında simgesel sermayeden söz etmez. Simgesel sermayeyi ekonomik, toplumsal ve kültürel sermayeden daha sonra sermaye biçimlerine ekler. Böylelikle farklı toplumlarda ekonomik, toplumsal ve kültürel sermaye türlerinin farklı simgesel sermayelerinin bulunduğunu vurgular. Bununla birlikte, toplumsal sermaye ve simgesel sermayenin bütünüyle kavramsallaştırılamaması nedeniyle ve erk boyutları göz önünde bulundurularak ayrımlarının yapılmasının çoğu durumda güç olduğunu belirtmiştir (Swartz, 2011). Ancak bütün bu varlık ve hedef bizleri simgesel sermayenin öteki sermaye türleri gibi bir sermaye türü olduğu bilgisine götürmektedir (Bourdieu, 2006).

Pierre Bourdieu alana egemen olan topluluklar ve bağımlı konumda olan topluluklar arasındaki ilişkide simgesel sermayeyi bağımlı gruplarca bilinçli olarak egemen gruba verilen “üstünlük sağlayan bir yarar” olarak değerlendiriyor. Bağımlı topluluklar egemen topluluğu kabullenmenin onların da yararına olduğunu düşünmektedirler, ama gerçekte bunun kendi çıkarlarına yönelik bir kabullenme

olmadığı düşüncesi oluştuğunda bu kabullenme durumundan uzaklaşmaktadırlar. (Swartz, 2011).

Simgesel sermaye özel sermayeyle de ilişkili bir kavramdır. Bourdieu simgesel sermayenin alanla ilişkisinin anlaşılması yoluyla alanların çözümlenebilir bir biçimde tanımlanabilir olacağından söz etmektedir (Bourdieu ve Wacquant, 1992). Alanlarda toplulukların simgesel sermayesinin düzeyi öteki sermaye türleri gibi farklılıklar göstermektedir. Yine, simgesel sermayeye erişebilmek için verilen savaşım eşit değildir. Kişilerin simgesel sermaye düzeyleri onların sahiplenme yetenekleri ve toplumsal alandaki konumlarıyla ilişkilidir (Desan, 2013).

Simgesel sermaye başka sermaye türleri gibi göçmenler için yeni yerleşim yerlerinde büyük önem taşımaktadır. Mülteciler toplumsal yapıda daha öncede söz edildiği gibi alt konumlarda yer almaktadırlar. Bu durumda simgesel sermaye göçmenlerin yeni yaşam alanlarında yaşam koşullarını daha iyi bir düzeye taşımak için kullandıkları siyasal güçler, toplumsal konum ve tanınırlık gibi özelliklerle açığa çıkmaktadır. Aynı zamanda, girişimcilik etkinliklerine katılacak kişilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve gereksinimlerinin giderilmesine olanak sağlar. Bununla birlikte, egemen konumda olanların bu konumlarını yeniden üretmeleri de simgesel sermayeleriyle yakından ilişkilidir (Karan, 2019).

4. BULGULAR VE YORUM

Araştırma kapsamında toplam on beş katılımcıyla yarı yapılandırılmış soru formuna dayalı görüşmeler yapılmıştır. Görüşme yapılan kişileri özetleyen bilgiler Tablo 4.1’de gösterilmiştir. Katılımcıların cinsiyetleri, yaşları, medeni durumları, Türkiye’ye geldikleri ülkeler, eğitim düzeyleri ve mesleklerine yönelik bilgiler bu tabloda yer almaktadır.

Tablo 4.1. Katılımcıların Genel Bilgileri.

Görüşmeci	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Türkiye'ye Geline Ülk	Eğitim Düzeyi	Meslek
G1	Erkek	52	Evli	Suriye	İlkokul 2. sınıf	İkinci El Eşyacı
G2	Erkek	45	Evli	Suriye	İlkokul Mezunu	Lokantacı
G3	Erkek	30	Evli	Suriye	Ortaokul Mezunu	Kasap
G4	Erkek	49	Evli	Suriye	İlkokul Mezunu	Restoran
G5	Erkek	64	Evli	Suriye	Ortaokul Mezunu	Market
G6	Erkek	35	Evli	Suriye	Okuma-yazma Yok	Market
G7	Erkek	43	Evli	Suriye	Ortaokul Mezunu	Market
G8	Erkek	28	Bekar	Suriye	Ortaokul Mezunu	Market
G9	Erkek	58	Evli	Suriye	İlkokul Mezunu	Market
G10	Erkek	29	Bekar	Irak	Lise Mezunu	Danışmanlık Ofisi
G11	Erkek	40	Evli	Irak	Lise Mezunu	Danışmanlık Ofisi
G12	Erkek	29	Evli	Irak	Üniversite Mezunu	Danışmanlık Ofisi
G13	Erkek	45	Evli	Irak	Lise Mezunu	Restoran
G14	Erkek	53	Evli	Irak	Üniversite Mezunu	Market
G15	Erkek	23	Bekar	Irak	Açık Lise Mezunu	Danışmanlık Ofisi

Araştırma kapsamında bu on beş katılımcıyla yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Görüşme yapılan on beş etnik girişimcinin hepsi erkektir. Bunlardan dokuzu Suriyeli, altısıysa Iraklıdır. Göçmenler genellikle Samsun’a yerleştikten kısa bir süre sonra işletme açmamışlardır. Türkiye’de işletme açmadan önce uzun yıllar başka işlerde çalışma ya da çalışmadan yalnızca kendi ülkelerinden getirdikleri ekonomik sermayeyle yaşadıkları görülmektedir. Samsun’da ya da başka şehirlerde farklı mesleklerde işgücü piyasalarına katılan girişimcilerin, Türkiye’de uzun yıllar çalışmadan yaşamlarını sürdürenlere göre çok daha az bir ekonomik sermayeyle Türkiye’ye girişi yaptıkları anlaşılmaktadır. İzleyen Tablo 4.2.’de görüşmecilerin Türkiye’deki girişimcilik süreleri verilmiştir.

Tablo 4.2. Görüşmecilerin Türkiye’deki Girişimcilik Süresi

Görüşmeci	Türkiye’de Yaşam Süresi	Türkiye’de Girişimcilik Süresi
G1	7 Yıl	8 Ay
G2	5 Yıl	1 Yıl 2 Ay
G3	7 Yıl	5 Yıl
G4	7 Yıl	5 Yıl
G5	7 Yıl	5 Yıl
G6	5 Yıl	5 Yıl
G7	9 Yıl	6 Yıl
G8	6 Yıl	6 Yıl
G9	4 Yıl	2 Yıl
G10	8 Yıl	8 Yıl
G11	8 Yıl	7 Yıl
G12	6 Yıl	4 Yıl
G13	1 Yıl	1 Yıl
G14	5 Yıl	3 Yıl

Görüşmecilerin ülkelerinde ortaya çıkan olaylar sonucunda Suriye ve Irak’tan ayrıldıkları öğrenilmiştir. Her iki ülkeden de Türkiye’ye gelenlerin çok uzun yıllar Türkiye’de yaşam deneyimleri bulunmamaktadır. Öte yandan, Türkiye’ye yerleştikten bir süre sonra girişimci olma kararı almışlardır. Bu nedenle, Türkiye’deki girişimcilik deneyimlerinin de yine buradaki yaşam sürelerine bağlı olarak, çok uzun bir geçmişi yoktur. Türkiye’de girişimcilik deneyimi en uzun olan işletmeci sekiz yıldır Türkiye’de girişimci olarak çalışmaktadır. Türkiye’de girişimcilik deneyimi en kısa olan işletmecininse, yalnızca sekiz aydır Türkiye’de girişimci olarak çalıştığı öğrenilmiştir.

Bu bölümde kodlanan ve çözümlenen görüşmeler Samsun’daki göçmen girişimcilerin toplumsal alandaki ilişkileri; Samsun’daki göçmen girişimcilerin mali alanda yer edinmeleri; Samsun’daki göçmen girişimcilerin çalışma alanında varlık gösterişi; Samsun’daki göçmen girişimcilerin konut alanında varlık gösterişi; Covid-19’un etnik işletmelere etkileri ve göçmen girişimcilerin sermayelerinin dönüştürülmesi ana başlıkları altında incelenecektir.

4.1. Samsun’daki Göçmen Girişimcilerin Toplumsal Alandaki İlişkileri

Toplumsal sermaye karşılıklı tanışıklıklar ve ilişkileri tanımlayan sermaye biçimidir. Kişiler belirli aileler, partiler, topluluklar vb. üyelikleri aracılığıyla o kolektivitelerin desteğini alırlar. Toplumsal sermaye kişiler arasında dayanışma ve

birlik duygusunu ortaya çıkarır. Kişilerin üyelikler aracılığıyla edindikleri toplumsal sermaye, bu kişilerin toplumsal sermayelerini oluşturan kişilerin sahip oldukları diğer sermaye biçimleriyle de ilişkilidir. Toplumsal sermaye, ekonomik ve kültürel sermaye biçimlerine indirgenememektedir ancak bu sermaye biçimlerinden de ayrı bir biçimde de değerlendirilemez (Bourdieu, 1986).

4.1.1. Göçmen Girişimcilerin Demografik Özellikleri ve Türkiye’deki Yaşam Koşulları

Toplumsal sermaye kişinin kurduğu toplumsal ilişkilere dayanmaktadır. Karşılıklı tanışıklıklar aracılığıyla oluşturulan, gerçek ve olası kaynakların bütününe toplumsal sermaye denir (Bourdieu ve Wacquant, 2003). Fukuyama (1998) toplumsal sermayeyi kişilerin birbirleriyle işbirlikleri yapmalarına, güven ilişkileri kurmalarına yol açan bir normlar bütünü olarak tanımlamaktadır.

Samsun’da etnik girişimcilik etkinliklerinde bulunan on beş girişimciyle yapılan görüşmelerde bu kişilerin sınır kentlerde yapılan giriş işlemlerinin ardından Samsun kentine yerleştikleri görülmüştür. Yapılan görüşmelerde etnik girişimciler çoğunlukla tanıdıklar, akrabalar, arkadaşlar gibi sosyal çevreleri sayesinde Samsun kentine yerleştiklerini belirtmişlerdir. Yalnızca, Iraklı bir işletme sahibi Samsun kentine yerleşmesinin kendisi ya da ailesinin seçimi olmadığını söylemiştir; sınır kentlerde yapılan giriş işlemlerinin ardından kendisi ve ailesinin Samsun İl Göç İdaresi’ne yönlendirildiklerini şöyle belirtmiştir:

Biz Samsun’a kendi isteğimiz ya da eş dost aracılığıyla yerleşmedik. Sınırdaki göç kaydı alanlar Samsun Göçmen Bürosu’na gelmemizi, burada yaşayacağımızı söylediler. Türkiye’deki kaydımızı Samsun’a yaptıklarını söylediler. Biz de geldik. Biz burada mülteci ikametiyile oturuyoruz. İkametgâh kaydımız Samsun olarak görünüyor. (G15, 23, Iraklı, danışmanlık ofisi sahibi)

Bununla birlikte, etnik girişimci göçmenlerin Türkiye’de yaşam kurdukları ilk kent çoğunlukla Samsun değildir. Türkiye’ye giriş yaptıktan sonra sınır kentler olan Hatay, Gaziantep gibi kentlerde yaşam sürmenin dışında, kimi göçmenler Türkiye içerisinde değişik kentlerde kısa süreli de olsa bir süre yaşamışlardır. Görüşmeciler göçmenlerin çoğunlukla Türkiye’ye giriş yaptıktan sonra iş olanaklarının çok olması, çok sayıda göçmenin orada yaşadığının bilinmesi gibi nedenlerle İstanbul’a göç ettiğini belirtmişlerdir. Bu çalışmada İstanbul’un yanında, Çorum, Yozgat, Tokat gibi İstanbul’a göre daha küçük kentlerde yaşam deneyimi edinen girişimcilerle de görüşmeler yapılmıştır. Samsun’un sınır kentlere daha uzak olması, İstanbul’a yakın

olmaması ya da Avrupa ülkelerine gidiş yönünde olmaması gibi gerekçelerle Samsun göçmenlerin çoğunlukla akrabalar, arkadaşlar gibi sosyal çevrelerinin yönlendirmesiyle yerleştiği bir kent olarak karşımıza çıkmaktadır.

Buraya bizden önce başka akrabalarımız yerleşmişti. Biz de onların Samsun'da yaşamaktan hoşnut olduklarını duyunca geldik. Eniştemler bizi arayıp, "Buraya gelin, burada çalışın, yaşayın," dediler. Biz de onların arkasından geldik. (G8, 28, Suriyeli, market sahibi)

Fukuyama (1998) toplumsal sermayenin önemli etmenlerinden biri olan güven ilişkilerinin toplumdan aile bağlarına kadar bütün toplumsal grupların içerisine gömülü olduğunu dile getirmektedir. Görüşülen etnik girişimciler Samsun'a yerleştikten sonra da kalabalık aileler olarak bir arada yaşamaya başlamışlardır. Bu durumun kısıtlı ekonomik sermaye sahipliğine ek olarak, başlıca gerekçelerinden birisi de yeni bir ülkeye gelmiş olmanın getirdiği güvensizliktir. Bunu gidermek için, görüşmeciler aileleriyle bir arada ya da onlara çok yakın evlerde oturma eğiliminde olduklarını belirtmişlerdir.

Türkiye'nin her kentinde sığınmacı, göçmen ya da mülteci sayısı eşit değildir. Bununla birlikte, göçmenlerin her kentin toplumsal yapısına uyumları değişkenlik göstermektedir. Aynı zamanda, kentlerin özelliklerine göre kenti deneyimleme biçimleri de birbirlerinden ayrılmaktadır. Buna ilişkin olarak, Karan, Çakır ve Kurtarır (2020) mültecilerle ilgili çalışmalarda mekânsal ayrımların göz ardı edilmesinin mültecilerin yaşam deneyimlerini anlamada eksikliklere yol açacağını ve mültecilerin sermaye biçimleri ve alan ilişkisinin net bir biçimde ortaya konulamayacağını vurgulamışlardır.

4.1.2. Göçmen Girişimcilerin Etnik Ağlarını Kullanmaları

Türkiye'ye kitlesel göç akınlarının gelmeye başladığı ilk yıllarda göçmenlerin büyük çoğunluğunun Türkiye'de henüz bir toplumsal ağ ya da sermayesi bulunmuyordu. İlk göçmenlerin Türkiye'ye yerleşmesi ve başka göçmenlerin de onları izlemesiyle kentlerin kimi bölgelerinde göçmen toplulukları yoğunlaşmaya başlamıştır. İlk göçmenleri izleyen başka göçmenler onlardan Türkiye'nin hangi kentlerinin hangi semtlerinde ve bu semtlerin hangi bölgelerinde yaşayabileceklerini öğrenmişlerdir. Bu bilgilerin öğrenilmesi toplumsal sermayenin önemini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, girişimci olma isteği taşıyan göçmenler akraba, arkadaş, aile üyelikleri gibi ilişkilerini işletme kurarken de etkin bir biçimde kullanmaktadırlar (Parin ve Kılıç, 2022).

Görüşülen on beş girişimcinin yalnızca bir tanesi mülteci tanımıyla T.C. Samsun Valiliği İl Göç İdaresi Müdürlüğü'ne yönlendirildiğini belirtmiştir. Geri kalan on dört görüşmecinin hepsi akraba ve arkadaş çevrelerinin, yani toplumsal sermayelerinin etkisiyle Samsun kentine göç ettiklerini söylemişlerdir. Girişimciler toplumsal sermayelerini yalnızca Samsun'a göç kararı alırken değil, aynı zamanda, ev ve işletme yeri bulmaya çalışırken de kullanmışlardır. Görüşmecilerin çoğundan ev ararken kimliksiz oldukları ve borçlarını ödeyebileceklerine güvence olarak gösterebilecekleri bir mal varlıkları olmadığı için, ev sahipleri kefil istemiştir. Bu ev ve işletme kiralama mal sahiplerinin kefil isteklerinin karşılanması yine, toplumsal sermaye sayesinde gerçekleşmiştir. Bir görüşmeci bunu şöyle açıklamıştır: “İş yerimle aynı sokaktaki evlerden birinde oturuyorum. Evi çok zor buldum. Kime gittiysem ev kiralamak için ‘Sen Iraklısın, Arapsın,’ dediler. Yabancıyım diye ev vermediler. Ev sahibiyle Irak’tan bir arkadaşımı kefil göstererek anlaştım” (G14, 53, Iraklı, market sahibi).

Çalışmada görüşülen işletmeciler akraba ve arkadaşlarını yalnızca, bu özellikleriyle tanımlamadıklarını, onların her birinin aynı zamanda müşterileri olduğunu belirtmişlerdir. Çevredeki başka göçmen esnaflarla tanışıklıkları ve kurdukları arkadaşlıkların da kendileri için yeni müşteriler oluşturduğundan söz etmişlerdir. Bu aktarımlar girişimcilerin toplumsal sermayelerini nasıl ekonomik sermayeye dönüştürdüklerini ortaya koymaktadır. Bir etnik işletmede ücretli olarak çalışma deneyimi edinen yabancı kişiler arasında sonradan bir araya gelerek, yeni etnik işletmeler kuran girişimciler de vardır. Bu durum da aynı biçimde etnik girişimcilerin toplumsal sermayelerini ekonomik sermayeye dönüştürebildiklerini göstermektedir. Örneğin:

Samsun’a geldiğim zaman bir Türk emlakçıda çalışmaya başladım. Şimdi bu işletmede ortağım olan Türk’le o emlakçıda birlikte çalışıyorduk. Bana miras gelince herkes (ortaya) para koydu, bu danışmanlık ofisini açtık. Emlakçı nedeniyle (zaten) arkadaşlık. Dükkânın resmi belgeleri hep onun üzerine kayıtlı, ama üç kişi ortağız. (...) İki Iraklı ve bir Türk ortağız. (Ama) dükkân Türk’ün üzerine kayıtlı. (G11, 40, Iraklı, danışmanlık ofisi sahibi)

Kişilerin toplumsal sermayeleri çeşitli zamanlarda ekonomik sermayeye dönüşebilir, çünkü toplumsal ilişkileri ve bağlantıları onlar için birer değişim değeri niteliği taşımaktadır (Parin ve Kılıç, 2022). Çalışma sürecinde görüşülen bir Suriyeli etnik girişimci Samsun’a yerleştiğinde, Suriyeli bir etnik işletmede aşçı olarak çalışmaya başladığını, ardından hem çalışanı olduğu işletmenin hem de Suriyeli

arkadaş çevresinin kendisini işletme açması için desteklediklerini, işletmeyi açma dönemi boyunca da kendisiyle sürekli ilgilendiklerini, hatta işletmenin eksikliklerini giderdiklerini belirtmiştir. Önceki örneklerle aynı biçimde bu örnek de göçmen kişilerin toplumsal sermayelerinin onların etnik işletme kurmalarında oldukça etkili olduğunu göstermektedir. Bu sayede toplumsal sermaye ekonomik sermayeye dönüştürülebilmektedir.

4.1.3 Göçmen Girişimcilerin Aynı Toplumsal Konumdakilerle Olan İlişkileri

Görüşülen etnik girişimcilerin büyük bir bölümü aynı sokakta girişimcilik yapmaktadırlar. Bütün girişimciler işyerlerinin bulunduğu sokaktaki başka yabancı ve Türk girişimcilerle iyi ilişkiler geliştirmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Etnik girişimciler ve az sayıdaki Türk girişimci aynı sokakta bir arada çalışmaktadırlar. Çalışma sırasında sokaktaki Türk bir çevirmenlik bürosuyla da görüşülmüştür. Bu büroda çalışan Türk bir çevirmen bu çalışma için kimi yönlendirmelerde bulunmuş ve çeviri desteği vermiştir. Büroya gelen çok sayıdaki göçmenle çalışanların sohbet ettikleri ve birbirlerinin günlük ve çalışma yaşamlarına ilişkin bilgileri olduğu görülmüştür. Genel olarak, hem Suriyeli hem de Iraklı etnik girişimciler çevrelerindeki başka girişimciler ya da ayrı işler yapan kişilerle sorun yaşamamaya çalıştıklarını vurgulamışlardır.

Saha çalışmasında etnik işletmelerin bulunduğu sokaklarda kartopu örneklem yöntemiyle bir esnaftan yola çıkarak başka esnaflara ulaşmaya çalışılmıştır. Bu örneklem alma sırasında etnik girişimcilerin kendi ulusundan olan etnik girişimcilerle görece daha çok iletişim içerisinde oldukları, ancak hem başka ulusal kökenlerden gelen etnik girişimcilerle hem de Türk girişimcilerle yoğun bir iletişim içerisinde olmadıkları görülmüştür. Görüşmelerde etnik girişimciler de geri kalan esnaf ve işyerleriyle iletişimlerinin iyi olmasını “hiç kavga etmemiş olmak” olarak tanımlamaktadırlar. Dil, bu iletişim eksikliğinde en büyük etkenlerden birisidir. Yalnızca anadili olan Arapçayı konuşabilen Araplar ve Türkçe konuşabilen Türk işletmeler arasında güçlü bir iletişim kurulamadığı görülmüştür. Öte yandan, Türkçe bilen Arap göçmenler ve Türk girişimcilerin görece daha güçlü bir iletişimleri vardır. Bununla birlikte, değişik ülkelerden gelen göçmenler arasında da yoğun bir birlik duygusu gözlemlenememiştir. Örneğin:

Bu sokakta 3 dükkân zaten benim. Yanımdaki dükkân bir abi var. Yeminli çevirmen kendisi... Yandaki diğer dükkânda da başka bir abi var. O da Türk'tür. İlişkilerimiz çok iyidir. Diğer yana doğru uzanan sokaktakiler hep Iraklıdır. Onlarla da ilişkilerimiz iyidir. Bu sokakta Suriyeli esnaf yok. Bir tane bakkal var, Suriyeli; o tek diyebilirim. Onunla da, yani görüştüğümüz kadar iyidir (G10, 29, Iraklı, danışmanlık ofisi sahibi).

Ancak ayrı toplumsal konumlardakiler arasında her zaman olumlu bir hava olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Çalışmada Suriyeli göçmenler konusunda danıştığım neredeyse bütün Türk esnaf “Bu sokağın hepsi Suriyeli, yanımız, ilerisi hep Suriyeli” diyerek bana bilgi verdiler. Ancak yönlendirdikleri bütün esnafın Iraklı etnik girişimciler olduğu ortaya çıktı. Bu yanlış etnik işletmeler ve Türk esnaf arasındaki iletişimsizliğin bir göstergesidir. Aynı zamanda, Iraklı bir işletmeci Türk bir işletmeciyle yaşadığı bir iletişim sorununu şöyle dile getirmiştir:

Herkesle Allaha şükür aramız çok iyidir. Bir kişi dışında... O da, sokağın biraz ilerisindeki Yahudi bilgisayarıcı. Onunla aramız iyi değil. Ne zaman zabıta gelse, dükkânın önüne çıkıp bizim dükkânı işaret ediyor. Oraya gidin diyor. Bizim usulsüz bir işimiz yok, ama sürekli bizi gösteriyor. Zabıta başka bir iş için geldiğini söylüyor, başka bir dükkâna gitmek istiyor, o ısrarla bizim dükkânı işaret ediyor. Onunla aramız iyi değil. Geri kalan herkesle, Türk olsun, Iraklı olsun, kim olursa olsun ilişkilerimiz süper maşallah (G11, 40, Iraklı, danışmanlık ofisi sahibi).

Samsun'da Suriyeli ve Iraklı etnik işletmeler arasında da güçlü bir iletişim olmadığı görüşmeler sırasında öğrenilmiştir. Etnik işletmelerin yoğun olduğu sokaklarda Suriyeli etnik işletme sayısı, Iraklı etnik işletme sayısına göre daha azdır. Kültürel sermayelerinin önemli bir parçası olan ortak dili konuşmaları nedeniyle, iletişim kurmaları daha kolay olmasına ve göçmen olmanın da bir aradılığı güçlendireceği görüşlerine karşın, göçmenlerin aralarında Türkiye'deki yasal konumları, ev alma, işletme açma, Türk yurttaşı olabilme gibi konularda ayrışmalarından da kaynaklanan olumsuz duyguların var olduğu gözlemlenmiştir. Buna ilişkin aşağıda iki alıntı verilmiştir.

Suriyeliler kolay yurttaşlık alıyorlar. Bize parayla yurttaşlık veriliyor; onlara parasız veriliyor. Biz bankaya para koyuyoruz, ona göre bize yurttaşlık veriliyor. Onlara aylık mı veriliyor, yoksa uzun süreliğine mi veriliyor bilmiyorum. Ama bizim yurttaşlık almamız, yerleşmemiz onlara göre çok daha güç. Biz işlerimizi para vererek hallediyoruz; onlara parasız! “Iraklılar ev alıyor, Iraklılar kredi çekebiliyor,” diyor, Suriyeliler. Onlar da kolay yurttaşlık alıyorlar. Onlar niye yapamıyorlar? (G11, 40, Iraklı, danışmanlık ofisi sahibi)

Bizde bir sıkıntı var. Biz ev alamıyoruz. Yalnızca, Iraklılar alabiliyor. Onlarda oturma izni var, bizde yok. (...) Yurttaşlık aldığımız zaman yeni dükkân da, yeni ev de alacağız. Şu an bunları alacak haklarımız olmadığı için, yeni işler de kuramıyoruz, ev de alamıyoruz. Iraklılar kendi adlarına dükkân açabiliyorlar, ev alabiliyorlar, çünkü onlarda oturma izni var, ama bizde yok. Bize kredi (de) vermiyorlar (G7, 43, Suriyeli, market sahibi).

Aynı ülkeden gelen göçmenler arasında daha yoğun bir iletişimin olmasında toplumsal sermayeye karşılık gelen arkadaşlık ilişkilerinin oldukça büyük bir etkisi vardır. Suriyeli girişimciler de Iraklı girişimciler de işletme kurarken, başka Suriyeli ve Iraklı girişimcilerden destek almışlardır. Etnik işletmeciler başka etnik girişimcilerle yapacakları işlemleri kolaylaştıracak olan yollara ilişkin edindikleri bilgi ve deneyimleri paylaşma eğiliminde olduklarını şu örneklerde olduğu gibi dile getirmişlerdir:

“Ben köşedeki lokantada çalışıyordum. Dediler ki ‘Gel sen de burada kendine bir iş yeri aç, kendi işini kur.’ Böyle arkadaşlarım sayesinde iş kurdum. ‘Bu usta iyi; ev verelim, bu usta iyi; iş verelim,’ dediler. Arkadaşlar aracılığıyla bu işyerini buldum” (G2, 45, Suriyeli, lokantacı).

“Market açmaya iznimizin olup olamayacağını başka işletmecilere sorduk. Onların tarif ettikleri yolları izledik. Resmi olarak üzerine kayıt yaptıracağımız kişiyle eniştem tanıştı, sonra da işlemleri yaptırdık,” (G8, 28, Suriyeli, market sahibi).

Samsun’da Çiftlik Caddesi çevresinde çok sayıda etnik işletme bulunmaktadır. Burada aynı ülkeden gelen etnik işletmecilerin daha çok iletişim içerisinde oldukları öğrenilmiştir. Buna karşın, Çiftlik caddesi yakınlarında olmayan mahallerde daha az sayıda etnik işletme bulunmaktadır. Bu nedenle, oradaki göçmen topluluklar arasında etnik girişimcilerin yoğun bir etkileşimleri olmadığı öğrenilmiştir. Şunun gibi: “Çevredeki esnafla aramız iyi... Bu sokakta hiç Suriyeli yok. O yüzden, Suriyelilerle anlaşıyoruz, anlaşıyoruz diyemem. Türklerle de yandaki abi, diğer yandaki abi, hepsiyle anlaşıyoruz. Birlikte yaşıyoruz. Sıkıntımız yok,” (G15, 23, Iraklı, danışmanlık ofisi sahibi).

Az sayıdaki etnik işletmeciler arasında daha çok iletişim olmasının nedeni yalnızca azınlık olmaları değil, aynı zamanda, birbirlerinden ayrı ürünler üretmeleri ve birbirlerinin müşterileri de olmalarıdır. Türkiye’de üretilen ekmekleri ve kimi başka ürünleri de tüketmemeleri nedeniyle birbirlerinin dükkânından daha çok ürün alışverişi yapmaktadırlar. Bu alışverişin de iletişimlerine olumlu etkisi olmaktadır:

Diğer işletmelerle ilişkilerimiz iyidir. Türklerle de, hemen yanımdaki Iraklı marketle de aramız iyidir. Hiç sorun yaşamadık. Eniştemin Türkçesi daha iyi olduğu için, birlikte oturuyoruz, sohbet ediyoruz, birbirimizin dükkânlarına girip çıkıyoruz. İlerideki Iraklı pideci den yemek söylüyoruz, ekmek alıyoruz. Onlar da, bizden alışveriş yapıyorlar. Buradaki herkesle aramız iyidir (G8, 28, Suriyeli, market sahibi).

Kısacası, etnik girişimcilerin kendilerinden ayrı toplumsal konumdakilerle ilişki kurabilmelerinin koşulları, dil, komşuluk ve karşılıklı alışverişken, aynı etnik kökenden gelmenin de bu ilişkileri kolaylaştırdığı görülmektedir.

4.2. Samsun'daki Göçmen Girişimcilerin Ekonomik Alanda Yer Edinmeleri

Pierre Bourdieu (1986) ekonomik sermayeyi anında ve doğrudan paraya dönüştürülebilir ve mülkiyet hakları olarak tanımlanan bir tür sermaye biçimi olarak tanımlamaktadır. Diğer sermaye türlerinin en temelde ekonomik sermayeden doğduğunu ancak yalnızca ekonomik sermaye ilişkileri üzerinden tanımlanamayacaklarını vurgulamaktadır. Göçmen girişimcilerin geçmiş iş deneyimleri, işletme açma sürecine yönelik bilgileri, çalışan seçimleri, ürün sağlama ağları ve banka-kredi işlemlerine erişimleri ekonomik sermayeyle birlikte öteki sermaye türleriyle de ilişki içerisindedir.

4.2.1. Girişimcilerin Suriye ve Irak'taki İş Deneyimleri

Yapılan görüşmelerde Samsun kentinde girişimcilik etkinliklerinde bulunan on beş etnik girişimciye Suriye ve Irak'taki geçmiş iş deneyimleri sorulmuştur. Görüşmeciler arasında Suriye ve Irak'taki işletmecilik deneyimini Türkiye'ye taşıyan girişimcilerin yanında Suriye ve Irak'ta hiç işletmecilik deneyimi olmadan Türkiye'de girişimci olma kararı almış olanlar da vardır. Samsun kentinde girişimcilik yapan on beş girişimcinin yedisinin Suriye ve Irak'ta girişimcilik deneyimi olduğu öğrenilmiştir. Görüşmecilerin geçmiş ve şimdiki iş deneyimleri Tablo 4.3.'te özetlenmiştir.

Tablo 4.3. Etnik Girişimcilerin Geçmiş ve Şimdiki İş Deneyimleri

Girişimci	Suriye ve Irak'taki Geçmiş İş Deneyimi	Türkiye'deki Girişimcilik Alanı
G1	Suriye'de Mermer Ustası	2. El Eşyacı
G2	Suriye'de Restoran İşletmeciliği	Lokantacı
G3	Suriye'de kasap	Kasap
G4	Suriye'de lokantacı	Lokantacı
G5	Suriye'de taksici	Market
G6	Suriye'de ayakkabı ustası	Market
G7	Suriye'de tatlı dükkânı sahibi	Market
G8	Suriye'de market sahibi	Market
G9	Suriye'de alışmıyor	Market
G10	Irak'ta öğrenci	Danışmanlık ofisi
G11	Irak'ta kıyafet mağazası sahibi	Danışmanlık ofisi
G12	Irak'ta avukat	Danışmanlık ofisi
G13	Irak'ta güvenlik görevlisi	Kebap restoranı
G14	Irak'ta akademisyen	Market
G15	Irak'ta öğrenci	Danışmanlık ofisi

Suriye’de kasaplık deneyimi olup Türkiye’de de aynı işi sürdüren, Suriye’de market işletmeciliği yapan ve aynı işi Türkiye’de de yapma kararı alanlar olduğu gibi Suriye’de tatlıcı dükkânı olup Samsun’da market açma kararı alan, yani değişik işler yapan girişimciler de vardır. Bu durum Suriye ve Irak’taki iş deneyimini Türkiye’ye taşıyanlar olduğu gibi, girişimcilik alanını değiştirerek, ayrı bir alanda girişimci etkinliklerde bulunan girişimcilerin de olduğunu göstermektedir. Örneğin, “Suriye Halep’te restoranım vardı. Aynı işi yapıyordum. Daha önce Suriyeli bir restoranda aşçı olarak çalıştım. Orada bir süre çalıştıktan sonra kendi iş yerimi açtım.” (G2, 45, Suriyeli, lokantacı) ya da “Aynı işi yapıyordum. Suriye’de de lokantam vardı. Bir sene boyunca bir Türk lokantasında çalıştım. Sonra kendi iş yerimi açtım. (G4, 49, Suriyeli, lokantacı) gibi.

Kimi girişimcilerse, Suriye ve Irak’ta hiç girişimcilik deneyimi olmadan Türkiye’de girişimci olma kararı almışlardır. Girişimciliğe yönelmelerine gerekçe olarak, Türkiye’de göçmenlerin çoğunlukla ucuz işgücü olarak çalıştırılmasını ve Suriye ve Irak’taki ekonomik sermayelerini Türkiye’ye taşıyabilmiş olmalarını sunmuşlardır. Ek olarak, yaşlılık ve hastalık gibi birtakım engeller nedeniyle de geçmiş iş deneyimlerini sürdüremeyecek olmalarını gerekçe olarak ileri süren etnik girişimciler de olmuştur.

Kültürel sermaye toplumsallaşma yoluyla elde edilen birikimlerin toplamı olarak tanımlanan bir kavramdır. Bourdieu kültürel sermaye kavramını ikiye ayırmaktadır. Kültürel sermayenin bir boyutunu onun planlı, programlı, yani bir amaç doğrultusunda uzman kişiler aracılığıyla verilen ve sonucunda bu eğitimi

bitirdiğinize ilişkin bir diploma, belge aldığınız “okul sermayesi” oluştururken, bir diğerini kişilere aileleri aracılığıyla aktarılan “miras alınan kùltùr sermayesi” oluşturmaktadır (Ünal, 2014).

Kùltùrel sermaye göç edilen ùlkelere aktarılması kolay olmayan bir sermaye biçimidir. Göçmenlerin kendi ùlkelerinde aldıkları diploma, sertifika gibi her türlü belge göç ettikleri ùlkelerde tanınmamaktadır ya da denklik sağlanamamaktadır. Bu nedenle, göçmen bir kişinin kendi ùlkesinde aldığı eğitim göç ettiği ùlkede kendi mesleğini yapmasına olanak tanımayabilir (Faist, 2003). Bunun sonucunda Suriye ve Irak’ta aldıkları eğitime uygun olarak avukatlık, akademisyenlik gibi meslekleri henüz yurttaşlık, eğitim denkliği gibi işlemlerin eksikliği nedeniyle Türkiye’de yapamayan kişiler danışmanlık ofisi açmak, market açmak gibi etnik girişimcilik etkinliklerine katılıp, meslek değiştirmişlerdir. Bir görüşmeci kendi açısından deneyimini şu biçimde açıklamıştır:

“Irak’ta akademisyendim. Üniversitede matematik dersleri veriyordum. Savaş nedeniyle ùlkeden çıkınca oradan diplomamı, akademik belgelerimi alamadım. Eğer alabilseydim, burada gider Ondokuz Mayıs Üniversitesi’ne başvururdum. Belgelerimi alamayınca burada bir üniversitede çalışamadım. İşletme açma kararı aldım.” (G14, 53, Iraklı, market sahibi)

4.2.2. İşletme Açmaya İlişkin Resmi İşlemlere Yönelik Deneyimleri

Göçmenler geçmişte kendi ùlkelerinde girişimcilik etkinliklerinde bulunsalar bile, bir başka ùlkede girişimci olma bilgileri yoktur. İşyeri açma ruhsatı edinme ve yapılması gereken başka resmi işlemler gibi konulara yönelik kùltùrel sermayelerinin olmaması, göçmenleri bu konularda bilgi ve deneyimi olan kişilere yönlendirmektedir. Bu başvuru alan kişilerin resmi işlemlerle ilgili bilgileri onların kùltùrel sermayesi olarak değerlendirilebilir. Danışmanlık ofisi açan, çevirmenlik hizmeti veren kişiler bunlar gibi kùltùrel sermayeleri aracılığıyla ekonomik sermaye de edinmektedirler (Karan, 2019).

Neredeyse bütün görüşmeciler Türkiye’de işletme açma girişimlerinin başlarında Türkiye’de nasıl işletme açabileceklerine ilişkin bilgilerinin, yani bu anlamdaki kùltùrel sermayelerinin olmadığını dile getirdiler. Görüşmecilere çalışma izni ve belediyeye ilişkileriyle ilgili sorular sorulduğunda bu konularda bilgisiz olduklarını belirttiler. Yalnızca bir Suriyeli girişimci işletmesini açmadan önce Türkçe bilen küçük çocuğunu yanına alarak, belediyeye gidip, işletme açmak için başvurduğunu belirtmiştir. Diğer girişimciler ise çoğunlukla kendilerinin işletme

açma izinlerini almak için belediyeye ya da herhangi bir kuruma başvurmadıklarını dile getirmişlerdir. İkinci el eşya satıcısı olan bir göçmen işletmesi sahibi işletmeyi açtıktan bir süre sonra belediye ekipleri tarafından nasıl bilgilendirildiğini şu sözlerle özetlemiştir: “Ben hiç belediyeye ya da başka bir yere gitmedim. Belediyeden zabıta geldiler. Ruhsat almanız gerekiyor dediler. Ben de yapılması gereken işlemleri yaptım,” (G1, 52, Suriyeli, ikinci el eşyacı).

Göçmenler açısından kayıtlı bir işletme açmanın önündeki en büyük engel çalışma izni almaktır. Bu nedenle, etnik girişimciler çalışma izni almak yerine, işletmeyi başka insanların adına açma yoluna gitmişlerdir. Öte yandan, Iraklı bir işletmeci kendi adına işletme ruhsatının olduğunu belirtmiştir. Bu ruhsatı nasıl edindiğini şöyle açıklamıştır:

Bu dükkânı açabilmek için çok uğraştık. Önce bir şirket kurduk. Sonra 100.000 TL sermaye koyduk, bankaya. Sonra beş Türk’ün burada çalıştığını gösterdik, sigortalı olarak. Ondan sonra Çalışma Bakanlığı’na çalışma izni almak için başvuru yaptık. Bir ay kadar sürdü, çalışma izninin çıkması. Sonra belediyeye gidip, işletme açma ruhsatı aldık ve işletmeyi açmış olduk. (G10, 29, Iraklı, danışmanlık ofisi sahibi)

On üç görüşmeciye, işletmelerini Türkler adına açmışlardır. Bir Iraklı işletmeci de işletmesini Türkiye vatandaşı da olan bir Suriyeli adına açtığını belirtmiştir. Böylelikle görüşülen girişimcilerden birinin kendi adına kayıtlı bir işletmesi, on üç girişiminin Türkler adına kayıtlı işletmeleri ve Iraklı bir işletmecinin Türk yurttaşı olan Suriyeli bir kişinin adına kayıtlı işletmesi olduğu öğrenilmiştir. Türk kişilerin ruhsatları aracılığıyla kayıt altına alınan bu işletmelerin gerekli işlemlerini de yine bu, çoğunluğu Türk olan kişiler yapmaktadır. Bu nedenle de göçmen işletmecilerin Türkiye’deki işletmeciliğe ilişkin gerekli yasal bilgileri oluşmamıştır. Yaman (2016) göçmenlerin aldıkları yerleşim ve çalışma izinlerinin onların toplumsal sermayelerini kullanmalarını ve küresel ölçekte genişletebilmelerini sağlayacağını dile getirmiştir. Ancak bu çalışma kapsamında görüşülen girişimcilerin yalnızca birinin çalışma izni alarak, işletme sahibi olduğu, geri kalanların izleyen örnekte olduğu gibi Türk yurttaşlarının ruhsatlarını kiralama yöntemine başvurdukları görülmüştür: “Belediyeye gidildi. Burada bir Türk adam vardı, bize ruhsatını kiraladı. Marketin resmi işlemlerini o yaptı, ama market bizim... Biz ona ruhsat için aylık para ödüyoruz. O bizim arkadaşımızdır. Samsun’da tanıştık, onunla. Yani belediyeye biz gitmedik, Türk adam gitti ve işlemleri o yaptı.” (G7, 43, Suriyeli, market sahibi).

Toplumsal sermaye kişilerin bir toplumun üyeleri olmalarından doğan görevleri ve sorumlulukları olarak karşımıza çıkabildiği gibi, aynı zamanda da, kişiler arası güven ilişkileri olarak da cisimleşebilmektedir (Nahapiet ve Goshal, 1998). Girişimcilerin ruhsatlı kişilerle nasıl tanıştıkları kendilerine sorulduğunda toplumsal sermaye kavramı karşımıza çıkmaktadır. Samsun'un kimi yerlerinde yoğunlaşan etnik işletmelerde herkes aynı yöntemle işletmesinin kaydını oluşturduğu için, girişimci olmak isteyen kişiler arasında bu yönde bir bilgi alışverişi olduğu öğrenilmiştir. Girişimci kişiler başka etnik işletmelere giderek, işletme açmaya yönelik bilgi aldıktan ve kendileri için ruhsat kiralayabilecek kişileri öğrendikten sonra işletme açmaktadırlar. İşletme açmak isteyen kişiler kendileri gibi etnik girişimci olan başka kişilerin sözlerine ve deneyimlerine güvenerek, hem girişimlerini nasıl yöneteceklerini öğrenmiş hem de ruhsatı bulunan bir kişiyle iletişime geçmek için yardım almışlardır. Bütün bu yardımlaşmalar da toplumsal sermayenin etnik girişimciler arasındaki önemine dikkat çekmektedir.

Ruhsat kiralama, yani ruhsat için düzenli ücret ödeme konusunda kimi girişimciler ruhsatı olan kişilerle ortak olmaya yönelmişlerdir. Örneğin, Iraklı bir danışmanlık ofisi sahibi işletmede üç kişi ortak olduklarını belirtmiştir. İki ortağın Iraklı, bir ortağın da Türk olduğunu ve işletmenin kaydının bu Türk ortağın adına olduğunu dile getirmiştir.

4.2.3. Göçmen Girişimcilerin İşletmeleri İçin Çalışan Seçimleri

Samsun'daki etnik girişimlerin küçük-orta ölçekli etnik işletmeler olduğu görülmektedir. Çalışmaya katılan on beş etnik girişimcinin işletme ortaklarının dışında, ücretli olan bir ya da birkaç çalışanları olduğu görülmüştür. Etnik işletmelerin çalışanları genellikle yetişkinlerden oluşurken, kimi işletme çalışanlarınınsa, çocuk olduğu öğrenilmiştir. Çocuklar genelde aile üyelerinin işletmelerinde ücretsiz ve düzensiz birer çalışan olarak görülmektedir. Öte yandan, bütün yetişkin çalışanlar düzenli maaş alan kişilerden oluşmaktadır. Buna karşılık, etnik işletmelerde çalışanlar ağırlıklı olarak kayıtsız çalışanlardır. Görüşmelerde aşağıdaki örnekte olduğu gibi çalışanlara düzenli maaş ödemesi yapıldığı, ancak sigorta, vb. işlemlerinin yapılmadığı bilgisi elde edilmiştir:

Yanımda çalışan herkesin çalışan olarak kaydı yok. Kayıtlı, kayıtdışı toplam dokuz kişi yanımda çalışıyor. Hiçbirinin kaydı tam diyemem. Yanımda çalışan beş Türk var. Onların sigortalarını ödüyorum. Şirket kurarken, bankaya 100.000 lira para yatırmam ve Türk çalışan çalıştırmam söylendi. Bu koşulları yerine

getirince, şirket kurup, işletmemi kendi üzerime kaydettirebildim (G10, 29, Iraklı, danışmanlık ofisi sahibi).

Göçmenler göç ettikleri ülkelerde genellikle toplumsal tabakanın en alt basamağına yerleşmektedirler. O ülkenin işgücü piyasalarında insanların pek de çalışmak istemediği işlerde çalışmaya başlarlar. Bu ve bunun gibi olumsuzluklar göçmen topluluklarda topluluk içinde dayanışma ve birlik duygularını uyandırır (Waldinger vd., 1990). Çalışmada görüşülen etnik girişimcilerin bir ücret karşılığı çalıştırdıkları kişilerin genelde yine kendileri gibi Suriyeli ve Iraklı kişiler oldukları görülmüştür.

Bu dükkanda üç tane ücretli çalışmamız var. Akraba değiliz. İş arayan üç kişiyi işe aldık. Türk birini çalıştırmayı düşünürüm. Müşterilerim Iraklılar ve Suriyeliler... Türk gelen de oluyor arada, ama o kadar çok da değil. Müşterim Arap, çalışanlarım da Arap... (G13, 45, Iraklı, lokantacı).

Tolciu'ya göre (2011), etnik girişimcilerin çalışanlarını mülteci, göçmen ya da sığınmacı kişilerden seçmelerinin nedeni yalnızca, ortak dili konuşmak değildir. Bunun yanında, birçok durumda sınırlı bütçe, ücretli çalışan arama ve bulmanın güçlüğü ve aile üyeleri, akraba ve aynı etnik kökenden gelen kişileri çalıştırmanın işletmenin yararına olduğu düşüncesi gibi gerekçeleri olduğu görüşü egemendir. Aynı etnik kökenden gelen ücretli çalışanlara yasalara uygun bir biçimde, sigortalama, kayıt etme işlemleri uygulanmamaktadır. Aynı biçimde, çalışanlar aile üyesi, akraba gibi kişinin toplumsal çevresini oluşturanlar olduğunda bu kişiler gerçek bir çalışan olarak değerlendirilmemektedir.

Bu çalışma kapsamında görüşülen girişimciler ücretli çalışanlarını aynı etnik kökenli kişilerden seçme gerekçelerini Tolciu'nun (2011) saptamalarına ek olarak, Türkiye'nin politik konularda karışık bir ülke olduğunu düşünmeleri ve her an kendilerine karşı bir tehlikenin oluşabileceği kaygılarıyla açıklamışlardır. Bir görüşmeci bu çekinceyi şöyle dile getirmiştir: "Türk çalışan alabilirdim, ama şu an Türklerle yabancıların arası iyi değil. Genel politik nedenlerle araları iyi değil. O yüzden, Türk birisiyle bir arada çalıştırmak istemem." (G12, 29, Iraklı, danışmanlık ofisi sahibi).

Öte yandan, kimi etnik girişimcilerin farklı etnik kökenden gelen kişilerle çalışma deneyimleri vardır. İki Iraklı girişimciden biri bugün hâlâ beş Türk çalışanla bir arada çalışmaktadır. Öteki Iraklı girişimci de daha önceden bir arada çalıştığı Türk çalışanın askerlik gerekçesiyle işten ayrıldığını belirtmiştir. Aynı etnik

kökenlere ilişkin değinilmesi gereken bir diğer boyut değişik ülkelerden gelen göçmen toplulukların da bir arada çalışma deneyimleri olabilmesidir. Örneğin, bir Suriyeli lokanta işletmecisinin beş çalışanın hepsi Iraklı kişilerden oluşmaktadır. Bu kişilerle ortak dili konuşmanın, her iki yanın da göçmen olup, ülkede yabancı konumunda bulunmasının göçmen topluluklar arasında dayanışmayı ortaya çıkardığı söylenebilir. Örneğin:

Yanımda beş kişi çalışıyor. Hepsi Iraklı... Hiçbiriyle akrabalık ilişkimiz yok. Hepsi aylık karşılığı çalışıyor. Burası lokanta... Ben kasada duruyorum. Onlar yemekleri yapıp, hizmet ediyorlar. Aileden, akrabalarından işletmemde çalışan yok. Bizden önce buraya eniştemler yerleşmişti, tek akrabam da o zaten, Samsun'daki. Iraklıları, çalışana gereksinimim vardı, çevreden sorarak buldum; işe aldım. Sorunumuz yok, çalışıyorlar. (G4, 49, Suriyeli, lokantacı)

Bu Suriyeli girişimcinin aile üyesi ve akrabası olan çalışanı yoktur. Ancak çalışanlarını çevredeki başka esnaflara ve arkadaş çevresine sorarak bulmuştur. Arkadaşların, tanıdıkların bunun gibi önerileri toplumsal sermayenin etkin bir biçimde kullanılmasının sonucudur.

4.2.4. Göçmen Girişimcilerin Ürün Sağlama (Tedarik) Zincirleri

Görüşülen on beş etnik işletmeciden dört Iraklı girişimcinin danışmanlık ofisi olduğu için, işletmeleri için herhangi bir ürün alımı yapmadıklarını dile getirdiler. Geri kalan market, lokanta, kasap, ikinci el eşyacı gibi girişimciler işletmeleri için sık sık ürün alımı yapmaktadırlar. Ürün sağlamada market işletmecileri göçmen kişilere daha yoğun bir hizmet verdikleri için, Türk marketlerin ürün sağlama zincirlerini izlemediklerini belirtmişlerdir. Market ürünleri incelendiğinde, satılan etiketli ürünlerinin hepsinin üzerinde Arapça açıklamalar olduğu görülmüştür. Genelde Arap müşterilere hizmet verdikleri için, uygun olabilecek ürünleri üreten fabrikalardan gelen toptancılardan aldıklarını söylemişlerdir. Bu ürün sağlama düzeneğinde Türk ve Suriyeli aracılardan etkin olduğunu belirtmişlerdir. Buna ilişkin birkaç görüşmeci şu bilgileri vermiştir: “Bu markette sattığım ürünler İstanbul’da bir fabrikadan geliyorlar. Yabancıların alacağı ürünler bu biçimde üzerinde Arap alfabesiyle yazılı olarak üretiliyor. Biz oradan satın alıyor ve burada satıyoruz,” (G9, 58, Suriyeli, market sahibi); “Ürünler Mersin, Gaziantep ve İstanbul’dan fabrikalardan geliyor. Bu kentlerde Arap ülkelerine götürmek için ürünler üretiliyor. Bize de bu fabrikalardan toptancılar geliyor. Biz de onlara siparişlerimizi veriyoruz. Toptancılar Türk kişiler...” (G6, 35, Suriyeli, market sahibi) ve “Dükkânın ürünleri Gaziantep’teki

fabrikalardan geliyor. Türk araçlar da var, Suriyeli araçlar da var,” (G14, 53, Iraklı, market sahibi).

Lokanta işletmecilerinin başka kentlerden değil, daha küçük ölçekli bir biçimde, Samsun içerisinde alışveriş yaptıkları öğrenilmiştir. Bu alışverişte alacakları ürünlere göre alışveriş yapacakları kişilerin değiştiğini şunun gibi belirtmişlerdir: “Kimi malları pazardan alıyorum. Domates, biber filan gibi kimi ürünleri Türk bir manavdan alıyorum. Baharat gibi gereken kimi ürünleri Çiftlik Caddesi’ndeki Iraklı bir baharatçıdan alıyorum. Et, tavuk gibi ürünleri (yine) bir Türk’ten alıyorum. (Ama) Nohut gibi bakliyatları Iraklı birisinden alıyorum,” (G2, 45, Suriyeli, lokantacı).

Görüşme yapılan bir etnik girişimci, Türkiye’ye yerleşmeden önce, Irak’taki işletmelerinde Türklerle ticaret, giysi alışverişi yaptıkları için, daha öncesine dayanan bir tanışıklıkları olduğunu dile getirmiştir. Şu an danışmanlık ofisi sahibi olduğu için, ürün almadığını, ancak bu tanışıklıkların onun toplumsal yaşamına olumlu etki ettiğini ve bu işlere yönelmek isteyen insanları da, bu Türk araçlara, ticaret yapan kişilere yönlendirdiğini belirtmiştir. Bu durum geçmişten gelen toplumsal sermayenin gidilen ülkede tanınma, saygınlık ve güce ilişkin simgesel sermayeye ve iş ilişkileri üzerinden de ekonomik sermayeye dönüşmesine örnek gösterilebilir.

4.2.5. Göçmen Girişimcilerin Bankacılık ve Kredi İşlemlerini

Kullanmaları

Suriyeliler Türkiye’deki yasal konumları nedeniyle, banklara belirli bir mal varlığı gösteremedikleri için, banka müşterisi olamamaktadırlar. Girişimci olmak isteyen göçmenler kendi ülkelerinden getirdikleri ekonomik sermayelerinden yararlanmak ve bu yolla işletme açmak zorundadırlar (Parin ve Kılıç, 2022).

Görüşülen dokuzu Suriyeli ve altısı Iraklı olan işletmecilerin hepsi banka müşterisi olma ve kredi kullanma gibi olanaklardan yararlanmanın yalnızca, Iraklılara verilen bir hak olduğunu ve Suriyelilerin yasal tanımlamalarından kaynaklı olarak, banka müşterisi olamayacaklarını dile getirmişlerdir. Bu durumun kamu bankası ve özel bankalarda ayrı işlediğini belirtmişlerdir.

Banka-kredi işlemleri karşısında görüşülen işletmeciler arasında üç ayrı görüş olduğu görülmüştür. Kimi işletmeciler banka-kredi işlemlerini “haram, kesinlikle yapılmamalı” diye tanımlarken, kimi işletmeciler “ben bankaya gitmem, ama isteyen

gitsin” biçiminde konuya yaklaşmaktadır. Kimi işletmeciler de, kendilerine yabancı olmaları gerekçesiyle bir sorun çıkarılmadığı durumlarda banka müşterisi olma ve kredi alma olasılığına oldukça olumlu bakan kişilerdir.

Bir işletme daha almak istiyorum. Bu dükkân küçük; başka dükkânlar da almak istiyorum, ama durumum şu an yeni yerler alacak kadar iyi değil. Bankalardan kredi çekemiyoruz, yabancı olduğumuz için. Kredi olanağı verilse, kullanmak isterim. Ancak yabancı olduğumuz için, bize “Kredi çekemezsiniz,” diyorlar. (G3, 30, Suriyeli, kasap)

Suriyeli işletmeciler ülkedeki konumları gereği banka müşterisi zaten olamazken, Iraklı kimi etnik işletmeciler banka müşterisi olmak istemediklerini, başka Iraklı etnik girişimcilerse, bu olanaklardan şu an yararlandıklarını dile getirmişlerdir. Buna karşılık, banka müşterisi olan Iraklı etnik girişimciler dinsel nedenlerin yanında Türkiye’deki yaşantılarının henüz kesinlik kazanmaması, yani burada kalıcı olup olmadıklarını bilmemeleri gibi gerekçelerle banka müşteriliklerini yalnızca, banka hesaplarına kendi koydukları paralarını harcayarak, sürdürdüklerini ve kredi kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Örneğin: “Banka hesap kartım var. Türkiye’de durumumuz belli değil daha; o yüzden, kredi kullanıp, işletme büyütmeye, ev alma işleri yapmadım. Kendi paramı harcıyorum” (G12, 29, Iraklı, danışmanlık ofisi sahibi)

Başka bir Iraklı girişimciyse, Türkiye’de işyeri açarken işletmesini kendi adına kaydettirmek istediği için, Türkiye’de bir şirket kurduğunu ve bu nedenle, banka müşterisi olmak zorunda kaldığını ve oraya belirli bir miktar para koyması gerektiğini dile getirmiş ve banka müşterisi olmasının kendi seçimi olmadığını su sözlerle belirtmiştir: “Bankalarla aram iyi: kredi kartım var, İş Bankası kartım var. Limitli 15.000TL’ye kadar kredi kullanabiliyorum. Bu şirket sahibi olmamdan kaynaklanıyor. Yabancı olduğum için, normalde bankalar kredi vermez, ama ben şirket açtığım için, şirket sahiplerine kredi kartı veriliyor. Bana da verdiler,” (G10, 29, Iraklı, danışmanlık ofisi sahibi)

Özetle, göçmen girişimcilerin ekonomik sermayelerini ellerinde tutma yöntemleri etnik kökenlerine bağlı olarak ülkedeki yasal konumlarına, burada şirket kurup kurmadıklarına ve kültürel *habitus*larına göre değişiklik göstermektedir.

4.3.Samsun'daki Göçmen Girişimcilerin Kültürel Habituslarının Çalışma Alanındaki İzdüşümleri

Kültürel sermaye bir tür bilgi sermayesi olarak tanımlanmaktadır. Kültürel sermaye toplumlarda yüksek değerlere ilişkin bilgi ve beceriler olarak tanımlanmaktadır. Bu beceriler arasında eğitim ve dil becerileri gibi çalışma boyunca odaklanılmış olan kültürel sermaye öğeleri de bulunmaktadır (Bourdieu, 1986). Dil becerileri ve girişimcilerin etnik kimlikleri göçmenlerin işgücü piyasalarına girişimci olarak katılımlarında da girişimciliği sürdürmelerinde de oldukça etkilidir.

4.3.1. Göçmenlerin Etnik Kimliklerinin Girişimci Etkinliklerine ve Yaşantılarına Etkileri

Görüşülen etnik girişimcilerin hepsi ev ve işyeri bulma çabaları sırasında ev ve dükkân sahiplerinin kendilerinden ön ödeme, güvence ve gerektiğinde borçlarını üstlenecek kimse gibi isteklerde bulunduklarından söz etmişlerdir. Görüşülen girişimciler bu isteklerin yerli insanlar için de, bir mekânın kiralanmasında gerekebilecek uygulamalar olduğunu bildiklerini, ancak kendi durumlarında yalnızca, yabancı oldukları gerekçesiyle, bir yerine iki aylık ön ödeme, borçları üstlenecek yabancı değil, Türk bir kimse gibi ek isteklerde de bulunduğunu belirtmişlerdir. Bu durumların onların hem ev hem de işyeri bulma çabalarını güçleştirdiğini söylemişlerdir.

Kimlik çıkartmak zordu. Dükkân tutarken de, ev tutarken de güçlükler yaşadım. Emlakçıya gittim. “Evi yabancıya vermiyorum,” dediler. Kimlik yok. Kefil bulmamı istediler. Türk bir komşu, arkadaş kefil olmak zorunda kaldı. Kefil olan bir Türk gösterince, evi tutabildim. Bunlar çok zor işlerdi. (G3, 30, Suriyeli, kasap)

Ayrıca girişimcilik etkinliklerine başladıktan, yani işletmelerini açtıkları günden beri yoğun bir zabıta denetimiyle karşı karşıya kaldıklarını belirtmişlerdir. Zabıtalardan çok sık işletmelerine gelerek, belgelerini ve ürünlerini denetlediklerini söylemişlerdir. Öte yandan, zabıtalardan Türk dükkânlarına onların işletmelerine geldiği denli sık gitmediklerini gözlemlediklerini dile getirmişlerdir.

Etnik kimliklerinin onların gündelik ve çalışma yaşamlarına etki etmesinin ötesinde, Türkiye’deki yasal sınıflandırmaların onları yabancı olma durumundan da uzaklaştırıp, kendi aralarında da gereğinden çok böldüğünü belirtmişlerdir. Suriyeli görüşmeciler “İraklılar ev alıyor, Suriyeli’ye ev yok” diye yakınırken, Iraklı göçmenlerse, “Suriyelilere yurttaşlık veriliyor, Iraklılara verilmiyor”

diyeabilmektedir. Iraklı göçmenler Suriyelilerin Türkiye’de ücretsiz olarak yurttaşlık alıp işletmelerini kendi adlarına kaydedebilmelerine karşılık, kendilerine ücretsiz vatandaşlık verilmediğini, Türk devletinin kendilerinden yüklü bir miktar parayı bankaya yatırmalarını istediğini belirtmişlerdir. Öte yandan, Suriyeli göçmenler Iraklıların Türkiye’den ev satın alabildiklerini, ama Suriyelilere ev satışının olmadığını ve kirada oturmak zorunda kaldıklarını söylemişlerdir. Erbaş (2019) göçmenlerin göç ettikleri ülkelerde aynı ülke ve kentlerden geldiğinde, aralarında hemşerilik bağı oluştuğunu dile getirmiştir. Ancak ayrı ülkelerden gelen kişiler ekonomik koşullarının aynı olması ve toplumsal olarak dışlanmaları nedeniyle, ortak mahallelerde yoğunlaşırken, bu göçmen topluluklarının göçmen mahallerinde bir arada yaşamalarına ve yan yana işletmelerde bir arada çalışmalarına karşın kendi içlerinde de beklenen ölçüde bir göçmen ilişkisi olmadığı anlaşılmaktadır.

4.3.2. Göçmenlerin Dil Becerilerinin Etnik Girişimciliğe Etkileri

Dil becerileri kültürel sermayenin önemli bir bölümünü temsil etmektedir. Bourdieu’nün habitus kavramının toplumsal deneyimlerimizle ilişkili olarak tanımlanmasının yanında, bilinçlerimizdeki dil becerileri ve etnisite gibi ortaklıklar üzerinden süreklilik kazanan eğilim ve yatkınlıklar olarak tanımlanmaktadır (Palabıyık, 2011). Hem Suriyeli hem Iraklı göçmenlerin anadili Arapçadır. Arapça dışında kimi girişimciler İngilizce de bildiklerini belirtmişlerdir. Bir görüşmeciyse, dört dili akıcı bir biçimde konuşabildiğini belirttiyse de, Türkçe bunlardan biri değildir. Bu çalışmada çevirmen aracılığıyla görüşülen girişimciler ya hiç Türkçe bilmiyor ya da çok az Türkçe biliyorlardı.

Dil becerileri ve ortaklıklarının girişimcilerin etnik girişimlerinde önemli bir yeri vardır. Girişimci olma kararı vermesinin ardından, işletme açma işlemlerini gerçekleştirmek isteyen bir girişimci İlkadım Belediyesi’ne Türkçe bilen çocuğuyla birlikte başvurmuştur. Aynı biçimde, T.C Samsun Valiliği İl Göç İdaresi Müdürlüğü’nde Samsun’da yaşadığına yönelik kayıt oluşturma işlemleri için başvuran bazı göçmen girişimciler dil ortaklığı olmaması nedeniyle iletişim kurmada sıkıntı yaşadıklarını dile getirmişlerdir.

Türk yurttaşlığım yok. Göç İdaresi’nde derdimizi anlatırken çok zorlandık. Belediye işleri çok güç, ev bulmak, aramak çok güç işler... Zaten en çok da, Türk ortağı bu yüzden istedik. Türkiye’de yabancı olarak işleri halletmek çok güç... Türk ortak her türlü işi, Türk olduğu için biliyor, daha rahat

hallediyor. İşlerde de öyle: müşterilere bir işlerini en kolay nerede nasıl çözerler, kime gitmeleri gerek, hemen anlatabiliyor. Yabancı insan olarak her işi nerede kolay çözeceğini bilmek zor, ama ortağımız biliyor. Örneğin, kefil işleri oluyor. Kefiliniz varsa işinizi yapıyorlar. Kefil varsa, ev veriyorlar. Kefil yoksa, yok diyorlar. Türk ortağımız işlerimize kefil oldu. Onun sayesinde her türlü işimizi yapabildik. (G11, 40, Iraklı, danışmanlık ofisi sahibi)

Girişimciler için dil ortaklığının en büyük getirisi yalnızca iletişim değildir. Dil becerileri aynı zamanda, etnik girişimcilerin müşterilerinin kimler olacağının da önemli bir göstergesidir. Türk müşterilerinin çok az sayıda olmasının tek nedeni Türkçe bilmemeleri değilse de, dükkânlarına Türk müşteriler girdiğinde iletişim kuramadıkları için, bir daha aynı kişilerin kendilerine gelmediğini gözlemlemişlerdir. Dil ortaklığının müşterilerinin yalnızca kendi ülkelerinden gelen insanlardan değil, aynı zamanda, başka ülkelerden Türkiye'ye gelmiş göçmen kişilerden de oluşmasına katkı sağladığından söz eden girişimciler de olmuştur. Danışmanlık ofisi ve lokanta gibi etnik girişimlerin hemen hepsinin, dağılımları eşit olmamakla birlikte, Mısır, Irak ve Suriye gibi Arapça'nın konuşulduğu ülkelere gelen müşterileri olduğunu belirtmişlerdir.

Müşterilerim hep buralarda yaşayan Iraklı ve Suriyeli kişiler... Türk müşterilerim de var, diyemem. Ben zaten Türkçe bilmiyorum. O yüzden, iletişim kurmak güç oluyor. Bir ürünü gösteren ve parasını uzatan olursa, el işaretleriyle anlaşıyorum. Ancak Türk müşterim yok. (G9, 58, Suriyeli, market sahibi).

Buna karşın, Baycan Levent ve Kundak (2006) İsviçre'nin Cenevre kentinde Türk girişimcilerle yaptıkları görüşmelerde etnik işletmeci olan Türk girişimcilerin müşterilerinin kendileri gibi yabancı değil, Cenevre kentinin yerlileri olduğunu öğrenmişlerdir. Bu durumu araştırmacılar etnik zincirlerin kırılması ve başarılı bir etnik girişimcilik örneği olarak nitelendirmişlerdir. Ancak bu çalışma kapsamında görüşülen Suriyeli ve Iraklı etnik girişimciler müşterilerinin çok büyük oranda kendileri gibi yabancılardan oluştuğunu ve bunun Türk müşteri edinebileceklerine olan inançlarını azalttığını belirtmişlerdir. Ayrıca göçmenlerin kendi ülkelerine dönmelerinin kendi müşterilerinin zaman geçtikçe daha da azalacağı kaygısına yol açtığını belirtmişlerdir.

Bu araştırmada yetişkin etnik girişimcilerin Türkçe öğrenme isteklerinin olmadığı gözlemlenmiştir. Buna karşılık, otuz yaş altındaki etnik girişimcilerin iyi düzeylerde Türkçe bildikleri anlaşılmıştır. Otuz yaş üstü etnik girişimcilerse, Türk ortaklar ve çalışanlar ya da Türkçe bilen çocuklara yardım için başvurumaktadırlar.

Çocukların dil becerileri ve Türkiye’de sürdürdükleri eğitimleri bütün aileleri için önemli bir kültürel sermaye kazanımı olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun nedeni çoğu zaman küçük yaşlardaki çocukların hafta sonu ya da okul çıkışı gibi zamanlarda aile işletmesinde aile büyüklerine çalışıyor ve yardım ediyor olmasıdır. Etnik girişimciler işletmelerine gelen Türk müşterilerle çoğu zaman Türkçe bilmedikleri için iletişime geçemezler. İşte bu gibi anlarda Türk müşterilerle iletişim kurma görevini işletmecilerin Türkçe bilen çocukları ya da torunları üstlenmektedir.

Çocuklar göçmen ailelerin yeni yaşam alanlarına toplumsal ve ekonomik uyum sağlamalarında önemli birer öznedirler. Etnik işletmelerde fiziksel emeklerinin kullanılmasının yanında, kültürel sermayeleri de etnik girişimciler için oldukça değerlidir (Song, 1999). Türkiye’de eğitimlerine başlayan ya da eğitimlerini sürdüren ve Türkçe bilen ya da en azından, anlayan çocuklar müşterilerle aileleri yerine iletişime geçmektedir (Karan, 2019). Çocuklar göçmen aileleri için zorunlu fiziksel emek gücü işlevi görmelerinin yanında, aynı zamanda, Türk müşterilerle iletişime geçerek, alışverişin yapılabilmesini sağlayarak, ekonomik sermayenin ortaya çıkmasına yol açmaktadırlar. Örneğin:

Şimdi burada benim en küçük çocuğum on iki yaşında... Neredeyse iki-üç yaşındayken, Türkiye’ye geldi. Türkçesi çok iyi! Burada benimle çalışan oğlum da Türkçeyi çok iyi konuşuyor. Onlarla birlikte çalışıyorum. Türkçe konuşması için bir çalışana gereksinimim yok. Gelen Türk müşteri pek olmuyor. Bu sokakta Iraklıların ve bizim dükkânlarımız var, ama eğer gelen olursa da, oğlum onlarla konuşuyor, satış yapıyor. (G7, 43, Suriyeli, market sahibi)

Toker ve Kozak (2020) göçmenlerin göç ettikleri toplumların kültürel sermayelerini edinmeye eğilimli olduklarını belirtmişlerdir. Özellikle, turizm gibi alanlarda, gidilen ülkenin dilinin öğrenilmesi oldukça önem taşımaktadır. Bu yazarlar yetişkin göçmenlerin gittikleri ülkelerin dil ve eğitim gibi kültürel sermayelerini edinecek zamanı ya da becerisi olmadığı durumlarda en kısa sürede çocuklarına bu kültürel sermayeyi edindirmek için onları yönlendirdiklerini dile getirmişlerdir. Ancak bu çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde kendileri Türkçe bilmemelerine karşın, Türkçe bilen ya da anlayan çocukları olduğunu belirten girişimcilere ek olarak, okul çağındaki çocuklarının Türkçe bilmediklerini ve öğrenmediklerini belirten görüşmeciler de olmuştur. Bunun ana nedeninin çocuklarının Türkiye’deki devlet okullarındaki eğitim alanına katılmamaları olduğunu söylemişlerdir. Samsun’da yedi tane özel Arap okulu olduğunu ve çocuklarının eğitimlerini bu okullarda Arapça dilinde aldıklarını belirtmişlerdir. Bu görüşmeciler çocuklarını

Türkiye'deki devlet okullarına, yalnızca, Türk öğrencilerce değil, aynı zamanda, Türk öğretmenlerce dışlanacakları kaygısıyla göndermemişlerdir.

4.3.3. Göçmen Girişimcilerin Kendi Ülkeleri ve Türkiye'de Girişimciliği Karşılaştırması

Etnik girişimcilerden kendi ülkeleri ve Türkiye'de girişimcilik deneyimlerini değerlendirmeleri istendiğinde, bütün etnik girişimciler ilk olarak, Türkiye'de ekonomik kazançlarının kendi ülkelerindeki kazançlarına göre oldukça düşük kaldığını belirttiler. Karşılığında istedikleri düzeyde bir ekonomik kazanç elde edememelerine karşın, Türkiye'de kendi ülkelerinden daha uzun saatler çalıştıklarını, ürün sağlamada daha büyük güçlüklerle karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Ekonomik kazançlarının düşük kalmasının toplumsal yaşamlarını, psikolojilerini ve aile yaşantılarını olumsuz etkilediğini vurgulamışlardır.

Görüşülen etnik girişimciler Suriye ve Irak'taki geçmiş girişimcilik etkinliklerini Türkiye'dekiyle karşılaştırdıklarında daha çok yakın zamandaki deneyimlerini paylaşma eğiliminde olmuşlardır. Örneğin, Suriye ve Irak'taki savaşlar nedeniyle ülkelerindeki terör tehdidi, su ve elektrik yoksunluğu gibi sorunlarla karşılaştırıldığında daha az kazandırsa da, Türkiye'de girişimci olmayı yeğleyeceklerini belirtmişlerdir.

Güvene dayalı ilişkiler her türlü sermayenin önemli bir ön koşuludur. Kişilerin ailelerine, toplumlarına ve yaşadıkları ülkedeki devlet düzenine olan güvenleri onların toplumsal yaşamlarını önemli ölçüde etkilemektedir (Gelekçi ve Meçik, 2021). Göçmenlerle yapılan görüşmelerde kendi ülkelerindeki iç karışıklıkların sürmesi nedeniyle orada güvenli bir yaşam alanları olmadığını, ama Türkiye'de kendilerini güvende gördüklerini dile getirmişlerdir. Örneğin, Iraklı bir işletmeci Irak ve Türkiye'yi şu yönleriyle karşılaştırmıştır:

Irak'ta ve Türkiye'de iş yapmak çok farklı... Türkiye'de çalışmak daha iyi... Irak'ta elektrik yok şu an, su yok. Devlet yok. Türkiye'de her zaman elektrik var, su var, güvenlik var. Türkiye'de her şey temiz... Buradaki Iraklılar temiz insanlar... (...) Orada kendine güvenemiyorsun. Burada (...) kendini güvende hissediyorsun (G14, 53, Iraklı, market sahibi).

Öte yandan, etnik girişimciler kendi ülkelerinde sokaktaki herkesin olası müşteri niteliği taşıdığını, ancak burada herkesin onlar için müşteri olamayacağını belirtmişlerdir. Türkiye'de Türk müşterilerinin olmaması onların girişimleri için oldukça az sayıda insana hizmet etme anlamına geldiği için, sıkıntıda olduklarını

vurgulamışlardır. Bunun yanında, il göç idarelerinin geçmiş yıllara göre çok daha az sayıda insana oturma izni vermesi ve bu nedenle, pek çok yabancınn Türkiye’den ayrılmak zorunda kalmasının onların etnik işletmelerini müşteri kitlesi açısından olumsuz etkilediğini dile getirmişlerdir.

Özetle, göçmen girişimciler ekonomik kazanç azlığına ek olarak, Türkiye’de genellikle, yabancılara hizmet vermelerinin kazançlarının her zaman düşük olmasını, hatta daha azalmasını kaçınılmaz kıldığını belirtmişlerdir. Örneğin:

Türkiye ve Suriye’de işletmeci olmak arasında ayırım var, elbette. Orada dükkân benimdi. Buradaki bir Türk lokantası ve ben aynı işi yapmıyoruz. Suriye kalabalıktı. Burada Türk lokantaları Türk müşterilere hizmet veriyorlar, müşterileri daha çok. Ben yabancılara hizmet veriyorum, burada az yabancı insan var. Ben bu yüzden daha az kazanıyorum. Orada insanları tanıyordum, bir çevrem vardı. Herkesle aynı dili konuşuyordum. Burada bunlar yok (G4, 49, Suriyeli, lokantacı)

Oysaki T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı’nın (2022) istatistiksel verilerine göre Türkiye’de her geçen yıl geçici koruma kapsamı altındaki Suriyelilerin sayısı ve düzensiz göçmen sayısı artmaktadır. Bu konuda resmi verilerle göçmenlerin deneyimleri arasında bir çelişki olduğu dikkat çekmektedir.

4.4. Samsun’daki Göçmen Girişimcilerin Konut Alanında Varlık Gösterişi

Bourdieu alan kavramını bireylerin yerleştikleri çok boyutlu konumlar olarak tanımlamaktadır. Alanlara daha önce yerleşmiş olanlar ve alana sonradan katılanlar arasında mücadeleler oluşur. O alana özgü sermaye türü üzerinde egemenliğini kurmuş olanlar egemenliklerini sürdürme eğilimi göstermektedirler. Alana sonradan katılanlar ise bu alanda konumlanmak istemektedirler. Alana egemen olan toplulukların alana sonradan katılanlara göre sermaye birikimleri daha fazladır. Ancak alana sonradan katılanlarda bu sermaye türünü biriktirme, alan içerisinde yer edinme isteği taşımaktadırlar (Bourdieu, 1987; Bourdieu ve Wacquent, 2003).

4.4.1. Göçmen Girişimcilerin Samsun’da Ev Bulma Deneyimleri

Bu araştırmaya katılan bütün görüşmeciler Samsun’da ev bulmada güçlük yaşadıklarını belirtmişlerdir. Suriye ve Irak’tan Türkiye’ye göçün başladığı ilk yıllarda ev bulmanın daha kolay olduğunu, ancak bu güçlüklerin ilerleyen zamanlarda daha da arttığını dile getirmişlerdir. Iraklı bir görüşmeci bu konudaki düşüncesini şöyle dile getirmiştir: “Ev bulurken ilk zamanlar zorlanılmıyordu, çok.

Evi bulup girdikten sonra evi hiç değiştirmedim. Eskiden seviyorlardı, bizi. şimdi olaylar oluyor; sorunlar arttı.” (G12, 29, Iraklı, danışmanlık ofisi sahibi)

Yabancılar için kiralık ev bulmanın güçlüğü ortak bir görüştür. Yapılan görüşmelerde kiralık ev bulan yabancıların evlerini değiştirme ve başka bir daireyi kiralama düşüncelerine soğuk yaklaştıkları görülmektedir. Bütün görüşmeciler Samsun’a yerleştikten sonra hiç ev değiştirmediklerini belirtmişlerdir. Ev bulmanın çok güç olmasının ana nedenlerinden birisi göçmenlerin ekonomik sermayelerinin yetersiz olmasıyken, bir başkası da ev bulma aşamalarında olumsuz tutumla çokça karşılaşılmasıdır. Örneğin:

Evi bulmakta güçlük çektik. Yabancı olduğumuz için ev vermek istemediler. Kirayı Türklerden farklı istemediler, ama güvence bedelini çok istediler. Bir aylık değil, iki aylık güvence bedeli istediler. Sahibinden.com’dan ilan bakıyoruz. Ev buluyoruz. Kirası ve konumu bize uygun olan, ama arayıp konuşmak istediğimizde çok büyük bir çoğunluğu ‘Yabancıya ev vermiyoruz’ diyorlar. (G10, 29, Iraklı, danışmanlık ofisi sahibi)

Böylesi güçlükler barındıran ev bulma çabası toplumsal sermayenin de etkin bir biçimde kullanıldığı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ev sahipleri genellikle yabancılardan kiralarını ödeyeceklerini doğrulayabilecek bir sorumlu kişi (kefil) göstermelerini istemektedir. Suriyeli ve Iraklı girişimciler ev sahiplerinin bu isteğine karşılık göçmenlerin toplumsal sermayeleri olarak tanımlanabilecek arkadaş, akraba ya da aile üyelerinden birisini sorumlu olarak gösterdiklerinden söz etmişlerdir. Iraklı bir görüşmeci bu durumu “Evi çok zor buldum. Kime gittiysem ev kiralamak için ‘Sen Iraklısın, Arapsın,’ dedi. Yabancıyım diye ev vermediler. Ev sahibiyle, Irak’tan birini kefil göstererek anlaştım,” diyerek açıklamıştır (G14, 53, Iraklı, market sahibi).

Kentlerin demografik, sosyo-kültürel ve politik-ekonomik özelliklerine bağlı olarak, mülteci, göçmen ve sığınmacıların kentlerin belirli bölümlerinde yoğunlaştıkları bilinmektedir. Bu çalışmaya katılan etnik girişimciler yalnızca, Suriyeli, Iraklı, Afgan gibi yabancıların bulunduğu bölgelerde ev bulmalarının daha kolay olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte, danışmanlık hizmeti verenler yeni gelen yabancılara yabancıların yaşadığı mahalle, semt ya da bölgeleri önerdiklerini ve onları o bölgelere yönlendirdiklerini belirtmişlerdir. Suriyeli bir görüşmeci “Yabancı olunca ev vermek istemeyen insanlar oluyor. Yabancıya ev yok diyorlar. Genellikle Suriyeli ve Iraklıların oturduğu semtlerde ev bulabiliyorsunuz,” (G8, 28,

Suriyeli, market sahibi) sözleriyle kentlerdeki belirli bölgelerdeki etnik yoğunlaşmanın bir boyutunu paylaşmıştır.

Göçmenler göç ettikleri ülkelerde çoğunlukla kültürel bir açıyla karşılaşılır. Çoğu zaman ülkeye gelen bir yük olarak görülmektedirler. Yerli halkın işlerini yitirmesine yol açacakları, kira ücretlerini yükseltecekleri, sağlık ve toplumsal hizmet gibi alanlara ulaşımında yerli halkın önüne geçecekleri, kamu hizmetlerini güçleştirecekleri gibi pek çok kaygıya dayanarak, yerli halk onları sorunlu bir kesim olarak değerlendirilir. Bunların yanında iş piyasasında en alt basamaklara yerleştirilirler. Kiralık ev vermek gibi ikili ilişkilerin kurulacağı alanlar için ise güvensiz olarak etiketlenmektedirler (Tunç, 2015).

Yapılan görüşmelerde yalnızca bir Iraklı görüşmeci Türkiye’de ev sahibi olduğunu belirtmiştir. Öte yandan, Suriyeliler Türkiye’deki yasal konumları nedeniyle Türkiye’de ev sahibi olamadıklarından söz etmişlerdir. Suriyeliler ve Iraklıların yasal konumlarındaki ayrılıklar onların Türkiye’deki yaşamlarını ve kentsel mekânları nasıl kullandıklarını da etkiliyor. Aynı zamanda, Iraklılar ve Suriyeliler arasında yasal konumlarındaki ayrımların ortaya çıkardığı birtakım sorunların olduğunu belirten görüşmeciler olmuştur. Iraklıların Türkiye’de ev satın alıp, taşınmaz mallar edinebilmesi Iraklılar arasında taşınmaz mal satışını ortaya çıkarmıştır. Türklerden ev kiralamanın ya da satın almanın güç olduğunu ve bu nedenle de kendi aralarında ev satışları yaptıklarından söz etmişlerdir.

Toplum bilimlerinde genel bir kanı olarak, bir kente yeni göç edenlerin, çalışma yerlerine göre yaşam alanlarını seçtiklerine inanılmaktadır. Suriyeli göçmenlerin Ankara özelinde Altındağ ilçesinde yoğun olarak yaşamlarının başlıca nedeni, bu bölgedeki iş olanaklarının çok olmasıdır. İş olanaklarının çokluğu, işgücüne uygunluğu da yanında getirir. Çalışma yerlerine ulaşım, o bölgedeki insanların nerelerde oturdukları, nasıl topluma karıştıkları, neden o işlerde çalıştıkları gibi durumlar bir bütün olarak kişilerin toplumsal yaşamlarını oluşturur (Bakioğlu vd., 2018).

Göç alanında yapılan çalışmalar göçmenlerin çalışma yaşamına katıldıkları yerlerin çevresini yaşam alanı olarak düzenlediklerini ortaya koymaktadır. Bakioğlu vd. (2018) göçmenlerin iş olanaklarının çok olduğu alanlarda işgücü piyasalarına katıldıklarını ve çalışma yerlerine yakın yerleri yaşam alanlarına dönüştürdüklerini

dile getirmişlerdir. Bu çalışmada da aynı biçimde göçmenlerin çalışma alanlarına yakın yerlerde yaşadıkları bilgisine ulaşılmıştır. Ancak burada değişik olarak, çalışma ve yaşama yeri ilişkisi tersinden işlemektedir, çünkü görüşmecilerin büyük bir çoğunluğu göç ettikleri kentte ilk olarak yaşam alanı arayışına girdiklerini belirtmişlerdir. Ancak yaşamlarını sürdürecekleri yerleri bulduktan sonra etnik girişimcilik etkinliklerinde bulunacakları yer arayışına girdiklerini dile getirmişlerdir: “Evi çok zor buldum. Araya araya kiralık bir tane ev bulabildim. Evim Belediye Evleri durağında... Dükkân ve ev birbirlerinden uzakta...” (G1, 52, Suriyeli, ikinci el eşyacı) ya da “Evim iş yerime çok yakın değil, çünkü evi işyerinden daha önce tutmuştuk. Bir kere ev tutunca o evden bir daha çıkmadık” (G15, 23, Iraklı, danışmanlık ofisi sahibi) gibi. Bu örneklerden göçmenlerin işyerleri ve evlerinin her zaman birbirine yakın olamayabileceğini de anlıyoruz. Örneğin: “Evim iş yerime çok yakın değil. Çiftlik Caddesi’nde oturuyorum. İş yerim ve evim arasında uzaklık var. Ev bulmak da çok kolay olmadı. Evi tutarken, ‘Bu yabancı, buna ev yok,’ dediler. Evi tuttuktan sonra emlakçıları gezdim. Kiralayabileceğim bir dükkân aradığımı söyledim. Bu yolla bu dükkânı buldum.” (G3, 30, Suriyeli, kasap)

4.4.2. Göçmen Girişimcilerin Samsun’da Yaşama ve Çalışma Koşullarını Değerlendirmeleri

Çalışma kapsamında görüşülen bütün görüşmeciler Samsun’da yaşamaktan hoşnut olduklarını dile getirmişlerdir. Yalnızca bir etnik girişimci (G12, 29, Iraklı, danışmanlık ofisi sahibi) Avrupa ülkelerine göç etmeyi düşündüğünü belirtmiştir. Ülkesine dönmek isteyen tek görüşmeciye, Irak’taki karışıklıkların bitmesi durumunda ülkesine dönmek istediğini şu sözlerle belirtti: “Samsun’da yaşamaktan mutluyuz. Burada kalmayı düşünüyoruz. Sürekli olarak burada yaşamak üzere plan yapmadık, (ama) şu anki durumumuza göre burada yaşamayı düşünüyoruz. Eğer Irak’ta durum düzelir, savaş biterse, dönerim” (G10, 29, Iraklı, danışmanlık ofisi sahibi).

Avrupa’ya gitmek isteyen Iraklı girişimci ve Irak’a dönmek isteyen başka bir Iraklı girişimci dışında kalan diğer bütün görüşmeciler Samsun’da yaşamaktan çok hoşnut olduklarını, bu kentte yaşamayı sevdiklerini dile getirdiler. Bu görüşmeciler Samsun’u genellikle, “rahat, güvenli, güzel” olarak tanımlamıştır ve buradan gitmek istememelerini “düzenimizi kurduk, işletme açtık” sözleriyle dile getirmektedirler. Burada yaşamaktan mutlu olan bir market sahibi “Başka bir şehre

yerleşmeyi düşünmüyorum. Düzenimizi bu şehirde kurduk, torunlar burada okula gidiyorlar. İki tane oğlum var, onlar mobilyacıda işçi olarak çalışıyor, ben de bu bakkalı çalıştırıyorum. O yüzden başka bir yere yerleşmeyi düşünmüyoruz,” (G9, 58, Suriyeli, Market sahibi) sözleriyle burada kurulu düzenini anlatmıştır.

Görüşmecilerin Samsun kentinden gitmek istemedikleri, ancak kararın bütünüyle onlara bağlı olmadığı ve bu nedenle de, kaygılandıkları görülmektedir. İl göç idarelerinden gelen kararları yakından izlediklerini belirten şunun gibi görüşmeciler olmuştur: “Burada kalmak istiyoruz, ama (...) bize gidin derlerse, zorunlu olarak gideceğiz. İsteyenler gitsin ya da kimse gitmesin derlerse, biz burada kalacağız. (...) Türkiye devleti bilir” (G5, 64, Suriyeli, market sahibi).

Kişiler yaşamlarının yönünü belirleme ve kararlar alırken, toplumsal çevrelerinin etkilerini dikkate alarak hareket ederler. Bilinç kişilerin dünyaya geldikleri aile ortamı, içerisinde bulunulan toplumsal çevre ve yaşam deneyimleriyle edinilir. Bourdieu bütünüyle bilinçli bir biçimde edinilmemiş olsa da, benimsenen düşünce ve davranış kalıplarını “habitus” kavramıyla açıklamaktadır. Bourdieu habitusu kişilerin toplumsal yaşamı algıladıkları bilişsel yapılar olarak tanımlamaktadır (Jourdain ve Naulin, 2016).

Yapılan görüşmelerde göçmenlerin Samsun kentini neden seçtikleri kendilerine sorulmuştur. Görüşmecilerin çoğu akrabalar ve arkadaşlarının önerileriyle Samsun’a yerleştiklerini dile getirmişlerdir. Ancak Samsun’da çok sayıda Iraklı yaşadığını duydukları ve bu nedenle de, Samsun’daki girişimcilik etkinliklerinin daha çok müşterisi olacağını düşündükleri için Samsun’da karar kıldıklarını dile getiren görüşmeciler olmuştur. Örneğin: “Samsun’a gelmemin nedeni burada iş olması, Arap müşteri olması... Iraklılar genellikle bu yana doğru yerleşiyorlar. Haberleştiğimiz arkadaşlarımız hep burada Iraklı çok diyor. O nedenle, ben de Samsun’a gelip lokantamı buraya açtım” (G13, 45, Iraklı, kebab lokantası sahibi).

4.4.3. Göçmen Girişimcileri Samsun’a Çeken Yapısal ve Değişken Etmenler

Yapılan görüşmelerde etnik girişimciler Türkiye’ye kitlesel göçlerin başladığı ilk zamanlarda göç etmenin ilerleyen zamanlarda göç etmeye göre kendilerine daha çok bilgi kazandırdığını dile getirmişlerdir. Bu bilgileri Türkiye’de işgücü piyasalarına katılımları, toplumsal çevrelerini bilgilendirmeleri, girişimcilik

alanlarını belirlemeleri gibi birçok konuda kullandıklarını belirtmişlerdir. Hatta bir görüşmeci işini böyle seçmiştir: “Buraya ilk geldiğimizde gelen yabancı çok oluyordu. Gelen herkes ev soruyordu. O nedenle, emlakçıda çalışmaya başladım. Sonra bu işe geçtim” (G10, 29, Iraklı, danışmanlık ofisi sahibi).

Etnik girişimciler Samsun’daki yerli işletmelerde çalışarak, Türkiye’deki iş piyasasıyla ilgili bilgi edindiklerinden söz etmişlerdir. Çalıştıkları bu işyerlerinden çevre edinerek, bu tanışıklıkları üzerinden kendi açacakları işletmelerin gelecekteki müşterilerini oluşturduklarından söz eden görüşmeciler olmuştur. Aynı zamanda, Türkiye’ye göç etmeye başladıklarında çok sayıda yabancının özellikle, Iraklıların Samsun’a yerleştiğini duyduklarından söz etmişlerdir. Bu bilgi onları Samsun’a göç etmeye yönlendirmiştir. Görüşmeler sırasında edinilen bu bilgiler etnik girişimcilerin Samsun’u hem yaşamlarını sürdürmeleri hem de girişimci etkinliklerde bulunmaları için bir fırsatlar kenti olarak gördüklerini ortaya koymaktadır.

Samsun’un kimi bölgelerinde yabancıların yaşam alanlarının ve işletmelerinin yoğunlaşması girişimci etkinliklerde bulunmak isteyen yabancıları bu bölgelere çekmektedir. Göçmen işletmelerin var olan ve olası müşterileri, yabancılardan oluşmaktadır. Bu nedenle, kültürel sermayelerini Arap göçmenin istek ve gereksinimlerine yönelik girişimlerde bulunarak, ekonomik sermayeye dönüştürmektedirler. Görüşmeciler yabancılara hizmet verebilecekleri yerleri işletme açmak için daha uygun alanlar olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Örneğin:

Burada ikinci el eşya dükkânı açtım. Bu dükkânım olmadan önce gezici (seyyar) olarak ikinci el eşyaları alıp satıyordum. Bir yerden aldığım bir eşyayı ikinci el eşya dükkânlarına götürüp, onlara satıyordum. Sonra bu dükkânı açtım. (...) Buralara gelip eşya satıyordum, işyeri bakarken burayı gördüm. (...) Sonra bu dükkânı açtım. Yabancılar genellikle buraya işyeri açtığı için buraya işyeri açtım. (G1, 52, Suriyeli, ikinci el eşyacı)

Aynı zamanda, kimi bölgelerde işletmelerin yoğunlaşmasının onları Samsun kentinin başka yerlerinde yaşayan öteki yabancılara hizmet vermek için, kentin yabancılarının yoğunlaştığı başka alanları aramaya ittiğini dile getiren görüşmeciler de olmuştur: “Oğullarım burada çalıştığı için buraya bir market açılabilir diye düşündük. Meydanda Suriyeli ya da Iraklı yabancı kişilerin işletmeleri var. O yüzden biz de buraya açmaya karar verdik. Burada müşterimiz olabileceğini düşündük” (G9, 58, Suriyeli, market sahibi).

Buna karşılık, Samsun’daki işletme sahiplerinin yalnızca biri işletmesinin kendi adına kayıtlı olduğunu söylemiştir. Görüşmeciler içinde işletmesini Türkiye

vatandaşı olmuş Suriyeli bir kişi adına açan bir etnik girişimci varken, geri kalan bütün işletme sahipleriye, işletmelerini Türk kişiler adına açtıklarını ve Türk ruhsat sahipleriyle iletişime geçerek, girişimcilik yaptıklarını belirtmişlerdir. Samsun'daki ruhsat kiralama ya da Türk bir kişiyle ortak olma durumu girişimci etkinliklerde bulunmak isteyen yabancılar için aşağıdaki örnekte belirtildiği gibi bir çözüm yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır:

Türkiye yurttaşı değilim. Göç idaresinde derdimizi anlatırken, çok güçlük çektik. Belediye işleri çok güç, ev bulmak, aramak çok güç işler. Zaten en çok da, Türk ortağı bu yüzden istedik. Türkiye'de yabancı olarak işlerin üstesinden gelmek çok güç... Türk ortak her türlü işi (...) biliyor, daha rahat hallediyor. İşlerde de öyle: müşterilere bir işlerini en kolay nerede nasıl çözerler, kime gitmeleri gerek hemen anlatabiliyor. Yabancı bir insan olarak her işi nerede kolay çözeceğini bilmek güç,(ama) ortağımız biliyor. Kefil işleri oluyor: kefiliniz varsa, işinizi yapıyorlar; kefil varsa, ev veriyorlar; kefil yoksa yok diyorlar. Türk ortağımız işlerimize kefil oldu. Onun sayesinde her türlü işimizi yapabildik. (G11, 40, Iraklı, danışmanlık ofisi sahibi)

4.4.4. Göçmenlerin Girişimcilik Alanına Yönelmelerinin Nedenleri

Kitlesel göçlerin sosyo-ekonomik açıdan en öne çıkan etkilerinden biri kendi ülkesinde girişimcilik deneyimi bulunan göçmenlerin “göçmen girişimci” ya da “etnik girişimci” olarak adlandırılan etkinliklerinin artmasına yol açmasıdır (Baycan-Levent ve Nijkamp, 2009). Göçmenleri girişimciliğe yönlendiren etmenler içinde dışlanma göç edilen ülkenin dil becerilerine sahip olmama, eğitim düzeyindeki eksiklikler ve göç edilen ülkenin eğitim sisteminde denklik alamama, göç edilen ülkenin birincil işgücü piyasalarına katılma konusunda güçlük çekmeye ek olarak, bu piyasalara erişilse bile, göçmen işçiye düşük ücretlerin dayatılması gibi konular vardır (Strüder, 2003).

Göçmen girişimcilik alanında yapılan çalışmalar kendi ülkelerinde girişimcilik alanında deneyim sahibi olan göçmenlerin göç ettikleri ülkelerde ücretli birer çalışan olmaktan daha çok bağımsız çalışan ya da girişimci olma eğiliminde oldukları göstermektedir. Girişimcilik alanındaki geçmiş deneyimleri göçmenleri göç ettikleri ülkelerde de aynı işi sürdürmeye yönlendirmektedir (Kul Parlak ve Uludağ Güler, 2022). Bu tez çalışması kapsamında görüşülen dokuz Suriyeli etnik girişimcinin beşi, yine kendi ülkesinde de girişimcilik etkinliklerinde bulunmuş kişilerdir. Görüşülen altı Iraklı işletmecinin ise yalnızca birinin kendi ülkesinde girişimcilik deneyimi vardır. Bu bilgilere göre görüşme yapılan on beş işletmecinin toplamda altısı kendi ülkesinde de işletmecilik yapmıştır.

Yapılan görüşmelerde Suriye ve Irak'taki deneyimlerinin izinde yeniden girişimcilik alanında işgücü piyasalarına katılan kimi girişimcilerinse, burada girişimcilik alanlarını değiştirdikleri öğrenilmiştir. Bu durumu yaşı ilerleyen kimi girişimciler hasta olmaları, ağır işlerde çalışamayacak olmaları, dükkânda oturma'nın daha kolay bir çalışma biçimi olmasıyla ilişkilendirmişlerdir. Bu konumdaki görüşmeciler yaşlılık ve hastalık koşullarının onları girişimcilik etkinliklerine yönlendirdiğinden söz etmişlerdir.

Göçmen girişimciliği göçmen toplulukları için genellikle işgücü piyasasında yeterli çalışma olanaklarının eksikliğinin bir yansımasıdır. Pek çok başka örnekteyse, etnik girişimler etnik toplulukların mal ve hizmet istemleri sonucunda oluşmaktadır. Bu tür istemleri ancak söz konusu etnik topluluğun lezzet ve tüketim kalıpları konusunda bilgili olan bir üyesinin karşılaması beklenmektedir (Dedeoğlu, 2014).

Göçmen girişimciliği göç eden topluluğun hizmet beklentilerini karşılamaya yönelik bir gereksinimdir. Etnik girişimcilik etkinliklerine katılan göçmenler göçmen topluluklarının yeme-içme, barınma, vb. pek çok gereksinimini karşılamaya çalışırlar (Dedeoğlu, 2014). Bu rolü üstlenen bir görüşmeci durumu şöyle açıklamıştır:

Türkiye'de ilk olarak emlakçılık yaptım. Göç eden herkes ev arıyordu. Ben de emlakçılık yapmaya karar verdim. Bir Türk'ün dükkânında yabancılara ev gösterdim. Gelen giden müşterilerle aramızda güven ilişkisi oluştu. Daha sonra danışmanlık hizmeti vermenin de önemli olduğunu düşündüm, (çünkü) danışmanlık işi için de, gelen giden çok oluyor. O yüzden, danışmanlık ofisi açmaya karar verdik (G11, 40, Iraklı, danışmanlık ofisi sahibi).

Çalışmaya katılan kimi girişimciler Samsun'un çokça Arap göçmen barındırdığını dile getirmişlerdir. Aynı zamanda, Türkiye'ye göç etme kararı aldıklarında toplumsal çevrelerinin onlara Arapların ağırlıkla Samsun'a yerleştiğini söylediğini şunun gibi sözlerle belirttiler: "Samsun'a gelmemin nedeni burada iş olmasıydı. Arap müşteri olması... Iraklılar genellikle bu yana doğru yerleşiyorlar. Haberleştiğimiz arkadaşlarımız hep "Burada Iraklı çok," diyorlar. O nedenle, ben de Samsun'a göç edip, lokantamı buraya açtım" (G13, 45, Iraklı, kebab lokantası sahibi).

4.4.5. Girişimcilerin Geleceğe Yönelik Görüşleri ve Planları

Gelecek planları açısından, etnik işletme sahiplerinin öncelikle, ağırlıklı olarak Samsun'da kalma isteği taşıdıkları görülmektedir. Yalnızca, bir Iraklı girişimci Avrupa ülkelerine göç etmek istediğini ve bir başka Iraklı işletmeci de ülkesindeki

karişıklıkların bitmesi durumunda ülkesine dönmek istediğini belirtmiştir. Buna karşılık, Suriyeli girişimcilerin ülkelerine dönmek istemedikleri öğrenilmiştir. Bunun ana gerekçesi ülkelerinde var olan savaşın yakın zamanda biteceğine inanmamalarıdır.

Türkiye’deki yaşam planlarıyla ilgili kimi girişimciler ev almak, Türk yurttaşı olmak, banka ve kredi işlemlerinden yararlanmak gibi beklentileri olduğunu belirtmişlerdir. Görüşmecilerin çalışma yaşamlarına yönelik olarak da işletme satın almak, işletmelerini kendi adlarına kaydettirmek, yeni işletmeler açmak, fabrika kurmak, Türklerle ortaklıklar kurmak gibi düşünceleri olduğu öğrenilmiştir. Bir görüşmeci bu konuyla ilgili görüşlerini şöyle dile getirmiştir: “Türklerle çalışmayı, ortaklık yapmayı düşünürüm. Dediğim gibi, biz Musul’dayken de, Türklerle iş yapıyorduk. Burada da Türk emlakçılarla daha önce iş yaptık. Körfez Mahallesi’nde tanıdığım dükkânlar var, işyerleri var, yani tanıştığımız insanlar var. O nedenle, çalışmayı, (birlikte) iş yapmayı düşünürüm” (G15, 23, Iraklı, danışmanlık ofisi sahibi).

Bunun gibi gelecekle ilgili gündelik ve çalışma yaşamlarına ilişkin düşünceleri ve yapmak istedikleri olan görüşmecilerin varlığına karşın, kimi etnik girişimcilerin yakın ya da uzak geleceğe yönelik planlar yapmadığı görülmüştür. Örneğin, ev alma, yeni işletmeler açma gibi planlamalara kimi girişimcilerin yaşları ve hastalıkların gerekli birikimi yapmalarına engel olması nedeniyle, başka kimi girişimcilerinse, şu ana dek kendi ülkelerinde yapmış oldukları birikimler ve mal varlıklarının savaşla önemini yitirmesi nedeniyle oldukça uzak oldukları öğrenilmiştir. Ekonomik, kültürel ve toplumsal sermayelerini büyük oranda savaşın var olduğu ülkelerinde bırakmak zorunda kalmalarının etnik girişimcileri bu anlamda olumsuz etkilediği görülmektedir.

Kişilerin sermayelerini göç ettikleri ülkelere aktarmaları her zaman olanaklı olmamaktadır. Özellikle, kültürel sermaye oluşturulduğu ülkeden göç edilen ülkeye taşınması oldukça güç olan sermaye biçimlerinden biridir. Eğitim yaşamı boyunca edinilmiş olan diploma ve sertifika gibi belgeler göç edilen her ülke tarafından tanınmayabilmektedir. Bu nedenle, göç edilen ülkede eğitimi ve iş kariyeri geçerlilik kazanmayan göçmenler dil öğrenmek ve ardından, yeniden eğitim almak zorunda kalabilmektedir (Faist, 2003). Iraklı bir girişimci kültürel sermayesini Türkiye’ye aktaramadığından şöyle söz etmiştir: “Ben Irak’ta akademisyendim. Oradaki

maaşıma 1.000 dolar diyelim. Burada (çok) çalışırsan kazanırsın; yorulduğunla kalırsın. Ev almak, dükkân almak gibi bir düşüncem yok. Yaşım 53... Ev almak için bu yaştan sonra neden çalışayım? Bundan sonra yaşanacak bir tek ölüm kaldı” (G14, 53, Iraklı, market sahibi).

Göçmenler bu konularda en öncelikli konunun Türkiye’deki konumları olduğunu sık sık vurgulamaktadırlar, çünkü Türkiye’ye kalıcı olarak mı yerleştiklerini, yoksa bir gün ülkelerine dönmelerinin mi isteneceğini bilemediklerini dile getirmektedirler. Türkiye’deki yabancılara ilişkin kararları ve olayları yakından izledikleri görülmektedir. Ancak her koşulda gelecekle ilgili bu belirsizliğin bir netliğe kavuşmasının onların yaşamlarının yönünü belirleyeceğini belirtmektedirler. Bir görüşmeciye göre:

Aslında çok büyük işler yapmak istiyorum; çok büyük işletmeler açmak istiyorum, ama göç idaresi yeni kararlar çıkardı. Ben tavuk fabrikası kurmak istiyordum; çiftlik ve yumurta üzerine işler yapmak istiyordum, ama iptal ettik, çünkü göç idaresi yeni kararlar aldı. Bu kararlar artık yabancıya her işi güçleştirdi. İş yapmak, işletme kurmak, fabrika kurmak artık daha güç... O yüzden, kararın çıkmayacağını, kurdurmayacaklarını biliyorum. Ortağımla birlikte fabrika kuracaktık. Turizm iş yaptırmıyor. Bizim pembe kimliklerimiz var; göç idaresi artık pembe kimlik vermiyor, oturma izni vermiyor. O oturma izni vermezse, ben nasıl fabrika açacağım? Yalnızca, evi olanlara oturma izni veriyorlar. Benim oturma iznim var, diyelim ki ben kaldım, diğerlerine oturma izni vermedi, ‘Irak’a dönün,’ dedi. Ben nasıl iş yapacağım? Kime satış yapacağım? Eleman nasıl çalıştıracam? Benim anadilim Arapça... Suriyeli, Iraklı, Mısırlı: Ben bu insanlarla iş yapıyorum. Bu insanlardan para kazanıyorum. Onlar giderse, ben kimden para kazanacağım, kiminle iş yapacağım, kimi çalıştıracam? Diyelim bir arkadaşım kahvehane açtı. Iraklı diye ya hiç Türk gelmezse! Yabancıları devlet gönderirse, (kalanların) hiç müşterisi olmaz. O ne yapacak? Sen gördün mü sokakta hiç Türk? Yok. Ama yabancı da yok. Bizim işler böyle... Göç idaresi izin vermiyor. Oturma izni alamıyorlar. Hepsi Irak’a geri dönüyorlar. Geçen yıllarda bu dükkânlarda müşteriden adım atacak yer yoktu. Hep doluydu. Şimdi kimsenin müşterisi yok. Çoğu il göç idaresinden ret alıyorlar. On gün içinde Türkiye’den çıkış yapman gerek. (...) Ama siz neden böyle yapıyorsunuz? (İl göç idaresine serzenişte bulunuyor.) Hem vize güç, hem oturma güç... Bu yaz benim tahminim son Araplar geldi. Daha da kimsenin oturma izni alabileceğini, kalabileceğini sanmıyorum (G11, 40, Iraklı, danışmanlık ofisi sahibi)

Bu uzun alıntıdan da anlaşılabilceği gibi göçmen girişimcilerin gelecek planlarının denetimi bütünüyle kendi ellerinde değildir ve büyük ölçüde Türkiye’nin göçmen politikalarına göre belirlenmektedir.

4.5. Covid-19’un Etnik İşletmelere Etkileri

Covid-19 pandemisinin bütün dünya üzerinde olumsuz etkileri olmuştur. Bu çalışma kapsamında, yalnızca, Samsun’daki etnik girişimcilerin pandemi döneminde neler yaşadıklarına yönelik sorular kendilerine yöneltilmiştir. Bütün işletmeciler

pandemiden olumsuz olarak etkilenirken, girişimlerinin alanına göre etkilenme derecelerinin değiştiğini belirtmişlerdir. Danışmanlık ofisi ve lokanta gibi işletmeler bu salgından en olumsuz etkilenen işletmelerdir. Ancak marketçilik yapan etnik girişimciler pandemiden olumsuz etkilendiklerini, ama market ürünleri zorunlu ana gıdaları içerdiği için, başka işletmelere göre görece daha az etkilendiklerini belirtmişlerdir.

Pandemi boyunca etnik işletmecilerin başlıca sorunları: azalan müşteri sayısı, çalışıp kazanamamalarına karşın, yaşamsal gereksinimlerinin sürmesi ve işletmeyi tam kapasitesinde çalıştıramamalarına karşın düzenli kira ödemek zorunda kalmalarıdır. Buna karşılık, pandemi sırasında ne kendi ülkelerinden ne de Türkiye'deki resmi bir kurumdan ekonomik destek alamadıklarını belirtmişlerdir. Öte yandan, Türk devletinden kira desteği aldığını belirten bir Suriyeli girişimci olmuştur. Bunun nedenini kendisi yabancı olsa da, işletme ruhsatının Türk bir kişi adına olması olarak belirtmiştir. Bu kira desteğinin kendisine nasıl bir etkisi olduğunu şöyle dile getirmiştir: “Evimize bir pandemi desteği almadık, ama Türk hükümetinin işletmeciler için kira ödeme desteği vardı. Benim lokantam Türk bir adamın adına kayıtlı; o başvuru yaptı. 3.000 Lira kira desteği almış. Bana elden para vermedi, ama iki ay boyunca kira ödeme dedi. Ben de 7. ve 8. ay kira ödemedim. Buranın bir aylık kirası 1.350TL'dir” (G2, 45, Suriyeli, lokantacı).

Danışmanlık ofisi sahibi olan etnik girişimciler pandeminin en olumsuz etkisinin uçak yolculuklarının durdurulması olduğunu dile getirmişlerdir. Uçak yolculuklarının engellenmesi danışmanlık ofislerinin müşterilerinin olmaması anlamına gelmektedir. Bu nedenle, zarara uğradıklarını belirtmişlerdir. Aynı zamanda, il göç idareleri pandemi boyunca oturma izni verme işlemlerini daha uzun döneme yaymıştır. Bu durumdan da kimi işletmeciler olumsuz etkilendiklerini belirtmişlerdir. Örneğin: “Pandemi döneminde hiç iş olmadı. Göç idaresi kapandı. Gelen giden yok. Bilet kesilen yolcu yok. Bir yanda birikimim vardı; onunla yaşadık” (G12, 29, Iraklı, danışmanlık ofisi sahibi) ve “Pandemi yavaş yavaş bitmeye başlayınca, yolculuklar başlayınca işler de toparlandı. (...) Dükkanım kira. Pandemi döneminde ya da başka bir şey için, Türk devletine yardım başvurusu yapmadık,” (G10, 29, Iraklı, danışmanlık ofisi sahibi). Bu alıntılar işletmeleri göç hareketliliğine bağlı olan göçmenlerin pandemiden daha çok etkilendiğini, buna

karşın, bir destek göremediklerini göstermektedir. Bu açığı gidermek için kendi sermaye birikimlerine başvurmuşlardır.

4.6. Göçmen Girişimcilerin Çeşitli Sermayelerinin Birbirine Dönüştürülmesi

Sermayelerin dönüşümü, sermayenin yeniden üretilmesi, bu dönüşüm sırasında olabildiği kadar en az emeğin kullanılması ve bu dönüşüm gerçekleşirken sermayelerde oluşabilecek kaybı en az seviyeye indirmek dönüşümün en önemli noktalarıdır (Bourdieu, 1986).

Faist (2003) göçmenlerin gittikleri ülkelere değişik sermaye türlerinden en kolaylıkla ekonomik sermayelerini götürebildiklerinden söz etmiştir. Etnik girişimciliğe yönelik çalışmalarda, girişimcilerin ekonomik, kültürel, toplumsal ve simgesel sermayelerini etnik işletmelerini açarken, nasıl kullandıklarını anlama çabası ortaya koyulmaktadır. Etnik girişimcilerle yapılan görüşmelerde işletmelerini açma girişimlerinde en etkili olan ekonomik sermayelerini kendi ülkelerden getirdikleri bilgisi edinilmiştir. Dört Suriyeli ve üç Iraklı girişimci birikimlerini göç ederken yanlarında getirdiklerini belirtmişlerdir.

Öte yandan görüşmeciler, savaşın yıkıcı etkileri yüzünden, Suriye ve Irak'taki mal varlıklarını satışa çıkaramadıklarını, çıkarsalar bile, savaş ortamında kimsenin taşınmaz malları satın almayacağını ve bu nedenle de, Türkiye'ye ekonomik sermayelerinin yalnızca çok az bir bölümünü taşıyabildiklerini dile getirmektedirler. Bir Iraklı girişimci önce kuaför dükkânı açıp, ardından danışmanlık ofisi açmak için, ekonomik sermaye biriktirdiğini, başka bir Iraklı girişimci de önce emlakçıda ücretli çalışarak, para biriktirdiğini ve sonrasında kendi işletmesini açtığını söylemiştir. Bir Iraklı işletmeci Türk bir emlakçıda ücretli çalışan olarak açacağı danışmanlık ofisi için ekonomik sermaye biriktirdiğinden söz etmiştir. Bir Iraklı girişimci Samsun'da sanayide çalışarak ekonomik sermaye biriktirdiğini belirtmiştir. Bir Suriyeli girişimci önce Suriyeli bir işletmede aşçı olduğunu ardından orada biriktirdiği ekonomik sermaye ve arkadaş çevresinin onu desteklemesiyle kendi lokantasını açtığından söz ederken bir başka Suriyeli girişimci önce Samsun'da el arabasıyla hurdacıları gezip ikinci el eşyaları satın alıp başka dükkânlara sattığını ve buradan kazandığı ekonomik sermayeyle kendi ikinci el eşya dükkânını açtığını belirtmiştir. Bir Suriyeli girişimci eniştesinin açacakları etnik işletmesine daha az bir ekonomik sermayeyle ortak

olduğunu söylemiştir. Bir Suriyeli girişimci eniştesiyle aynı miktardaki ekonomik sermayesiyle ortaklık kurduğuna değinmiştir. Bir Suriyeli girişimci de oğulları ve kızlarının Türkiye’de sanayi ve tekstilde çalışarak biriktirdikleri ekonomik sermayeyle kendisine işletmesini açtıklarından söz etmiştir.

Elde edilen bu bilgilere göre, görüşme yapılan on beş Suriyeli ve Iraklı girişimcinin yedisi işletmelerini açmak için gerekli olan ekonomik sermayelerini kendi ülkelerinden getirdiklerini söylemişlerdir. Geriye kalan sekiz girişimciyse, işletme açmak için kullandıkları ekonomik sermayelerini Türkiye’deyken oluşturmuşlardır. Kimi girişimcilerin ekonomik sermayelerini geldikleri ülkeden yanlarında getirdikleri, kimi görüşmecilerin Türkiye’de farklı sektörlerde ya da girişimcilik alanlarında çalışarak, birikim yaparak oluşturdukları, kimi girişimcilerinse, ortaklıklar kurarak ekonomik sermaye oluşturdukları bilgisine ulaşılmıştır.

Ancak kültürel sermayenin öğeleri olan diploma, sertifika gibi eğitimle ilişkili belgelerini eğitim düzeyi yüksek Suriyeli ve Iraklı girişimciler Türkiye’de kullanamadıklarını dile getirmişlerdir. Bunun açıklaması kültürel ve toplumsal sermayelerin bütünüyle değişebilen sermaye biçimleri olmamasıdır. Ancak kimi durumlarda öteki sermaye biçimlerine dönüşebilmektedirler (Coleman, 1988). Yine de, etnik girişimciler toplumsal sermayelerini kimi durumlarda ekonomik sermayeye dönüştürme isteğinde olmakta ve bu yönde kullanmaktadırlar. Toplumsal sermaye toplumsal ilişkiler açısından oluşmaktadır. Göç eden kişilerin kendilerinden önce gelen göçmen akraba, arkadaş, vb. kişilerin bilgilerine başvurmaları ve aynı zamanda, çoğu zaman da onlardan borç ve başka türlü biçimlerde ekonomik destek almaları toplumsal sermayenin ekonomik sermayeye dönüşme gücüne dikkat çekmektedir (Parin ve Kılıç, 2022). Örneğin:

Buraya bizden önce eniştemler yerleşmişti. Biz de onların Samsun’da yaşamaktan mutlu olduklarını duyunca geldik. Eniştemler bizi arayıp, ‘Buraya gelin, burada çalışın, yaşayın,’ dediler. Biz de onların arkasından geldik. Geldiğimiz zaman eniştem beni kendi marketinde çalışan olarak işe aldı, daha sonra ortağı oldum. Sonra işler iyi gidince marketi büyüttük. Önce açtığımız market küçüktü; sonra iş daha büyüdüğü için bu işyerini kiraladık ve marketteki ürün çeşitliliğini artırdık (G8, 28, Suriyeli, market sahibi)

Bu örnek toplumsal sermaye ve ekonomik sermayenin etnik girişimcilik etkinliklerinde ne denli iç içe geçip, birbirlerine dönüştürülebildiğini göstermektedir. Buradan da anlaşılmaktadır ki her ne kadar kültürel sermayenin değişik bir kültürel

bağlama aktarılıp kullanılması çok güç olabilse de, öteki sermaye biçimlerinin birbirine dönüştürülmesi daha olanaklı olabilmektedir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Göç dünyanın neredeyse tamamında etkili olan ve her geçen gün büyüyen bir olgu olarak görülmektedir. Ekonomik, toplumsal ve politik gerekçelerle başlayan göçler, hem göç veren hem de göç alan ülkeler için birçok sonuç ortaya koymaktadır. Göçler ekonomik, toplumsal ve politik birçok etkiye sahiptirler. Etnik girişimcilerin girişimcilik etkinlikleri de bu etkiler için önemli etmenlerden birisidir.

Türkiye hem göç alan hem göç veren hem de birbirlerinden farklı yönlerle doğru yönelen göçler için bir geçiş ülkesidir. Göç kavramının Türkiye için daha da önem kazanması 2011 yılından başlayarak ülkelerinde ortaya çıkan karışıklıklar nedeniyle öncelikle Suriye’den olmak üzere pek çok ülkeden kitlesel göçler almaya başlamasıdır. Kitlesel göçlerin ekonomik, toplumsal ve politik pek çok alan için sonuçları olmuştur. Kitlesel göçlerin başlamasıyla birlikte her geçen gün Türkiye içerisindeki yabancı sayısı artmaktadır.

Göçmen, mülteci, sığınmacı, geçici koruma vb. pek çok hukuksal tanımlamayla birlikte; göçmenler sınır kentlerdeki kamplarda barındırılmaya çalışılsa da zamanla Türkiye’nin bütün kentlerinde düzensiz bir dağılımla yaşamaya başlamışlardır. Göçmenler Türkiye’deki hayatlarını düzenleyebilmek için barınma ihtiyacının giderilmesiyle birlikte işgücü piyasalarına katılmaya başlamışlardır. Göçmenler çoğunlukla eğitim ve dil becerilerinde eksiklik, göç edilen ülkenin işgücü piyasalarına yönelik bilgisizlik, acil para ihtiyacı vb. birçok nedenle işgücü piyasalarının en alt basamaklarında yer edinebilmektedirler. Bununla birlikte çalışma yaşamında ücretli birer çalışan olmak istemeyen göçmenler serbest mesleklere daha özelde ise girişimci olmaya yönelmektedirler. Göçmenlerin girişimcilik etkinliklerine katılımlarıyla birlikte Türkiye’de girişimcilik etkinliklerinin sayısında da büyük bir artış olmuştur.

Türkiye’de yaşamaya başlayan ve sayıları milyonları bulan göçmenlerin hem yaşamlarını sürdürebilmeleri hem de ekonomik olarak Türkiye’deki yaşama uyum sağlayabilmeleri için girişimcilik etkinlikleri oldukça önemlidir. Girişimci kişiler girişimcilik etkinlikleri ortaya koyarak öncelikle kendileri ve ardından da başkaları için iş olanakları oluşturmaktadırlar. Etnik girişimciler tarafından açılan bu işletmeler tek kişinin çalıştığı işletmeler olduğu gibi yüzlerce kişiye kadar iş olanağı sağlayan işletmeler ya da şirketler de olabilir.

Girişimcilik etkinlikleri, etnik ağlar, tanışıklıklar aracılığıyla ulaşılan resmi işgücü kaynakları, göçmenler arasındaki girişimci karaktere sahip olanlar ve kendi ülkelerinde de girişimcilik yapmış olan kişilerin göç ettikleri ülkelere bu girişimcilik geleneklerini aktarmalarıdır (OECD, 2007). Bu çalışmada Türkiye'ye geldikten sonra Samsun'a yerleşmiş olan Suriyeli ve Iraklı etnik girişimcilerin kentsel deneyimlerini esnafılık yapan Suriyeli ve Iraklı bireyler üzerinden politik-ekonomik ve toplumsal yönleriyle anlamaya çalışılmıştır.

Mekanlar yalnızca bireylerin yaşamlarını sürdürme araçları değildir. Bireyler bu mekanlarla düşünce kalıpları geliştirirler, planlar yaparlar, o mekanı her boyutuyla deneyimlerler. Bu nedenle mekanlar bireylerin davranışlarını yönlendirir ve toplumsal dünyalarının şekillenmesinde etkili olur (Stravrides, 2021). Samsun kenti coğrafi açıdan Türkiye'nin kuzeyinde konumlanmış nüfus yoğunluğu olarak en büyük on altıncı kenttir. Karadeniz bölgesinin en çok nüfusa sahip olan kenti olan Samsun, sanayisinin gelişmişlik seviyesiyle öne çıkan kentlerden biridir. Avrupa kentlerine geçmek isteyen yani Türkiye'yi bir geçiş ülkesi olarak gören göçmenlerin aksine Türkiye'de kalıcı bir yaşam kurmayı hedefleyen göçmenlerin tercih ettiği ve çalışma yaşamına katılmanın diğer küçük kentlere göre daha kolay olduğu bir kent olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ülkelerinde çıkan karışıklıklar nedeniyle zorunlu olarak ülkelerini terk eden Suriyeli ve Iraklılar Türkiye'ye sınır kentlerden giriş yaptıktan sonra Türkiye'nin farklı kentlerine yaşamlarını sürdürmek için yerleşmeye başlamışlardır. Göçmenler kentlere yerleştikten bir süre sonra çalışma yaşamına katılmaya çalışmaktadırlar. Göçmenlerin yaptıkları bütün ekonomik etkinlikler etnik ekonomi olarak tanımlanmaktadır. Göçmenler genellikle işgücü piyasalarının en alt basamakları olarak adlandırılan ve yerli halkın çalışmak istemediği düşük ücretli işlere yerleşmektedirler. Ücretli çalışan olmak istemeyen göçmenler serbest çalışan özelde de girişimci olma kararı almaktadırlar. Samsun kentinde etnik girişimci olan kişilerin kentsel deneyimlerinin anlaşılmaaya çalışıldığı bu çalışmada Pierre Bourdieu'nun göçmen girişimciliğine yönelik çalışma ve kavramlarından yararlanılmıştır.

Göçmenler göç ettikleri ülkelere yalnızca kendileri gitmemektedir. Aynı zamanda kültürel, toplumsal, ekonomik ve simgesel sermayelerini de belirli ölçülerde yanlarında götürmektedirler. Ekonomik, kültürel, toplumsal ve simgesel sermayelerin bir başka ülkeye taşınimleri aynı ölçülerde olmamaktadır. Ekonomik

sermaye diğer sermaye biçimlerine göre başka bir ülkeye götürülmesi daha kolay olarak adlandırılırken, toplumsal sermaye ve kültürel sermayenin başka ülkelere taşınması daha güçtür.

Araştırmaya katılan Suriyeli ve Iraklı girişimcilerin iş profilleri ile ilgili verilerden elde edilen bulgulara göre, 9 Suriyeli ve 6 Iraklı olmak üzere toplam 15 etnik girişimcinin 7 tanesinin Türkiye'ye gelmeden önce Suriye'de ve Irak'ta girişimci olduğu dolayısıyla girişimcilik tecrübesi ve bilgisine sahip bir biçimde Türkiye'ye geldiği öğrenilmiştir.

Göçmenlerin Türkiye'de girişimci olabilmeleri için öncelikle ekonomik sermayeye sahip olmaları gerekmektedir. Kimi etnik girişimciler bu ekonomik sermayeyi Suriye ve Irak'tan getirirken, kimi girişimciler ise bu ekonomik sermayeyi Türkiye'de oluşturmuşlardır.

Göçmenlerin Samsun kentine yerleşme kararı sınır kentlerde yapılan giriş işlemlerinin ardından İl Göç İdarelerine yönlendirmelerine dayanmamaktadır. Yapılan görüşmelerde göçmen girişimcilerin neredeyse tamamı Samsun kentine gelme nedenlerinin akraba, arkadaş, aile üyeleri olan kişilerin yönlendirmeleri olduğunu dile getirmişlerdir. Akrabalar, aile üyeleri, arkadaş çevresi gibi ilişkiler kişilerin toplumsal sermayeleridir. Aynı zamanda Arapların özellikle Iraklıların Samsun'a yerleştiğiyle ilişkili yine aynı toplumsal sermayelerini oluşturan kişilerden edindikleri bilgiler kişileri bu kente işletme açmaya yönlendirmiştir. Ekonomik sermayenin yanında kişilerin kültürel, simgesel ve söz edildiği gibi toplumsal sermayelerinin de piyasalara giriş sürecinde oldukça etkili olduğu görülmektedir.

Sermaye biçimleri birbirlerine dönüştürülebilmektedir ancak yalnızca biri bir diğerine indirgenememektedir (Swartz, 2011). Örneğin; sahip olunan toplumsal sermaye kimi durumlarda etnik girişimciler için ekonomik sermayeye dönüşebilmektedir. Girişimcilerin toplumsal sermayelerini oluşturan akraba, arkadaş ve aile üyelikleri aynı zamanda hem etnik girişimciler için birer ücretsiz ya da gönüllü çalışan özelliği taşıyabilirken aynı zamanda işletmenin en olası müşterileridir. Bu ve benzeri durumlar toplumsal sermayenin ekonomik sermayeye dönüşümüne olanak sağlamaktadır.

Yapılan görüşmelerde etnik girişimcilerin büyük bir çoğunluğunun resmi kaydının Suriyeli ve Iraklı girişimciler adına olmadığı öğrenilmiştir. Çalışma izni

alınması gibi resmi işlemleri gerçekleştirmeyen girişimciler genellikle Türk kişiler ya da Türk kimliğine sahip olmuş diğer yabancı kişiler adına işletmelerinin resmi kayıtlarını oluşturmaktadırlar. İşletme açmak için belediye ve diğer resmi kurumlara hiç gidilmediği, çoğu işletmenin gerekliliklerinin ya zabıta tarafından bilgilendirme yapılması yoluyla giderildiği ya da işletme kaydına sahip kişinin bu işlemleri gerçekleştirmesiyle halledildiği öğrenilmiştir. İşletme ruhsatına sahip olan kişilere çoğunlukla etnik girişimcilerin toplumsal sermayeler kullanılarak ulaşılmıştır.

Etnik girişimciler işletmelerinde çalışacak olan çalışanlarını da büyük ölçüde toplumsal sermayeler aracılığıyla bulmaktadırlar. Orta ve küçük ölçekli bu işletmelerde ya işletme sahipleri tarafından çalışana ihtiyaç duyulmamaktadır ya da kendileri gibi Suriyeli ve Iraklı kişilerle çalışmaktadırlar. Çalışanların bazılarının girişimcilerin çocukları ve torunları gibi toplumsal sermayelerinden oluştuğu görülmüştür. Yetişkin çalışanlar ise düzenli birer ücret almakla beraber büyük bir çoğunlukla kayıtsız birer çalışanlardır.

Etnik girişimcilerin kültürel sermayeleri de onların girişimcilik etkinliklerine yönelmelerinde oldukça etkilidir. Kültürel sermaye kavramı yapılan bu çalışma sürecinde alınan eğitim ve dil becerileri yönüyle öne çıkmıştır. Göçmenlerin kendi ülkelerinde aldıkları eğitimler göç ettikleri ülkelerde çoğunlukla işlevsel değildir. Bu nedenle kültürel sermayenin başka bir ülkeye taşınması da diğer sermaye biçimlerine göre güçleşmektedir. Dil becerileri de kültürel sermayedir. Çoğunlukla yalnızca kendi anadilleri olan Arapçayı bilen göçmenlerin Türk müşteri edinemediklerini bu durumun da onların girişimcilik etkinliklerine olumsuz etkileri olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumlarda okul çağındaki Türkçe bilen çocuklarının kültürel sermayelerinden yararlanmaya çalışmaktadırlar. Ancak çalışma süresince görüşülen işletmelerde çocukların işletmelerin düzenli ve ücretli birer çalışanı olmadıkları görülmüştür. Bu nedenle Türk müşteri kazanmaya doğrudan bir etkilerinin de olmadığı anlaşılmaktadır.

Dil becerileri kültürel sermayenin önemli bir boyutudur. Suriyeli ve Iraklı göçmenlerin anadilleri Arapçadır. Aynı dili konuşmanın ve Türkiye’de iki ülkeden gelen insanların da yabancı olmasının birlik ve beraberlik duygusuna katkı yapacağı düşünülmektedir. Ancak görüşmeler sırasında Suriyeli ve Iraklı göçmenlerin Türkiye’de elde ettikleri farklı haklar ve hukuksal tanımlamalardan kaynaklanan olumsuz duyguların var olduğu öğrenilmiştir.

Etnik girişimcilerden kendi ülkeleri olan Irak ve Suriye ile Türkiye'yi girişimcilik yönüyle karşılaştırmaları istendiğinde bütün etnik girişimciler kendi ülkelerinde daha fazla ekonomik sermaye elde ettiklerini belirtmişlerdir. Ancak toplumsal sermayenin önemli bir boyutu olan güvenlik ihtiyaçlarını Türkiye'de karşılayabilmelerinden kaynaklı ekonomik sermayenin tek başına yeterli olmadığı diğer sermaye biçimlerinin de belirli oranda karşılanması gerektiği anlaşılmaktadır. Kendileriyle birlikte toplumsal sermayelerini oluşturan aile üyeleri, arkadaşlar ve akrabaların da güvenliklerini Türkiye'de karşılamasının onları göç etmeye yönlendirdiğini ve bu güvenlik ihtiyacının tam olarak karşılanacağına emin olmadan ülkelerine dönme isteklerinin olmadığını belirtmişlerdir.

Gerçekleştirilen görüşmelerde göçmenlerin Türkiye'de en zorlandıkları işlerden birisinin konut kiralamak olduğu öğrenilmiştir. Yabancılar ev verilmek istenmemesi, kiranın ödeneceğine yönelik bir sorumlu (kefil) gösterilmesinin istenmesi, güvence bedelinin Türklerden istenenden daha fazla olması vb. süreçlerde oldukça güçlük çekildiği dile getirilmiştir. Aynı zamanda yalnızca belli semtlerde yabancılar yönelik kiralık ev verilmesinin ve ev kiralamak isteyen yabancıların bu semtlere yönlendirilmesinin onları bu bölgelerde yoğunlaştırıldığı anlaşılmaktadır. Görüşülen işletme sahiplerinin hepsi Samsun'da ilk kiraladıkları evlerde oturmaktadırlar. Samsun'daki yaşamlarının tamamında aynı evde oturmuşlardır. Evlerini değiştirme fikrine oldukça uzak olduklarını ve ev kiralama sürecindeki güçlükleri tekrar yaşamak istemediklerini dile getirmişlerdir. Ev kiralama sürecinde Türk ev sahipleriyle yaşanan olumsuzlukların Türkiye'de ev alabilen Iraklılar arasında ev satışlarını ortaya çıkardığı görüşmeler sırasında öğrenilmiştir.

İşletme sahiplerinin yalnızca bir tanesi işletmesini kendi adına kayıtlı bir biçimde işletmektedir. Diğer bütün etnik girişimciler Türk kişilerle ortak olmuş ya da Türk ruhsat sahipleri adına işletmelerini açmışlardır. Yalnızca bir Iraklı girişimci Türk yurttaşı olmuş Suriyeli bir kişi adına işletme açtığını belirtmiştir. Yabancı kişiler adına açılmamış bu işletmeler Türkiye'de çok sayıda yabancıların işlettiği ancak resmi kayıtlarda Türk kişilerin adına olan işletmenin var olabileceğini gösteriyor.

Görüşülen etnik girişimciler sokaklarında bir arada çalıştıkları diğer işletme sahipleriyle iyi ilişkiler geliştirme çabası içerisinde olduklarını belirtmişlerdir. Ancak yapılan görüşmeler yabancı ve Türk esnaflar arasındaki bu iyi ilişkilerin çoğunlukla

iletişimsizlikle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. İletişimsizlik halinden doğan kavga etmeme hali işletme sahipleri için kötü ilişkiler geliştirmemek olarak adlandırılmaktadır. Yabancı girişimcilerin ise çoğunlukla kendi ülkelerinde gelen girişimcilerle diğer ülkelerden girişimcilerden daha fazla etkileşim ve iletişim içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. Aynı ülkeden gelen girişimciler arasında işletmeciliğe yönelik daha fazla bilgi paylaşımı, işbirliği ve dayanışmanın daha fazla olduğu öğrenilmiştir.

Etnik girişimcilerin büyük çoğunluğu ülkelerindeki karışıklıklar sona erse bile ülkelerine dönmek istememektedirler. Ülkelerinin eski durumuna döneceğine yönelik inançsızlıkla birlikte Samsun'da işletme açmış olmanın onlara düzenini kurmuş hissettirmesi de etkilidir. Türkiye'deki hayatlarına yönelik çoğunlukla işletmelerinin kayıtlarını kendi adlarına düzenleme, ev alma, işletme dükkanını satın alma gibi planlar yaptıklarını belirtmişlerdir.

Suriyeli ve Iraklı etnik girişimcilerle yapılan görüşmeler göstermektedir ki; girişimciler ev ve iş yeri bulma süreçlerinde oldukça zorlanmaktadırlar. Özellikle ev bulma süreci onlar için oldukça güçlüklerle karşılaştıkları bir süreç olmakla birlikte Türk ev sahiplerinin dışında kendi aralarında ev alışverişi yapmaya başladıkları bir sektörün ortaya çıkmasına yol açmıştır. Samsun'a yerleşme sürecinde önceliklerinin ev bulmak olduğu belirtmişlerdir. Bu çalışmada, Bakioğlu, Artar ve İzmir'in (2018) Ankara'da göçmenlerin çalışma alanlarının çevrelerini yaşam alanları olarak düzenledikleri bulgusunun tersine, Samsun'da esnaflık yapan Suriyeli ve Iraklı göçmenlerin işletmelerine yakın evler değil, evlerine yakın işletmeler bulmaya yöneldikleri görülmüştür. Aynı zamanda kendilerinin toplumsal sermayelerinin desteğini alma isteklerinden doğan göçmen mahalleri oluşturma eğiliminde değil, Türklerin onlara yalnızca göçmen mahallelerinde ev vermesi nedeniyle bu yoğunlaşmaların ortaya çıktığını belirtmektedirler. Ekonomik sermayelerinin düşük olması ve yalnızca göçmen mahallelerinde ev kiralayabilmelerinden kaynaklanan bu yoğunlaşmanın kentlerin yalnızca bazı kesimlerini deneyimleyebilmelerini ortaya çıkardığı anlaşılmaktadır. Ekonomik sermayelerinin yalnızca belli bir kısmına Türkiye'ye taşıyabilmelerinin yanı sıra toplumsal sermayelerini hem Samsun'a yerleşme kararı alma da hem de ev ve işletme yeri bulmada aktif bir biçimde kullandıkları görülmektedir. Görüşülen girişimciler arasında beklenilenin aksine güçlü bir göçmen dayanışması görülmemiştir. Türk girişimcilerle de oldukça az

iletişim kurdukları aynı zamanda kendi aralarında da Suriyeliler, Iraklılar, Afganlılar ve diğerk ÷lkelerden gelenler olarak ayrıldıkları ve bu ayrımları hem sosyal hem de iş hayatlarına yansıttıkları gör÷lmektedir. Ancak çok aşamalı ticari ilişkilerin yine de bir arada çalışmaları da ortaya çıkardığı gör÷lmektedir. Girişimciler arasında Türkiye’de kalmak isteğinin güçlü olduğu ve buna yönelik planlamalar yapıldığı gör÷lmüştür.

KAYNAKÇA

- 1994 Yönetmeliği ve Uygulama Kararı (1999). T.C. Resmi Gazete, 2000/131, 23582, 13 Ocak 1999.
- Abadan-Unat, N. (2017). *Bitmeyen göç*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Adar, A. Ş. (2018). Türkiye’de yeni prekarya Suriyeli işgücü mü?. *Çalışma ve Toplum Dergisi*. 1, 13-36.
- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (2017). *Türkiye’deki Suriyelilerin demografik görünümü, yaşam koşulları ve gelecek beklentilerine yönelik saha araştırması*. Erişim: 11Şubat 2023, https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/25337/xfiles/17a-Turkiye_deki_Suriyelilerin_Demografik_Gorunumu_Yasam_Kosullari_ve_Gelecek_Beklentilerine_Yonelik_Saha_Arastirmasi_2017.pdf
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2019). Sıkça sorulan sorular. Erişim: 28.09.2020, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/uigm/sikca-sorulan-sorular/>
- Akcan, A. T. (2018). Türk işgücü piyasasında Suriyeli sığınmacıların yeri ve etkileri. *Sosyal Güvenlik Dergisi*. 8 (2). 59-73.
- Akıncı, B., Gedik, E. ve Nergiz, A. (2015). Uyum süreci üzerine bir değerlendirme: göç ve toplumsal kabul. *Göç Araştırmaları Dergisi*. 1 (2). 58-83.
- Akkaş, E. (2020). “Suriyeli Küçük Esnaf ve Kayseri Ekonomisi”. S. Aygün-Cengiz (ed.). *Geçmişten Bugüne Gelenek: Kültürel Değişme Ulusal Sempozyumu*. (s. 3-9). Ankara: Ürün Yayınları.
- Aksoy, Z. (2012). “Uluslararası göç ve kültürlerarası iletişim”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 5 (20). 292-303.
- Akyiğit, H. ve Baki, Z. (2021). Sosyal sermayenin göç ve etnik girişimcilik üzerindeki etkisi: İzmir’deki Suriyeli küçük girişimciler. *Yorum-Yönetim-Yöntem Uluslararası Yönetim-Ekonomi ve Felsefe Dergisi*. 9 (1). 67-88.
- Alancıoğlu, E., Arslan, İ. ve Bozgeyik, Y. (2016). Göçün ekonomik ve toplumsal yansımaları: Gaziantep’teki Suriyeli göçmenler örneği. *İlahiyat Akademi*. 3 (4). 129-148.
- Altınay, L. (2008). The relationship between an eculture and the entrepreneurial behaviour of the firm. *Journal of Small Business and Enterprise Development*. 15 (1). 111-129.
- Aslan, M. ve Lordoğlu, K. (2016). En Fazla Suriyeli Göçmen Alan Beş Kentin Emek Piyasalarında Değişimi: 2011-2014. *Çalışma ve Toplum*. 2. 789-806.
- Aslan, S. ve Demirhan, Y. (2015). Türkiye’nin Sınır Ötesi Göç Politikaları ve Göç Yönetimi. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*. 5 (1). 23-62.
- Assida, O. M. A. (2016). The economic and social impacts of forced migration: A case study of Syrian and Iraqi forced migrants in Samsun. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Atılğan, D., Günay, E. ve Serin, E. (2017). Dünya’da ve Türkiye’de göç yönetimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 7 (2). 37-60.
- Aydemir, S. ve Şahin, M. C. (2018). Zorunlu-Kitlesel Göç Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım: Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacılar Örneği. *Dini Araştırmalar*. 21 (53). 121-148.

- Bahçeci, H. I. Ve Uzun, Ş. (2017). Türkiye’de uluslararası göç ve yerel politika. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 1 (4). 192-208.
- Bakioğlu, A. (2018). *Ankara’daki Suriyelilerin mültecilik deneyimleri*. Ankara: Sosyoloji Derneği Yayını.
- Baran-Çelik, N. (2015). Türk hukukunda uluslararası koruma başvurusunda bulunan veya uluslararası korumadan yararlanan yabancıların hak ve yükümlülükleri. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 1. 67-148.
- Barkın, E. (2014). 1951 tarihli mülteciliğin önlenmesi sözleşmesi. *Ankara Barosu Dergisi*. 1. 333-360.
- Basu, A. (1998). An exploration of entrepreneurial activity among Asian small businesses in Britain. *Small Business Economics*. 10 (4). 313-326.
- Baycan Levent, T. ve Kundak, S. (2009). Motivation and driving forces of Turkish entrepreneurs in Switzerland. *The European Journal of Social Science Research*. 22 (3). 283-308.
- Baycan-Levent, T., & Nijkamp, P. (2009). Characteristics of migrant entrepreneurship in. *Entrepreneurship and Regional Development*, 375-397. doi:10.1080/08985620903020060
- Berry, J.W. (2001). A psychology of immigration. *Journal of Social Issues*. 57 (3). 615-631.
- Bilgin, N. (1999). *Kollektif kimlik*. İstanbul: Sistem.
- Bird, R. B. ve Smith E.A. (2005). Signaling theory, strategic interaction and symbolic capital. *Current Anthropology*. 46 (2). 221-248.
- Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü (2022). İstatistikler. Bilgi dokümanları ve tablolar. Erişim: 28 Haziran 2022, <https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri>
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (2016). Mülteci ve göçmen. Erişim: 12.06.2020, https://www.unhcr.org/cy/wp-content/uploads/sites/41/2018/02/UNHCR_Refugee_or_Migrant_TR.pdf
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (2017). Türkiye’deki Suriyeli mülteciler sık sorulan sorular. Erişim: 12.06.2020, https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2017/02/s%C4%B1k_sorulan_sorular.pdf
- Bourdieu, P. (2000) *Outline of a theory of practice*. Richard Nice (çev.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. J. D. (1992). *An invitation to reflexive sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice*. Richard Nice (çev.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1986). “The Forms of Capital”. J. Richardson (ed.). *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. (s. 241-258). New York: Greenwood.
- Bourdieu, P. (1987). What makes a social class? On the theoretical and practical existence of groups. *Berkeley Journal of Sociology*. 32. 1-17.
- Bourdieu, P. (1993). *The field of cultural production: Essays on art and literature*. New York: Columbia University Press.
- Bourdieu, P. (2005). “Outline of the theory of practice: structures and the habitus”. Spiegel, G. M. (ed.). *Practicing History*. (s. 174-194). Newyork ve London: Taylor ve Francis Group.
- Bourdieu, P. (2006). *Pratik nedenler*. Hülya Uğur Tanrıöver (çev.), İstanbul: Hil Yayınları.

- Bourdieu, P. (2015). *Devlet Üzerine: Collège de France Dersleri (1989-1992)*. Aslı Sümer (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. ve Wacquant, L. (2003). *Düşünsel bir sosyoloji için cevaplar*. Nazlı Ökten (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozbeyoğlu, E. (2015). Mülteciler ve insan hakları. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*. 2 (1). 60-80.
- Canbey-Özgüler, V. (2018). Kitlel göçlerin emek piyasalarına etkisi: Türkiye'deki Suriyeliler. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. 74. 77-102.
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *The American Journal of Sociology*. 94. 95-120.
- Council Directive (2001). Official Journal of the European Communities, 2001/55/EC, 7 Ağustos 2001.
- Creswell, J. W. (2013). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. New York: Sage.
- Crossley, N. (2011). *Towards relational sociology*. New York: Routledge.
- Çağlayan, S. (2006). Göç kuramları, göç ve göçmen ilişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 17. 67-91.
- Çakıcı, A., Çakıcı, A. C. ve Yılmaz, Ş. (2016). Mülteci esnaf sorunları: Mersin'deki Suriyeli esnaflar üzerine bir araştırma. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*. 833-840.
- Çakır, B., Karan, O. ve Kurtarır, E. (2020). Hatay'daki Suriyeli mültecilerin girişimcilik alanındaki deneyimleri ve mekânsal faktörler. *Göç Dergisi*. 7 (1). 77-94.
- Çetin, İ. (2016). Suriyeli mültecilerin işgücüne katılımları ve entegrasyon: Adana-Mersin örneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 15 (4). 1001-1016.
- Çiçekli, B. (2009). (ed.). *Uluslararası göç hukuku- Göç terimleri sözlüğü*. Cenevre: Uluslararası Göç Örgütü.
- Çiçekli, B. (2014). *Uluslararası hukukta mülteciler ve sığınmacılar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Çoltu, S. ve Öztürk, S. (2018). Suriyeli mültecilerin Türkiye ekonomisine etkileri. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*. 7 (3). 188-198.
- Dedeoğlu, S. (2014) *Migrants, work and social integration, women's labour in Turkish ethnic economy*. London: Palgrave-Macmillan.
- Deniz, T. (2014). Uluslararası göç sorunu perspektifinde Türkiye. *Ulaştırma Güvenlik İdaresi*. 18 (1). 175-204.
- Desan, M. H. (2013). Bourdieu, Marx, and capital. *Sociological Theory*. 31 (4). 318-342.
- Dönmez-Kara, C. Ö. (2016). Türkiye'de yabancıların çalışma hakkı: Suriyelilerin işgücü piyasasındaki durumu. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2. 151-174.
- Duman, E. Ş. ve Özdemirci, A. (2020). Türkiye'deki Suriyeli göçmen girişimciler üzerine bir alan araştırması. *Yönetim Bilimleri Dergisi*. 18 (37). 629-656.
- Dursun, O. (2018). Toplumu Pierre Bourdieu ile düşünmek. *Global Media Journal TR Edition*. 8 (16). 68-123.
- Düzkaya, H. ve Yazıcı, E. (2017). Misafirlikten vatandaşlığa Türkiye'deki Suriyelilerin hukuki statüsü: Türkiye ve Avrupa Birliği mevzuatı ekseninde karşılaştırmalı bir değerlendirme. *Emek ve Toplum*. 6 (16). 420-456.

- Ekici, S. ve Tuncel, G. (2015). Göç ve insan. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*. 5 (9), 9-22.
- Erbaş, H. (2019). *Gidişlerden kaçışlara göç ve göçmenler: Kuram, yöntem ve alan yazıları*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Ercan, M. (18 Temmuz 2014). Mersin’de Suriyelilerin 8 İşyeri Mühürlendi. Erişim: 03.06.2020, <https://www.haberler.com/mersin-de-suriyelilerin-8-isyeri-muhurlendi-6275535-haberi/>
- Erdem, B. B. (2017). Geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin sosyal, siyasi ve vatandaşlık hukuku bakımından Türkiye’deki durumları. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Dergisi*. 37 (2). 332-351.
- Erdoğan, M. M. ve Sirkeci, İ. (2012). Göç ve Türkiye. *Migration Letters*. 9 (4). 297 – 302.
- Erdoğan, M. M. ve Ünver, C. (2015). Türkiye’deki iş dünyasının Türkiye’deki Suriyeliler konusundaki görüş beklenti ve öneriler. *Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu*. 353. 1-103.
- Ergüven, N. S. ve Özturanlı, B. (2013). Uluslararası mülteci hukuku ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 62 (4). 1007-1061.
- Erten, R. (2015). Yabancılar ve uluslararası koruma kanunu hakkında genel bir değerlendirme. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 19 (1). 3-51.
- Etil, H. ve Demir, M. (2014). *Pierre Bourdieu’nun bilim sosyolojisine katkısı, “alan teorisi”, “habitus” cini ve refleksivite talebi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Faist, T. (2003). *Uluslararası göç ve uluslararası toplumsal alanlar*. İstanbul: Bağlam Yayınları
- Faubion, J.D. (2014). *Özneyi yeniden düşünmek*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Frangopoulos, Y. & Hatziprokopiou, P. (2016). Migrant economies and everyday spaces in Athens in times of crisis. *City*. 20 (1). 61-74.
- Fukuyama, F. (1995). *Trust: The social virtues and the creation of prosperity*. NY: Free Press.
- Fukuyama, F. (1998). *Güven (sosyal erdemler ve refahın yaratılması)*. Ahmet Buğdaycı (çev.), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Fuller, T. Ve Tian, Y. (2006). Social and symbolic capital and responsible entrepreneurship: An empirical investigation of SME narratives. *Journal of Business Ethics*. 67 (3). 287-304.
- Geçici Koruma Yönetmeliği (2014). T.C. Resmi Gazete, 2014/6883, 29153, 22 Ekim 2014.
- Gelekçi, K. A. ve Meçik, O. (2021). Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin göç hareketlerinde sosyal sermaye etkisi: İzmir ve İstanbul örneği. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. 80. 199 – 229.
- Gergs, H. J. (2003). Economic, social, and symbolic capital: New aspects for the development of a sociological theory of the market. *International Studies of Management & Organization*. 33 (2). 22-48.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı (2021). *İstatistikler*. İkamet izinleri. Erişim: 11 Nisan 2021, <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri>
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı (2022). Göç istatistikleri. Erişim: 03.12.2022, <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler>
- Görgün, M. (2017). Küreselleşme sürecinde göçmen ilişkileri ağının önemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 22. 1317-1327.

- Güllü, G. (2017). Düzensiz göçün Türkiye emek piyasasına etkisi. 13. *Uluslararası Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildirileri* (s. 335-345). Bakü: ICKEM.
- Güllüpınar, F. (2012). Göç olgusunun ekonomi-politiği ve uluslararası göç kuramları üzerine bir değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*. 4. 53-85.
- Harker, R., vd.(haz.). (1990). *An introduction to the work of Pierre Bourdieu*. Londra: Macmillan.
- Hoffman, C. A. ve Marger, M. N. (1992). Ethnic enterprise in Ontario: Immigrant participation in the small business sector. *International Migration Review*. 26 (3). 968-981.
- Huang, X. (2019). Understanding Bourdieu - cultural capital and habitus. *Review of European Studies*. 11 (3). 1918-7173.
- International Organization for Migration (2020). *World migration report 2020*. Erişim: 14.06.2020, <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2020>
- İçduygu, A. (2017). Türkiye’deki Suriyeli sığınmacılar: “Siyasallaşan” bir sürecin analizi. *Toplum ve Bilim*.140. 27-41.
- İçduygu, A. ve Şimşek, D. (2017). Giriş: uluslararası göç, politika ve güvenlik. *Toplum ve Bilim*.140. 6-10.
- İneli-Ciğer, M. (2016). Uluslararası hukuka uygun geçici koruma rejiminin unsurları üzerine. *Göç Araştırmaları Dergisi*. 2 (3). 62-92.
- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1949). T.C. Resmi Gazete, 7217, 27 Mayıs 2016.
- İnsani Gelişme Vakfı (2017). *Suriyeliler tarafından kurulan şirketler için potansiyel iyileştirme alanları*. Erişim: 14.06.2020, http://ingev.org/raporlar/Suriyeliler_Tarafindan_Kurulan_Sirketler_Icin_Potansiyel_Iyilestirme_Alanlari.pdf
- İzmir’de Suriyelilerin dükkanları mühürlendi! (12 Haziran 2019) Erişim: 03.06.2020, <http://www.kanalben.com/yerel-yonetimler/izmir-de-suriyelilerin-dukkanlari-muhurlendi-h522242.html>
- Jourdain, A. Naulin, S. (2016). *S. Pierre Bourdieu’nün kuramı ve sosyolojik kullanımları*. Öykü Elitez (çev.), İstanbul: İletişim.
- Kaplan, D. H. ve Li, W. (2006). *Landscapes of the Ethnic Economy*. Lanham: Plymouth: Rowman ve Littlefield.
- Karan, O. (2019). Suriyeli mültecilerin esnaflaşmasını anlamada Bourdieucu yaklaşımın olanakları. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*. 39 (2). 249-276.
- Karan, O., Çakır, B. ve Kurtarı, E. (2020). Hatay’daki Suriyeli mültecilerin girişimcilik alanındaki deneyimleri ve mekânsal faktörler. *Göç Dergisi*. 7 (1). 77-94.
- Kaya, A. (2014). Türkiye’de göç ve uyum tartışmaları: Geçmişe dönük bir bakış. *İdealkent*. 14. 11-28.
- Kaya, A. (2017). İstanbul, mülteciler için cennet mi cehennem mi? Suriyeli mültecilerin kentsel alandaki halleri. *Toplum ve Bilim*.140. 42-68.
- Kloosterman, R. ve J. Rath (2001). Immigrant entrepreneurs in advanced economies: Mixed embeddedness further explored. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 27 (2). 189-202.
- Kloosterman, R. ve J. Rath (2003). *Immigrant entrepreneurs: Venturing abroad in the age of globalization*. Oxford/New York: Berg/University of New York Press.

- Kloosterman, R., J. van der Leun & J. Rath (1999). Mixed embeddedness. (In)formal economic activities and immigrant business in the Netherlands. *International Journal of Urban and Regional Research*. 23 (2). 253-267.
- Korkmaz, M. (2017). Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin Türkiye işgücü piyasasına etkileri ve değerlendirmeler. *Sosyal Güvençe Dergisi*. 13. 57-83.
- Kul Parlak, N. ve Uludağ Güler, Ç. (2022). Göçmen Girişimciliği Bağlamında Suriyeli Girişimciler: İstanbul İli Örneği. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yönetim Bilimleri Dergisi*. 20 (46). 850-874.
- Kuşçuoğlu, N. D. (2019). *Misafirden ötekiye: Samsun'da Suriyeli algısı* (Tez No. 549101) [Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi]. Yök Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=YIngrH7vVOuZZYqObpuQhg&no=reoRyUSacQWFncRt85fG3A>
- Light, I and Gold, S. Gold (2000). *Ethnic Economies*. San Diego: Academic Press.
- Lyon, F., L. Sepulveda ve S. Syrett (2007). Enterprising Refugees: Contributions and Challenges in Deprived Urban Areas. *Local Economy*. 22 (4). 362-375.
- Masurel E., Nijkamp, P. ve Vindigni G. (2004). Breeding places for ethnic entrepreneurs: a comparative marketing approach. *Entrepreneurship & Regional Development*. 16 (1). 77-86.
- Masurel, E., Nijkamp, P., Taştan, M. ve Vindigni, G. (2002). Motivations and Performance Conditions for Ethnic Entrepreneurship. *Growth and Change*. 33 (2). 238-260.
- Maton, K. (2008). "Habitus". Grenfell, M. (ed.). *Pierre Bourdieu Key Concepts*. (s. 49 – 66). Newyork: Routledge.
- Mültecilerderneği.org (2021). *Haberler/duyurular*. Türkiye'deki Suriyeli sayısı şubat 2021 Erişim: 7 Nisan 2021, <https://mülteciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>
- Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme (1961). T.C. Resmi Gazete, 358/10898, 5 Eylül 1961.
- Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü (1968). T.C. Resmi Gazete, 6/10266/12968, 5 Ağustos 1968.
- Nahapiet, J. & Ghoshal, S. (1998). Social capital, intellectual capital, and the organizational advantage. *Academy of Management Review*. 23 (2). 242-266.
- Nişancı, Z. N. (2015). Göçmen girişimcilik üzerine Pittsburgh'daki Türk girişimciler. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*. 10 (1). 1-28.
- OECD (2007). *Girişimcilik ve yerel ekonomik kalkınma: Programlar ve politika önerileri*. Bayram Mecit vd. (çev.), Ankara: KOSGEB
- Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (2015). *Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye etkileri*. Erişim: 12.06.2020, <https://orsam.org.tr/suriyeli-siginmacilarin-turkiye-ye-etkileri-raporu-orsam-tesev-afad-tobb-etu-09-01-2015-2/>
- Öğüt, A. ve Erbil, C. (2009). *Sosyal sermaye yönetimi*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Övünç-Öztürk, N. (2016). 1951 tarihli mültecilerin hukuki statüsüne ilişkin sözleşme çerçevesinde mülteci statüsünün sona ermesine yönelik ölçütlerin incelenmesi ve Türk hukuku üzerindeki yansımaların değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 65 (2). 393-448.
- Öztopcu, A. (2020). Girişimci davranışında sosyal sermaye etkisi. *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*. 4 (2). 85-104 .
- Palabıyık, A. (2011). Pierre Bourdieu sosyolojisinde "Habitus", "Sermaye" ve "Alan" üzerine. *Liberal Düşünce*. 61-62. 121 – 141.

- Parin, S. ve Kılıç, A.R. (2022). Türkiye’deki Suriyeli göçmenlerin girişimcilik faaliyetlerinde farklı sermaye biçimlerinin rolü. *Göç Dergisi*. 9 (1). 15-36.
- Pieterse, N. (2003). Social capital and migration beyond ethnic economies. *SAGE Publications*. 3 (1). 29-58.
- Pirjola, J. (1995). Temporary protection as a future model for asylum?. *Nordic Journal of International Law*. 64. 423-427.
- Portes, A. (2010). Migration and social change: some conceptual reflections. *Journal of Ethnic Migration Studies*. 36 (10). 1537-1563.
- Poyraz, Y. (2012). Suriye vatandaşların geçici koruma ve uluslararası mülteci hukuku. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 20 (2). 53-69.
- Raijman, R. ve Tienda, M. (2000). Immigrant's pathways to business ownership: omparative ethnic perspective. *International Migration Review*. 34 (3). 682-706.
- Rath, J. (Ed.). (2002). *Unravelling the rag trade. immigrant entrepreneurship in seven world cities*. Oxford/New York: Berg/University of New York Press.
- Reçber, S. (2014). Hayatın yok yerindekiler: mülteciler ve sığınmacılar. *VI Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu* (s. 247-268). İstanbul: Petrol-İş Yayını 119.
- Rose, G. (1995). Place and identity: A sense of place. D. Massey ve P. Jess (Eds.). *A Place in the World? Places, Cultures and Globalization* içinde (88-132). Oxford: The Open University.
- Sandercock, L. (2003). *Cosmopolis I: Mongrel cities of the 21st century*. London-Newyork: Continuum.
- Sezgin, A. A. ve Yolcu, T. (2016). Göç ile gelen uluslararası öğrencilerin sosyal uyum ve toplumsal kabul süreci. *Humanitas*. 4 (7). 417-436.
- Smith, D. A. (2002). *Ulusların etnik kökeni*. Sonay Bayramoğlu ve Hülya Kendir (çev.), Ankara: Dost Kitabevi.
- Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (2015). *Türkiye’deki Suriyelilerin hukuki durumu arada kalanların hakları ve yükümlülükleri*. Erişim: 12.06.2020, http://file.setav.org/Files/Pdf/20151017001210_turkiyedeki-suriyelilerin-hukuki-durumu.pdf
- Song, M. (1999). *Helping out: Children’s labor in ethnic business*. Philadelphia, PA: Temple University Press.
- Sönmez, Z. (2014). *Komşuda Kriz: Suriyeli Mülteciler (Rapor)*. İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi. Erişim: 15.11.2020, <https://www.ihh.org.tr/yayin/komsuda-kriz-suriyeli-multeciler>
- Stanton-Salazar, R. D. ve Dornbusch, S. M. (1995). Social capital and the reproduction of inequality: Information networks among Mexican-origin high school students. *Sociology of Education*. 68 (2). 116-135.
- Stavrides, S. (2021). *Kentsel heterotopya*. Ali Karatay (çev.), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi (2015). *Türkiye’de Suriyeli mültecilerin hukuksal statü problemi*. Erişim: 14.06.2020, http://sdam.org.tr/image/foto/2017/11/24/Turkiyede-Suriyeli-Multecilerin-Hukuksal-Statu-Problemi_1511526402.pdf
- Strüder, I. R. (2003). Do concepts of ethnic economies explain existing minority enterprises? The Turkish speaking economies in London. Research papers in Environmental and Spatial Analysis Series 88. London. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.734.3448&rep=rep1&type=pdf> adresinden alındı

- Suriyeli esnafın Arapça tabelaları Türkçeye çevrildi (1 Temmuz 2019) Erişim: 03.06.2020, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201907011039529795-suriyeli-esnaf-larin-arapca-tabelalari-turkceye-cevrildi/>
- Swartz, D. (2011). *Kültür ve iktidar: Pierre Bourdieu'nün sosyolojisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şanal, M. ve Kaya, F. A. (2018). Etnik girişimci işletmelerde kurumsallaşma ve belirsizlikten kaçınma ilişkisi üzerine bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*. 22 (1). 115-126.
- Şanlıöz, S. A. (2016). Dış göç olgusunun düzensiz göç gerçeği: karşılaşılan etkilere ekonomik ve sosyolojik çözüm önerileri. *Sosyoekonomi*. 24 (30). 139-145.
- Şimşek, D. (2017). Göç politikaları ve 'insan güvenliği: Türkiye'deki Suriyeliler örneği'. *Toplum ve Bilim*. 140. 11-26.
- Şimşek, D. (2018). Mülteci entegrasyonu, göç politikaları ve sosyal sınıf: Türkiye'deki Suriyeli mülteciler örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*. 40 (2). 367-392.
- Tan, M. (2021). Kültürel sermayenin kişilerarası ilişkilere etkisi: Bourdieucu bir yaklaşım. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 10 (3). 2016-2037.
- Taş, A. ve Çitçi, U. S. (2009, Mayıs). Göçmen girişimcilerin girişimsel yolculukları: Türkiye'deki balkan girişimciler. 1.Uluslararası Balkanlarda Tarih ve Kültür Kongresi, Sakarya Üniversitesi, Kosova.
- Tatlı, A., Vassilopoulou, T., Özbilgin, M., Forson, C. ve Slutskaya, N. (2014). A Bourdieuan relational perspective for entrepreneurship research. *Journal of Small Business Management*. 52 (4). 615-632.
- TEPAV (2018). *Syrian entrepreneurship and refugee start-ups in Turkey: Leveraging the Turkish experience*. Erişim: 28 Haziran 2022, <https://www.tepav.org.tr/upload/files/1566830992-6.TEPAV and EBRD Syrian Entrepreneurship and Refugee Start ups in Turkey Lever ...pdf>
- The Social Issues Research Centre-SIRC (2007). *Belonging*. Erişim: 13 Şubat 2023, <http://www.sirc.org/publik/belonging.pdf>
- The World Bank (2017). *The toll of war: The economic and social consequences of the conflict in Syria*. Erişim: 3 Nisan 2021, <https://www.worldbank.org/en/country/syria/publication/the-toll-of-war-the-economic-and-social-consequences-of-the-conflict-in-syria>
- Toker, A. ve Kozak, N. (2020). Göçmenlerin girişimcilik davranışlarının kültürel açıdan incelenmesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*. 31 (3). 287 – 298.
- Tolciu, A. (2011). Migrant Entrepreneurs and Social Capital: A Revised Perspective. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*. 17 (4). 409–427.
- Tunç, A. Ş. (2015). Mülteci davranışı ve toplumsal etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere ilişkin bir değerlendirme. *TESAM Akademi Dergisi*. 2 (2). 29-63.
- Türk Dil Derneği (2020). Erişim: 30.06.2020, <http://www.dildernegi.org.tr/TR,274/turkce-sozluk-ara-bul.html>
- Türk Tabipler Birliği (2016). *Savaş, göç ve sağlık*. Erişim: 12.06.2020, https://www.ttb.org.tr/kutuphane/siginmacilar_rpr.pdf
- Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (2019). *Yabancı Sermayeli Şirketler Bülteni Suriye Sermayeli Şirketler*. Erişim: 13 Aralık 2020, <https://www.tepav.org.tr/upload/files/1568701014-5.TEPAV Suriye Sermayeli Sirketler Bulteni Temmuz 2019.pdf>

- Türkiye İstatistik Kurumu (2022). *İstatistik Veri Portalı*, Erişim: 9 Şubat 2023, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1>
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (2019). *Kurulan/Kapanan Şirket İstatistikleri*. Erişim: 13 Aralık 2020, <https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/KurulanKapananSirketistatistikleri.php>
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (2022). *Kurulan/Kapanan şirketler istatistikleri*. Erişim: 28 Haziran 2022, <https://tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/KurulanKapananSirketistatistikleri.php>
- Uluslararası Göç Örgütü (2022). *Göçmen varlığını izleme - durum raporu*. Erişim: 28 Haziran 2022, <https://dtm.iom.int/reports/turkey-%E2%80%94migrant-presence-monitoring-situation-report-april-2022>
- Uluslararası Kriz Grubu (2018). *Türkiye’deki Suriyeli mülteciler: Kentsel gerilimleri azaltmak*. Erişim: 28 Haziran 2022, <https://www.raporlar.org/turkiyedeki-suriyeli-multeciler-kentsel-gerilimleri-azaltmak-uluslararasi-kriz-grubu/>
- UNHCR (1995). *UNHCR’s policy and practice regarding urban refugees: a discussion paper*. Erişim: 24 Nisan 2021, <http://www.urbanrefugees.org/wp-content/uploads/2015/08/Discussion-paper-on-urban-refugees1995.pdf>
- UNHCR (2022). *Literature review: urban refugees*. Erişim: 28 Haziran 2022, <https://www.unhcr.org/protection/hcdialogue%20/4b0a528c9/literature-review-urban-refugees.html?query=Literature%20Review:%20Urban%20Refugees>
- United Nations High Commissioner for Refugees (2011). *Who is refugee?* Erişim: 12.06.2020, <https://www.unhcr.org/4d944c319.pdf>
- United Nations High Commissioner for Refugees (2012). *Summary conclusions on temporary protection*. Erişim: 12.06.2020, <https://www.unhcr.org/protection/expert/506d8662c/summary-conclusions-temporary-protection-roundtable-temporary-protection.html>
- Ünal, S. (2014). Türkiye’nin beklenmedik konukları: “öteki” bağlamında yabancı göçmen ve mülteci deneyimi. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*. 6. 65-89.
- Üstün, N. (2016). *Suriyelilerin Türk işgücü piyasasına entegrasyonu sorunlar-öneriler*. Erişim: 14.06.2020, <http://www.kto.org.tr/d/file/suriyelilerin-turk-iscucu-piyasasina-entegrasyonu,-sorunlar-oneriler---nazli-ustun.pdf>
- Valtonen, K. (2008). Perspectives on migration: ‘here and now’ implications for social work . R. Lovelock (ed.). *Social work and migration: immigrant and refugee settlement and integration* (s. 1-20). New York: Routledge, Taylor and Francis Group.
- Dana, Léo-Paul (ed.). *Handbook of research on ethnic entrepreneurship: A co-evolutionary view on resource management*. VT: Edward Elgar Publishing.
- Wahlbeck, Ö. (2007). Work in the kebab economy. *Ethnicities*. 7 (4). 543-563.
- Waldinger, R. (1999). *Still the promised city: African Americans and new immigrants in post industrial New York*. New York: Harvard University Press.
- Waldinger, R., Aldrich, H. and Ward, R. (1990). *Ethnic Entrepreneurs: Immigrant Business In Industrial Societies*. London: SAGE Publications.
- Wang, Q. (2010). Immigration and ethnic entrepreneurship: A comparative study in the United States. *Growth and Change*. 41(3). 430-358.

- Wauters, B. ve Lambrecht, J. (2006). Refugee entrepreneurship in Belgium: Potential and practice. *The International Entrepreneurship and Management Journal*. 2 (4). 509-525.
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) (2013). T.C. Resmi Gazete, 6458/28615, 11 Nisan 2013.
- Yalçın, C. (2004). *Göç sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yaman, A. (2016). Suriyeli sosyal sermayenin inşası ve yeniden üretim sürecinin sivil toplum ve ekonomik hayat alanlarında incelenmesi. *Göç Araştırmaları Dergisi*. 2 (3). 94-127.
- Yaman, A. (2016). Suriyeli sosyal sermayenin inşası ve yeniden üretim sürecinin sivil toplum ve ekonomik hayat alanlarında incelenmesi. *Göç Araştırmaları Dergisi*. 2 (3). 94-127.
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası göç: çeşitleri nedenleri ve etkileri. *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. 9 (2). 1685-1704.
- Ziya, O. (2012). Mülteci-göçmen belirsizliğinde iklim mültecileri. *TBB Dergisi*. 99. 229-240.

EKLER

Ek-1: Görüşme Soru Formu

Samsun'un Etnik Ekonomisi: Iraklı ve Suriyeli Göçmenlerin Esnaflık Deneyimleri başlıklı bu yüksek lisans tez araştırması, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda, Dr. Öğr. Üyesi Meriç KIRMIZI'nın danışmanlığında yürütülmektedir. Bu çalışmada amaç geçici koruma altında olan Suriyelilerin Samsun içerisindeki kentsel deneyimlerini esnaflık yapan Suriyeli bireyler üzerinden politik-ekonomik ve toplumsal yönleriyle anlamaya çalışmaktır.

Görüşme boyunca verdiğiniz cevapların tümü sadece bu araştırma kapsamında kullanılacak, kimseyle paylaşılmayacak ve gizli kalacaktır. Araştırma gönüllüğe dayalıdır ve yaklaşık 30-45 dakika arası sürmesi planlanmıştır. Araştırmaya katılmayı kabul ettiğinizden ve katkılarınızdan dolayı şimdiden teşekkür ederim.

Görüşme Soruları

1. Nerelisiniz?
2. Yaşınız?
3. Eğitim düzeyiniz?
4. Medeni durumunuz?
5. Mesleğiniz?
6. Türkçeyi biliyor musunuz? Ne düzeyde biliyorsunuz?
7. Burada yalnız mı, ailenizle mi yaşıyorsunuz? Ailenizle, kaç kişisiniz?
8. Ne zaman Türkiye'ye geldiniz?
9. Türkiye'de neden Samsun'a yerleştiniz?
10. Burada Samsun'da yaşamaktan hoşnut musunuz? Neden?
11. Ne zamandan beri kendi işletmenizde çalışıyorsunuz?
12. Türkiye'ye gelmeden önce ne iş yapıyordunuz?
13. Meslek değiştirdiyseniz, girişimci olmaya nasıl karar verdiniz?
14. Türkiye'de bu işletmeyi açmadan önce farklı işlerde çalıştınız mı?
15. Şu anda ailenizde kaç kişi çalışmaktadır?
16. Yaşadığınız semt?
17. Ev bulma arayışınızdan söz edebilir misiniz?
18. Ev ve işletmeniz aynı semtte mi?
19. Samsun'da girişimci olmaya nasıl karar verdiniz?
20. İşyerinizi açacağınız yeri nasıl buldunuz?
21. İşyeri sahibi olabilmek için, Türkiye'de nasıl bir yol izlediniz?
22. İşyerinizi açabilmek için gerekli sermayeyi nasıl oluşturdunuz?
23. İşletmenizde ortağınız var mı, nereli?
24. İşletme resmi olarak kimin üzerine kayıtlı?
25. İşiniz için gereken araç-gereçleri nereden ve kimler aracılığıyla sağlıyorsunuz?
26. Müşterileriniz nasıl kişiler?

27. Samsun'da yaşadığınızda dair kayıt oluştururken zorluklarla karşılaştınız mı?
Bu süreçte kimden/kimlerden yardım aldınız?
28. İşyerinizi açarken herhangi bir güçlük yaşadınız mı?
29. İşyerinizi açarken devletten ya da farklı bir yerden herhangi bir destek aldınız mı?
30. Yanınızda çalışan kişi/kişiler var mı? Varsa, kaç kişiler ve nereliler?
31. Çalışan/çalışanlarınız ile akrabalık bağınız var mı? Bir ücret karşılığı mı çalışıyorlar?
32. Çevrenizdeki başka işyeri sahipleriyle ilişkiniz nasıl?
33. Kazancınızı nasıl değerlendiriyorsunuz? Buradaki yaşam koşulları için yeterli buluyor musunuz?
34. Koronavirüs işlerinizi nasıl etkiledi?
35. Pandemide işyeriniz için devlet ya da başka bir kurumdan destek alabildiniz mi?
36. İşlerinizi genişletme ya da başka bir sektörde de çalışma gibi planlarınız var mı?
37. Bankalarla ve finans kurumlarıyla ilişkileriniz nasıl ve bu kurumların kredi-teşvik gibi hizmetlerinden yararlanıyor musunuz?
38. Kendi ülkeniz ve Türkiye'nin iş piyasasını karşılaştırsanız neler söylersiniz?
İş yapma kültürü, çalışma kültürü, benzer piyasalar mı?
39. Müşteri çekebilmek ya da Türk müşterilere de hizmet vermek için Türk birini çalıştırmayı düşünür müsünüz?
40. Ülkenize dönmeyi ya da başka bir ülkeye göç etmeyi düşünüyor musunuz?
Neden?

Ek-2: Etik Kurul Kararı

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURUL KARARLARI

KARAR TARİHİ	TOPLANTI SAYISI	KARAR SAYISI
30.10.2020	9	2020/686

KARAR NO:2020/686

Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tezli Yüksek Lisans öğrencisi Meral YILMAZ'ın, Dr. Öğr. Üyesi Meriç KIRMIZI danışmanlığında “Samsun’un Etnik Ekonomisi: Iraklı ve Suriyeli Göçmenlerin Esnafılık Deneyimleri” isimli Yüksek Lisans Tezine ilişkin mülakat, gözlem, ses kaydı ve diğer: (Etnografik gözlem notları, dükkan sayma, mekânsal fotoğraf çekimi.) çalışmalarını içeren 35043 sayılı dilekçesi okunarak görüşüldü.

Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tezli Yüksek Lisans öğrencisi Meral YILMAZ'ın, Dr. Öğr. Üyesi Meriç KIRMIZI danışmanlığında “Samsun’un Etnik Ekonomisi: Iraklı ve Suriyeli Göçmenlerin Esnafılık Deneyimleri” isimli Yüksek Lisans Tezine ilişkin mülakat, gözlem, ses kaydı ve diğer: (Etnografik gözlem notları, dükkan sayma, mekânsal fotoğraf çekimi.) çalışmalarının kabulüne oy birliği ile karar verildi.

ÖZGEÇMİŞ

Meral YILMAZ Yozgat Akdağmadeni Anadolu Öğretmen Lisesi’ni bitirdikten sonra Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü lisans programından 2018 yılında mezun oldu. 2019 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyoloji Yüksek Lisans programına başladı.

İletişim Bilgileri

ORCID ID : 0000-0003-2150-5940

Yayınlar:

1. Yılmaz, Meral (2022).Kitap İncelemesi – 1: Yeni Kent Sorunu. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 268 – 270.
2. Yılmaz, M. (2021). Türkiye’de Suriyeli Etnik Girişimcilerin Kentsel Ekonomik Alan Deneyimleri (Sözlü bildiri). 4.ICHUS - Uluslararası İnsan Çalışmaları Kongresi, Ankara, Türkiye.